

त्रिपिटक ज्ञान कक्षा
स्मारिका

त्रिपिटक ज्ञान कक्षा
काठमाडौं

त्रिपिटक ज्ञानकक्षा
स्वस्तिवुं, यं ।

प्रथम प्रमाणपत्र वितरण समारोहमा समुपस्थित श्रद्धेय भिक्षुहरु

त्रिपिटक ज्ञान कक्षा निरन्तररूपं संचालन जुयाः
न्ह्यर्दय क्यंगु उपलक्ष्यय हार्दिक बधाई
बियाच्यना नापं त्रिपिटक ज्ञान कक्षाया
कुतलय पत्रिका पिकाःगुली
सुभाय् देछायाच्यना ।

Yak & Yeti

Yak & Yeti Enterprises Pvt. Ltd.
Lazimpat, Kathmandu, Nepal
(Estd. 1983)

शुभचिन्तक

स्वयम्भूरत्न तुलाधर

त्रिपिटक ज्ञान कक्षा स्मारिका

सम्पादक

प्रा. सुवर्ण शाक्य

सहसम्पादक

केशव चित्रकार

डा. तारा चित्रकार

Dhamma.Digital

व्यवस्थापक

कविरकुमार वज्राचार्य

त्रिपिटक ज्ञान कक्षा

प्रकाशक - त्रिपिटक ज्ञान कक्षा
खुसिबुँ, काठमाडौं

बुद्धसंवत् - २५५४

नेपालसंवत् - १९३०

विक्रमसंवत् - २०६७

इस्वीसम्बत् - २०१०

छपाई प्रति - १०००

Dhamma.Digital

कम्प्युटर सेटिंग - तोषण शाक्य

मुद्रक -
कान्तिपुर प्रिण्टिङ्ग प्रेस
काठमाडौं, नेपाल ।
फोन नं. ४२८३३१६

विषयसूची

<u>क्र.सं.</u>	<u>विषय</u>	<u>लेखक</u>	<u>पेज</u>
१.	सम्पादकीय		क
२.	त्रिपिटक ज्ञान कक्षा चिनारी		ख
३.	पुण्णोवादसूत्र व पूर्णभिक्षुया हिम्मत	भिक्षु भद्विय	१
४.	दर्शनजन्य आकारवती श्रद्धा...	उर्मिला ताम्राकार	४
५.	शील व प्रज्ञाबारय् सोणदण्डया उपदेश	नीलम शाक्य	१०
६.	धर्म	केशव चित्रकार	१४
७.	सुखमय जीवन	सूर्यकर शाक्य	२३
८.	वम्मिक-सुत्त	मायादेवी महर्जन	२८
९.	भगवान् बुद्धले.....	अ. वीर्यवती	३२
१०.	प्रत्यवेक्षण कसरी र किन ?	डा. तारा चित्रकार	३५
११.	बुद्धको शिक्षा : आजको महत्त्व	जुजुभाइ वज्राचार्य	४३
१२.	बुद्धशिक्षा र शान्ति	सरोज चित्रकार	४५
१३.	आनापानसतिको महत्त्व	सुनीता शाक्य	४८
१४.	सम्मादिट्ठ	पद्मा नकर्मी	५०
१५.	भगवान् बुद्धबाट कामविषयका...	अम्बिका शाक्य	६०
१६.	मेरो आंखामा भिक्षुणी धम्मदिन्ना	मीनु चित्रकार	६६
१७.	शाक्यकुलको उत्पत्तिबारेमा	कविरकुमार वज्राचार्य	६८
१८.	एकायनो मग्गो	रत्नसंभव शाक्य	८२
१९.	त्रिपिटक बुद्धधर्मको आधिकारिक पहिलो ग्रन्थ	प्रा. सुवर्ण शाक्य	९०

सम्पादकीय

नेपालीहरू शाक्यमुनि गौतम बुद्धप्रति श्रद्धा राख्छन् । यहाँका बौद्धहरू सदियौंदेखि आफूले बौद्धजीवन धानिआएको मा गौरव मान्दछन् । बौद्धहरू नेपाली सामाजिक परम्परालाई आचरण मान्दछन् । भोजभतेरका आचरणमा अपनत्व जगाएर बौद्धआचरणमा ख्याल नराख्ने जीवनपद्धतितिर लिप्त रहिआएको वातावरण यहाँ पाइने भएको छ ।

बुद्धमूर्ति, मन्दिर, विहारमा पूजा आज चलाउने बौद्धपरम्परा यहाँ रहिआएको छ । धर्मको नाउँमा कर्मकाण्डको बोलबाला रहिआएको छ । बुद्धशिक्षा ग्रहण गर्ने नाउँमा कथा सुन्ने र कथा पढ्ने गरिआएका छन् । बुद्धजीवनी र बुद्धशिक्षाको आधार रहेको धर्मग्रन्थ त्रिपिटक कुन चराको नाउँ हो भनेझैं अज्ञानतामा रहेका छन् । मानिस ज्ञान गुणले ठूलो हुनुको सट्टा हात्ती ठूलो भएझैं शरीरमात्र बढाई आफूलाई ठूलो संझने बौद्धहरूको संख्या बढ्दोछ ।

नेपालीहरू परोपकारी भावनामा कम छैनन् भन्ने कुराचाहिँ मान्नुपर्छ । मन्दिर, विहार एवं देवताको मूर्ति स्थापनामा उतिकै लागिपरेको पनि पाइन्छ । यस्तो निर्माणको भावनालाई धर्मचित्त उत्पत्तिको दर्जामा राख्न सकिन्छ तापनि प्यासीलाई पानी पिताउनुभन्दा, गरिब बिचरोलाई दुध ख्वाउनुभन्दा मूर्ति र मन्दिरमा चोखो पानी छर्कने, दूधले नुहाउने खालको धार्मिक प्रवृत्तिको भने कम छैन यहाँ । देउता भनेपछि हुरुक्क हुने । विश्वास अन्धविश्वासको ख्याल नरहने । राम्रा भावनाले सेवामूलक गुठी, गन्ना पनि स्थापित रहेका छन् । धारा, इनार सफा गर्ने, बटुवालाई पानी खान दिने जस्ता चाडबाड छन्, परन्तु हरेक गुठी गन्ना र चाडबाड भोज भतेर र जाँड रक्सी प्रयोग गर्ने माध्यमझैं भई गुञ्जिरहेको छ ।

धर्म र आचरणका कुरामा विकृति घुलमिलिएर धार्मिक स्वच्छता विलीन हुँदै गएको दैनिक जीवनपद्धतिले बौद्धहरूमा जरो गाडी बसिरहेको अवस्था देख्नमा आइरहेको छ । मानिस सादा जीवन र मुक्तिमार्गबाट टाढिँदै गएको स्थिति छ । मानिसहरूद्वारा सत्संगको नाउँमा धनीमानी, तथाकथित शिक्षित विद्वान, पावर पोलिटिक्सका व्यक्तिहरूलाई ठूलो मान्ने गरिन्छ सिवाय मानवीय भित्री आचरणको ख्याल गरिएको पाइन्न । बुढो भइसकेका लागि प्रौढशिक्षाको स्वरूप कखरा पढाउनुपरेझैं बौद्धहरूलाई त्रिपिटकको नाउँ सुनाउनुपर्ने स्थिति छ । यस्तो अवस्थामा पनि बुद्धका उपदेशप्रति आफूलाई न्यौछावर राख्ने मानिसहरू देखापरिरहेकै छन् । त्रिपिटक ज्ञानकक्षा त्यस्तै पवित्र जीवन चाहने विद्यार्थीसमूहको सद्भावनामा संचालन भइरहेको छ । उनै आचरणशील विद्यार्थीवर्गको कोशीस एवं आर्थिक भारसमेतमा यो स्मारिका प्रकाशित भइरहेको छ ।

(क)

त्रिपिटक ज्ञानकक्षा चिनारी

बुद्धधर्मसम्बन्धी ज्ञान प्राप्त गर्न लालायित केही शिक्षार्थीहरू शिक्षक-गुरुहरूको खोजीमा लागेर विद्याध्ययनमा लागे । बुद्धधर्मको ज्ञानको भण्डार त्रिपिटक नै हो । उनीहरूले त्रिपिटक अध्ययन गर्न खोजे । पालिभाषामा लिखित त्रिपिटक अध्ययन गर्न पालिव्याकरणको आवश्यकता ठानेर व्याकरणको पनि अध्ययन गर्न खोजियो । समयले साथ दिएन । अवस्थाले साथ दिएन । अनुकूलता रहेन । व्यवस्थित शिक्षाध्ययनको चाँजो मिल्न सकेन । बुद्धधर्मको प्रचार प्रसार एवं शिक्षा दान दिन एउटा योजनाबद्ध व्यवस्थित कक्षा संचालन गर्ने अभिलाषामा कविरकुमार वज्राचार्य समाजसेवी प्रा. सुवर्ण शाक्यसमक्ष प्रस्तुत भयो । गहन जिम्मेवारीका कुरासहित छलफलबाट त्रिपिटक ज्ञान कक्षाको नामले संस्थागतरूपमा त्रिपिटकको माध्यमबाट बुद्धशिक्षा अध्यापन गराउने निधो गरियो । २०६१ सालमा 'त्रिपिटक ज्ञानकक्षा' अध्यापन संस्थाको रूपमा स्थापित भयो ।

सिलेबस बनाइयो । पाठ्यविषय निर्धारित गरियो । कविरकुमारको खुसिबुँस्थित घरको बैठककोठा अध्यापनकक्ष बन्यो । कोठा सजाइयो । कापेट बिछ्याइयो । बोर्ड रंगियो । चक डष्टर जुटाइयो । ३० जवानसम्म राप्ररी अटाउने कोठामा सीटको लागि चकटीको व्यवस्था गरियो । पुस्तक राखी पढ्न र लेख्नसमेत सुविधा हुने गरी डेस्क जुटाइयो । घर को बहाल लिइएन । बोर्ड, डेस्क र चकटी समेतको लागत खर्च कविरकुमारले आफ्नैतर्फबाट ब्यहोरे । शिक्षकहरूको लागि चिया र सामान्य यातायात खर्च कविरकुमार द्वारा नै जोहो मिलाइयो । प्रत्येक शनिवार एक एक घण्टाको दुई पिरियडको अध्यापन-समय मिलाइयो । प्रा. सुवर्ण शाक्य एवं कविरकुमार स्वयं संचालनमा कार्यरत रहे र केशव चित्रकार सहसंचलनमा सहयोगी बने । सुरुको अध्यापनकार्यमा श्रद्धेय भिक्षुहरू सुमेध, आनन्द, सुशील र अनगारिका सुजाता संचालन अध्यापकमा सरिक रहे । भिक्षु आनन्दको अनुपस्थितिलाई अनगारिका सुजाताद्वारा परिपूर्ति गरियो । कक्षा संचालनमा सुचारुता रह्यो ।

वर्ष दिनको कोर्स पूरा गरी परीक्षा प्रणालीद्वारा शिक्षार्थीहरूको मूल्यांकन गर्ने व्यवस्थाअनुसार रेगुलर रही परीक्षामा सामेल भई उत्तीर्ण हुनेहरूको लागि प्रमोशनस्वरूप

(ख)

दोस्रो वर्षको कक्षामा सम्मिलित गराइयो । कक्षामा भर्ना भई तीन वर्षको कोर्स पूरा गर्नेलाई प्रमाणपत्र दिइने गरियो । तदनुसार २०६४ सालमा समारोहको आयोजना गरी प्रमाणपत्र वितरण गरियो ।

पहिलोपल्ट सफल विद्यार्थीको रूपमा ७ जनाले प्रमाणपत्र ग्रहण गरियो । ती सफल र अध्ययनशील विद्यार्थीहरू यसरी रहे -

१. केशव चित्रकार	२. जुजुभाइ वज्राचार्य	३. नीलम शाक्य
४. तारा चित्रकार	५. रत्नसंभव शाक्य	६. विमला शाक्य
७. सरोज चित्रकार		

सिलेबसमा सुधार गरिँदै पालिव्याकरणजस्ता विषयलाई अनिवार्य गराई अध्यापन कक्षा संचालित गरिँदै पालि भाषापर्यन्तमा जोड दिँदै गइयो । अध्ययन अध्यापन मात्र शिक्षा लिने दिनेमा सीमित राख्ने उद्देश्य नभएको हुँदा व्यवहारमा के कस्तो प्रभावपयो र कसरी व्यवहारमा उत्रनुपर्छ भन्ने निरूपणका लागि एउटा छुट्टै कार्यक्रमको तर्जुमा गरियो । कक्षाभन्दा बाहिर शान्त र अनुकूल वातावरणयुक्त स्थानमा भ्रमणको रूपमा गई छलफल गर्ने गरियो । शान्तमनले स्थान परिचय र दृश्यावलोकन गर्ने आफ्नैपनको यस कार्यक्रमको निरन्तरता रह्यो ।

प्रथम वर्षको ३ वर्ष पूर्णावधिपश्चात् दोस्रो चरणको वार्षिक कार्यक्रमसहित दोस्रो पूर्णावधिसम्ममा विद्यार्थीहरू संयमित रहे । चरित्र गुण थपिएको पाइयो । थप विद्यार्थीसहित प्रमाणपत्र वितरण समारोह गर्ने अनुकूलता प्राप्तभयो । दोस्रोपूर्णावधिमा प्रमाणपत्रको भागी विद्यार्थीहरू यसरी रहे -

१. केशव चित्रकार	२. जुजुभाइ वज्राचार्य
३. नीलम शाक्य	४. डा. तारा चित्रकार
५. रत्नसंभव शाक्य	६. विमला शाक्य
७. सरोज चित्रकार	८. आयुष्मान शाक्य
९. उर्मिला ताम्राकार	१०. कमलरूपी शाक्य
११. धनबहादुर तको	१२. पद्मा नकर्मी
१३. मायादेवी महर्जन	१४. सरिता चित्रकार
१५. रामेश्वरी महर्जन	१६. सुनीता शाक्य
१७. सुमिता वज्राचार्य	१८. सूर्यकर शाक्य
१९. अम्बिका शाक्य	२०. मीनु चित्रकार ।

(अ)

दोस्रो पूर्णावधिभिन्नमा आफ-आफ्नो श्रद्धा र सेवा पुऱ्याउनुभएका अध्यापक श्रद्धेय भिक्षु अनगारिकाहरू यसरी रहे -

१. सुमेध	२. सुशील	३. धर्ममूर्ति
४. संघरक्षित	५. भद्विय	६. सरणंकर
७. सुजाता	८. वीर्यवती	९. कुसुम ।

विद्यार्थी आफ्नो अनुकूलतामा सहभागी रहेका छन् । भर्ना भए र छोडेर गएका पनि छन् । रूबी महर्जन आदि विद्यार्थीहरू अध्ययनमा सरिक रहेका छन् । अध्यापनमा कक्षा संचलनमा कार्यकारी व्यवस्थाअनुसार जिम्मेदारित्व वहन गराइयो -

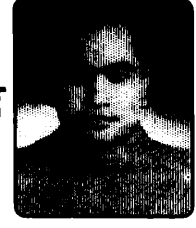
१. संचालक निर्देशक	-	प्रा. सुवर्ण शाक्य
२. संचालक व्यवस्थापक	-	कविरकुमार वज्राचार्य
३. संचालन सहयोगी	-	केशव चित्रकार
४. आर्थिक प्रशासन सहयोगी	-	उर्मिला ताम्राकार ।

अध्यापक रहनुभएका श्रद्धेय भिक्षु अनगारिकाको सेवा सल्लाह मूल्यवान् रहेको छ । अध्ययनसहभागी विद्यार्थीहरूको सेवा र लगनशीलता उल्लेखनीय रहेको छ ।

व्यावहारिक अभ्यासमा जोडदिने यस संस्थागत त्रिपिटक ज्ञान कक्षाको छुट्टै लोगो रहेको छ । कक्षा भर्नामा सामान्यतया प्रवेशशुल्क लिइनु सिवाय मासिक शुल्कहरू लिइएको छैन । दोस्रो प्रमाणपत्रवितरण समारोहका साथ अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको सहयोग र सक्रियतामा स्मारिका प्रकाशित हुन गइरहेको विशेषता थपिएको छ ।

पुण्णोवादसूत्र व पूर्ण भिक्षुया हिम्मत

भिक्षु भदिय महास्थविर “विनयाचार्य”

यम्पि महाविहार, यल

थुगु पुण्णवादसूत्र अति महत्त्वं जायाच्चंगु सूत्र खः । झीगु जीवननाप स्वापू दयाच्चंगु लिसैं जीवनयात सुथां लाक न्हाकायंकेत महोपकारी जुइगु सूत्र नं खः । पुण्णोवादसूत्रयात दुग्यंक अध्ययन यानाः स्वयायंकेबलय् ध्व सूत्रं गुकथं झीगु पलाः न्हाकायंकेमाः धैगु बांलाःगु शिक्षा व सन्देश बियाच्चंगु दु । विशेषं हिम्मतकथं मरणस्वभावयात सही धंगं व सही तरिकां थुइकाः म्वाये सयेकेया लागी या खँ ध्व सूत्रं कनाच्चंगु दु ।

ध्व सूत्रय् उल्लेख जुयाच्चंगु कथं भगवान् बुद्धं कनाबिज्याःगु दु । “सब्बे तस्सन्ति दण्डस्स, सब्बे भायन्ति मच्चुनो - अत्तानं उपमं कत्वा न हनेय्य न घाटये ।” सकल सत्त्व प्राणीपिं हतियार व दण्ड खनाः ग्याः । सकलै मरण खना ग्याः उकिं थःथःपिसं थःगु उपमा कयाः सुं प्राम्पीपिंगु हिंसा व हत्या यायेमज्यू । सिइ खनाः मग्याःपिं ध्व संसारय् प्राणीपिं मद्दु । सकल सत्त्वपिसं ध्व संसारय् म्वायेगु अधिकार ज्वनावःगु दु । म्वायेगु अधिकारयात हनन यायेगु नं तःधंगु पाप खः । गन मरण स्वभावयात म्हसिकाकाइ, अन सुखशान्ति दयाच्चनी । गन मरणयात सही तरिकां म्हसिकाकाइमखु अन न्हाबलैं त्वापु व अशान्ति दयाच्चनी ।

थौ समाजय् मरण धैगु आखः स्वंगःयात बांलाक वालाः स्वये मसःगुलिं अनेकप्रकारया अशान्ति, हिंसा, अपहरण व आतंक सृजना जुयाच्चंगु खः । गुपिं मनुखं मरणस्वभावयात म्हसिकाकाइ इमिगु जीवन सरलता पूर्वक न्हाःवनी । गुकुन्हु मांया क्वखं प्यहां वइ अबलय् निसैं मरण ल्यूने च्वनाः सुलावइच्चंगु दै । “रथया ल्यू ल्यू घःचाः वइथें जन्मलिसे वइ मरण मनु, मृत्यु मयोसा छन्हु ला सकलैं वनेमाः वैथाय् शरण मनु ।”

थुकथं मरणयात कल्याणमित्र यानाः न्हाःवने फत धाःसा निश्चय नं झीगु जीवन सुथां लाइ । उकिं झीसं पुण्णोवादसूत्रयात अध्ययन यानाः छन्ह पूर्ण भिक्षु मरण खनाः भ्याः भतिचा हे मग्यासे मरणनाप न्हाःवनेगु कुतः याःगु उपदेशयात लुमंके बहः जू ।

छगू समयय् भगवान् बुद्ध श्रावस्तिइ अनाथपिण्डिकया आराम जेतवनय् विहार याना च्वंगु इलय् पूर्ण भिक्षु गन भगवान् बुद्ध बिज्यानाच्चंगु खः, अन वनाः भगवान् शास्तायात वन्दना यानाः छखेलिक्क फेतुत । छखेलिक्क फेतूह पूर्ण भिक्षुं भगवान् बुद्धयात थये विन्तियात - “भन्ते ! भगवानं जितः चीहाकलं धर्म उपदेश यानाबिज्यात धाःसा उत्तम जुइ

गुकिं धर्म न्यनाः एकाकी, एकान्तसेवी, अप्रमादी, हिम्मती व संयमी जुयाः सुखपूर्वक वास याये खनेमा ।

भगवान् बुद्धं पूर्णं भिक्षुयात पञ्चकाम, पञ्चइन्द्रिय व पञ्चस्कन्धया बारय् आज्ञा जुयाबिज्यात ।

चक्षुं नं बांलाःगु स्वइ, बांलाःगु बस्तुयात सकसिनं लसकुस याइ, अभिनन्दन याइ ।
उकिं यानाः तृष्णा दयावइ, तृष्णा दयावलकि दुःख उत्पन्न जुयावइ ।

श्रोतं बांलाःगु, यःगु न्यनी, उकी हे भुलय् जुइ । अनलि तृष्णा दयावइ, तृष्णां यानाः दुःख व अशान्ति सृजना यानाहइ ।

घ्राणं बांलाःगु बास तायेकी, वासनाय् भुलय् जुइ । अनलि तृष्णा बरय्जुयावइ ।
तृष्णाया कारणं यानाः मदुगु दुःख दयावइ ।

जिह्वां साःसाःगु रस सालाकयाच्चनी, साःगु रसय् भुलय् जुयाः तक्यनाच्चनी ।
उकिंयानाः आसक्ति बरय् जुयावइ । आसक्तिया कारणं दुःख आपलं आपाः बरय् जुयावइ ।
कार्यं नाइसे च्वंगु जक स्पर्श याये मास्तिवयाच्चनी । गुलि नाइसे च्वंगुलिं तृष्णाय् भुलय् जुइ उलि हे दुःख नं ज्ञान् बरय् जुयावइ ।

मन विज्ञेय धर्म इष्ट कान्त, मननाप, प्रिय रूप कामुपसहितं रजनीय जुइ ।
थुकिंयानाः आपलं आपाः दुःख निर्माणं यानाच्चनी, तृष्णाय् आसक्त जुयाच्चनी, ध्व कारणं यानाः संसारयात ताःहाकः यानाच्चनी ।

गुह्म भिक्षु थुपिं पञ्च इन्द्रियपाखें तापानाच्चनी, उगु चीजयात मदयेकाछोइ, थुकीयात लसकुस याइमखु, अभिनन्दन याइमखु । थुकथं सुनां बांलाक दुग्यंक ध्व न्याता चीजयात म्हसीकाकाइ अन दुःख दैमखु, दुःखया सागरं मुक्त जुइफै, दुःखया निरोध जुइ धकाः भगवान् बुद्धं पूर्णं भिक्षुयात ध्वाध्वीक आज्ञाजुयाबिज्यात ।

पूर्णं भिक्षुं भगवान् बुद्धयाके अमूल्यगु उपदेश न्यनाः सूनापरान्त जनपदय् च्वं वनेगु निर्णय यात तर सूनापरान्त शहरय् च्वीपिं मनूत तस्सकं हारापिं, मुल्याःपिं जुयाच्चन । उकिं भगवान् बुद्धं पूर्णं भिक्षुयाके थुकथं न्हासः तयाबिज्यात ।

“पूर्ण ! सूनापरान्तयापिं मनूत हारां । सूनापरान्तयापिं छाक्क खँ ल्हाइपिं खः । पूर्ण ! सूनापरान्तयापिं मनूतसें छंत ब्वः बिल, लाक्व पाक्व धाल धाःसा - छंत छु जुइ ?”

“भन्ते ! यदि जितः सूनापरान्त यापिं मनूतसें ब्वःबिल, लाक्व पाक्व धाल धाः सा जितः थथे जुइ - सूनापरान्तयापिं मनूत भिं जू, तसकं भिं, इमिसं जितः ल्हाःतं दाः मवः । भगवान्, जितः थथे जुइ ।

“पूर्ण ! यदि सूनापरान्तयापिं मनूतसें छंत ल्हाःतं दाः वल धाःसा छंत छु जुइ ?

“भन्ते ! यदि जितः सूनापरान्तयापिं मनूतसें ल्हाःतं दाःवल धाःसा जितः थथे जुइ - सूनापरान्तयापिं मनूत भिं जू, तस्सकं भिं, इमिसं चाग्वारां, अप्पां, लोहतं मकयेकू ।”
भगवान् ! जितः थथे जुइ ।

“पूर्ण ! यदि सूनापरान्तयापिं मनूतसें छंत हतियार ज्वनाः पाः वल धाःसा..... छंत छु जुइ ?”

“भन्ते ! यदि जितः सूनापरान्तयापिं मनूतसें हतियार ज्वनाः पाः वल धाःसा इपिं मनूत तस्सकं भिं, इमिसं हतियार ज्वनाः स्याः मवःनि धकाः थथे मतिइ तये, भगवन् !”

पूर्ण ! सूनापरान्तयापिं मनूतसें छंत हतियार ज्वनाः स्याः वल धाःसा छंत छु जुइ ?

“भन्ते ! यदि जितः सूनापरान्तयापिं मनूतसें जःगु हतियार ज्वनाः स्याः वल धाःसा जितः थथे जुइ - गुलिं गुलिं श्रावक शिष्यपिं म्वायेगु खनाः दिक्क चायाः हिइमिइ चायाः थःत घृणा यानाः आत्महत्या यायेया नितीं शस्त्रहारक माः जुयाजुइ । जितः थुम्ह शस्त्रहारक ज्यानमारा मालाजुइ म्वाकः हे भेतय् जुल, लुयावल धकाः मतिइ लुयावइ । सुगत ! जितः थथे जुइ ।”

“साधु, साधु पूर्ण ! अनित्यस्वभाव व मरणयात साक्षात्कार यानाः हिम्मत दयेकाः छ हे छम्हजक उगु सूनापरान्त जनपदय् च्वं वने फइ । पूर्ण छं समय सिइकि ।”

अनलि पूर्ण भिक्षु भगवान् बुद्धयात वन्दना यानाः सूनापरान्त जनपदय् थ्यंकः वनाः अन च्वपिं न्यासः उपासकपिन्त व न्यासः उपासिकापिन्त अमृतज्ञान प्राप्त याकल । वहे वर्षावासया दुने तुं थम्हं स्वंगू विद्या साक्षात्कार यानाकयाःलि वहे वर्षावासया भित्रय् पूर्ण भिक्षु सदाया नितीं परिनिर्वाण जुयावन ।

छिटो, छरितो, भरपढो र उत्कृष्ट सेवाको
लागि सम्मन्नुहोस् । हामीकहाँ खाता खोली
आकर्षक ब्याज प्राप्त गर्नुहोस् ।

ब्याज सुविधा

१. क्रमिक बचतमा ८% का दरले वार्षिक ब्याज दैनिक मौज्जातमा भुक्ताती गर्ने ।
२. साधारण बचतमा ८% का दरले दैनिक मौज्जातमा भुक्तानी गर्ने ।
३. गृहलक्ष्मी बचत/ज्येष्ठ नागरिक बचतमा ८% का दरले दैनिक मौज्जातमा भुक्तानी गर्ने ।

नसला बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड
प्याफल, काठमाडौं ।

दर्शनजन्य आकारवती श्रद्धा उत्पन्न याथेत तथागतयात धर्म-समन्वेषण तथागतयात

सह प्रा. उर्मिला ताम्राकार

दर्शनजन्य आकारवती श्रद्धा धैगु तथागत शास्ताप्रति उत्पन्न जुइगु अज्याःगु क्वातुगु अटल श्रद्धा खः गुगु श्रद्धायात सुं छम्ह श्रमण, ब्राम्हण, देव, मार, ब्रम्हा तथा लोक्य सुं छम्हस्यां नं हतय् यानाबिइ धकाः कोसिस याःसां हतय् याये फैमखु । जब तथागत बुद्धं उपासक, उपासिका, गृहपति, श्रमण, ब्राम्हण, देव, मार ब्रम्हापिन्त थम्हं अभिज्ञाद्वारा साक्षात्कार यानाबिज्याःगु धर्मयात अनेक उपमा, पर्यायद्वारा धर्म प्रकाश यानाबिज्याइ तब ख्युंथाय् मत च्याकाबिइबलय् मिखां खंम्ह व्यक्तित् रूपयात खनीथें उम्ह व्यक्तित् धर्मयात छर्तंग खनी । अले उम्ह व्यक्तियाके तथागतप्रति दर्शनजन्य आकारवती (सुनानं स्यंके मफैगु) श्रद्धा उत्पन्न जुयाः आजीवन बुद्ध, धर्म व संघया शरण वनी । थुक्यं भगवान् बुद्ध छम्ह देव, मनुष्य, ब्रम्हापिसमेतया शास्ता खः, गुरु खः ।

बुद्धधर्मय् गुरुयागु महत्त्वपूर्ण स्थान दु । चाहे महायानी (वज्रयानी) जुइमा, चाहे थेरवाद जुइमा बुद्धधर्मय् गुरुविना छुं हे ज्या जुइमखु । थेरवादय् दकलय् न्हापां बुद्ध, धर्म, संघया गुण लुमंकाः प्रार्थना याइ सा महायान (वज्रयानय) दकलय् न्हापां गुरुमण्डल दनाः पूजा याइ । गुरुप्रति अटल श्रद्धा उत्पन्न जुयाः गुरुशिष्यया चित्त छगुलिइ हे समाहित जुलकि तिनि धात्थें गुरुं बिउगु ज्ञानया साक्षात्कार जुइ । उकिं हे आर्यविनयय् नमस्कार यायेमाःगु खुगू दिशामध्यय् आचार्य-गुरुजनपिन्त दक्षिण दिशाया व श्रमण ब्राम्हण भिक्षु-गुरुपिन्त ऊर्ध्वदिशाया (च्यया) स्थान बियातःगु खः । गुरु धैम्ह अज्ञानीजनपिनि अज्ञान व अन्धकार नाश यानाः जः क्यनाबिइम्ह खः । उकिं झीर्थेज्याःपिं पृथक्जनपिनिगु लागी छम्ह मार्ग-दर्शक सही गुरुया आवश्यक जुइ । छम्ह गुरुप्रति अटल श्रद्धा व विश्वास तयेत उम्ह गुरुयात नं धार्मिकक्यं समीक्षा यानाः स्वयेमाः धकाः भगवान् बुद्धं धयाबिज्याःगु दु ।

सिद्धार्थ गौतमं दुःखं मुक्त जुइगु लेंपु मालेगु इवल्य् अनेक गुरुपिन्थाय् वनाः ज्ञान काः वंगु खः । अनुत्पन्न (=जन्मरहित) अनुत्तर योगक्षेम (निर्वाण) या पर्येषणा (खोज) यायेगु इवल्य् अबलया नांदपि ऋषिपिं आलारकालम व उद्दकरामपुत्रपिन्थाय् वनाः ज्ञान काः वंगु खः । अन क्रमशः सप्तम व अष्टम ध्यानं थःगु अभिज्ञाद्वारा साक्षात्कार यानाः

नं थःत माःगु ज्ञान प्राप्त मजू । थ्व ज्ञानं निर्वेदय, विरागय, निरोधय, उपशान्तय, अभिज्ञाय सम्बोधि व निर्वाणय थ्यंकीगु मखु । थ्व ज्ञानं केवल क्रमशः अकिञ्चन्यायतनलोक व नैवसंज्ञानासंज्ञायतनलोकय जक थ्यंकी । उकिं थ्व धर्म अपर्याप्त धैगु तायेकाः व धर्मय विरक्त जुयाः अनं त्वःतावनाः उरुवेलया सेनानी धैगु गामय च्वंगु नेरञ्जना खुसिया लिक्क र मणीय स्थानय च्वनाः थःगु हे अभिज्ञानद्वारा बोधिज्ञान प्राप्तयानाबिज्यात । अले थम्हं प्राप्तयानागु ज्ञान दकलय न्हापां पंचभद्रवर्गीय भिक्षुपिन्त धर्मचक्र प्रवर्तनयानाबिज्यात । अनं लिपा ४५ वर्षतक्क ग्राम-ग्राम, नगर-नगर, जनपद-जनपद, निगम-निगमय प्रचार यानाबिज्यानाः ८० वर्षया उमेरय महापरिनिर्वाण जुयाबिज्यात । वस्पोलं थःगु अन्तिम इलय आनन्द भन्तेयात थये आज्ञा जुयाबिज्यात - “जि मदयेधुंकाः छिमि शास्ता, गुरु मन्त धकाः शोक यायेमते, ‘जिं बियागु धर्म व विनय हे छिमि शास्ता खः, गुरु खः” । वहे भगवान् बुद्धया धर्म व विनय हे गुरु शिष्यपरम्पराअन्तर्गत अविच्छिन्नरूपं न्हानावयाः थौतक्क नं ल्यनाच्चंगु खः । भगवान् बुद्धया धर्मदेशनाया संग्रह दकलय न्हापां श्रीलंकाया जुजु वट्टगामिनी अभयया पालय सम्पन्न जूगु चौथो संगायनाय तिनि लिपिबद्ध जूगु खः । अनं लिपा विभिन्न समयय पटक पटक लिपिबद्ध जूगु इतिहास दु । थौ वयाः पाली त्रिपिटक अध्ययनया लागी विभिन्न पुस्तक, ग्रन्थ तथा सी.डी. समेत निर्माण जुइधुंकूगु दु ।

वसपोल तथागत बुद्ध महापरिनिर्वाण जुयाबिज्याःगु थौं २५५४ वर्ष दयेधुंकल । वसपोलथे ज्याःम्ह शास्ता गुरुया शरीर थ्व संसारं विलीन जुयावनेधुंकल । अथेसां वस्पोलया धर्म व विनय ल्यनाच्चंगु दनि । वस्पोलया शिक्षा, धर्मोपदेश, बुद्धवचनया संग्रहग्रन्थ त्रिपिटक सुरक्षित जुयाच्चंगु दनि । बौद्धदर्शन अध्ययन यायेत अनेक बौद्धविहार, गुम्बा, विश्वविद्यालय आदि दु । अथे खःसां थौ वयाः झी थःत बौद्ध धकाः गौरव तथाच्चनापिं जूसां बुद्धशिक्षायात आत्मसात् यायेफयाच्चंगु मदु । अनित्य, दुःख व अनात्मया भावना याये फयाच्चंगु मदु । बरु सांसारिक प्रपञ्चय ततःमतः क्यनाः समस्या तनाबया अवस्थाय विचलित जुयाच्चन । पञ्चकाम गुणया आस्वादय भुलय जुयाः थुकीया दोष (आदिनव) खंकेगु कुतःतक्क मजू । थःत थम्हं अन्तर्मुखी जुयाः स्वयेगु मयासे बहिर्मुखी जुयाच्चना । भौतिक सुख सुविधायात जक महत्त्व बियाः आध्यात्मिक चिन्तन मनन यानाः स्वयेगु मयाना तर वास्तवय धार्ये धायेगु खःसा भौतिक जीवन् न्हाक्व हे समृद्धियुक्त जूसां थुकिं आध्यात्मिक शान्ति दैमखु । थ्व संसारय अप्पो धैथे मनूत थःत दुःखी जूगु अनुभव यानाच्चनीपिं हे जक दु छायाकि धुमिसं न्हागु बस्तुयात नं थःगु इच्छा व योजनाअनुसारं जूसा ज्यू धकाः अपेक्षा यानाजुइ । जब परिस्थिति थःगु इच्छा व योजनाअनुरूप जुइमखु अले विचलित जुयाः अनेक गुरु आचार्य, सन्त महात्मा धायेकाच्चपिनिगु ख्वाः ताकय याःवनी । अले नक्कली महात्मातयगु अभिनय, बनावटी श्रृंगार यानाः सर्वसाधारण मनूतसें

धुमित हे धात्येया पण्डित धकाः विश्वास याःजुइ । धमिगु झूठा आश्वसन व भक्तिभावय
 लगय जुयाः दुःखं मुक्त जुइगु लँपुपाखें झन्-झन् तापापां वनी । धात्येया महापुरुषपिं ध्व
 संसारय दुर्लभ जुयाच्चनी । धुमिसं संसारया स्वभावधर्म स्पर्श याये फैमखु । साधारण
 मनूतयसं धुमित म्हसीके नं फैमखु ।

ध्व संसारय आःजक मखु भगवान् बुद्धया पालय निसें हे मुक्तिया लँपु क्यानाबिइ,
 मनोकमना पुरययानाबिइ, दुःख संकटपाखें मुक्त यानाबी धकाः प्रलोभन क्यानाः थःगु वाद
 व मत ग्रहण याकेत प्रतिस्पर्धा, वादविवाद यानाजुइपिं गुरु आचार्यत यंक्व दु । धःयागु
 आशीर्वाद भक्तिभाव पूजाआजा सुरक्षाकवचमार्फत् दुःख हतय जुयावनीगु विश्वास बियाजुइपिं
 थौं नं मदुगु मखु । मनूत थःगु प्रयास छुं हे याये म्वायेक केवल ईश्वरया भक्तिभाव,
 पूजाआजा, सुरक्षाकवचमार्फत् दुःख मुक्त जुइगु कोशिस यानाजुइ । ध्व तयंक हे मिथ्यादृष्टि
 खः । भगवान् बुद्धया उपदेशकथं धात्येया मुक्ति धैगु विश्वास, भक्तिभाव व पूजाआजाया
 भरय प्राप्त जुइगु सम्भव मदु । थःम्ह मुक्तिदाता थः स्वयम् खः । बुद्धबाहेक प्रायः सम्पूर्ण
 धर्मगुरुपिसं थःथःगु वाद व धर्मदर्शनयात तःधं धकाः विनाशर्तसंकोच पूर्णतः पालना याके
 बिइगुलिइ हे जोड बियातःगु खनेदु । थःगु वाद व सिद्धान्तयात पालना मयाःसा अनिष्ट
 जुइगु, नरकय वनीगु धकाः ख्यानातइ अले थःगु वाद, धर्मदर्शन मानययात धाःसा स्वर्गय
 वनी धकाः आश क्यानातइ । धर्मया नामय यज्ञ, होम आदि यानाः अनेक पशुपंक्षीयात बलि
 चरय यानाः थःगु स्वार्थ सिद्ध याइ । थुकथं धर्मया नामय अधर्मय तक्कंकातःगु खनेदु ।
 उकिं भगवान् बुद्धं गुरु-आचार्यपिन्त नं धार्मिक समीक्षा यानाः स्वयेमाः धकाः बरोबर शिक्षा
 बियाबिज्याइगु खः ।

भगवान् बुद्ध छम्ह हे जक अज्याःम्ह महान् शास्ता गुरु खः गुम्हस्यां थःगु दर्शन
 मेपिन्त ग्रहण याके फु धकाः न त थःत च्वये तयेगु, अले थःगु दर्शन ग्रहण मानय याके
 मफुपिं आचार्यतयत् क्वय तयेगु हे याः । वसपोलं सकसिगु लागी समान अवसर बियाः
 थःगु बुद्धि विवेकं अध्ययन अनुसन्धान, परीक्षण निरीक्षण यानाः थिक लगयजूसा जक हे
 थःगु धर्मदर्शनयात अनुसरण यायेगुली छूट बियाबिज्याःगु दु । वसपोलं थःत मुक्तिदाता धकाः
 गबलें नं धयाबिमज्याः । वसपोलं थः छम्ह केवल निर्वाणया पथप्रदर्शकया रूपय हे जक
 प्रस्तुत यानाबिज्याःगु खः । वसपोलं निर्वाणया लागी शील, समाधि, प्रज्ञामार्फत् थम्हं स्वयं
 अभ्यास यानाः प्राप्त यायेमाःगु सिद्धान्त प्रतिपादन यानाबिज्याःगु खः । थौंकन्हय वैज्ञानिक
 युगय वयाः मनूतसैं छुं नं तथ्य, धापू, वा श्रुतियात परम्परा धकाः, ग्रन्थय च्वयातःगु धकाः
 मिखा तिसिनाः श्रद्धा व आस्था तइगु सम्भव नं मदु । बरु थःगु बुद्धि विवेक ज्ञानं स्वयाः
 खंकाः क्रमबद्धतरिकां अनुसन्धान, परीक्षण, विश्लेषण यानाः हे जक विश्वास याइ । थौं

कन्हय्यापिन्त भगवान् बुद्धं हे धयाबिज्यागु, थुकियात विश्वास यायेमाः धका धाःसां विश्वास याके फैमखु । थुलिया भरय् इमिसं स्वीकार नं याइमखु । थौंकन्हय्यापिन्त प्रमाण माः ।

बुद्ध स्वयमं थःत सन्दह यानाः जांचबुझ यानाः स्वयाःजक सत्यमार्गया अभ्यास यानाः साक्षात्कार जूगु सिद्धान्त, प्रतीत्यसमुत्पाद प्रतिपादन यानाबिज्याःगु खः । वस्पोलं थःगु विशिष्ट ज्ञानद्वारा लाभ यानाबिज्याःगु धर्मया कार्यकारण, हेतु-प्रत्यय, कर्म विपाकया आधार य् स्पष्ट जुइक विश्लेषण, विभाजन व वर्गीकरण यानाः थःगु स्वयं अनुभवं सिद्ध जुइधुंकूगु सत्य तथ्य ज्ञानयात मनूया चरित्र स्वभाव, आशयअनुसारं फरक-फरक मनूतय् लागी फरक फरक तरिका, उपदेश बियाबिज्याःगु खः । उकिं छुं छगू उपदेशयात मनन यायेन्धः व उपदेश थःगु चरित्र, स्वभावअनुसार मिलयजू वा मजू स्वयाः नालेमाःगु दु । व उपदेश थःगुलागी अर्थ दु बा ज्या वः धैगु जूसा नालाका मखुसा व खँ प्रशंसा याये बहः जूसां त्याग यानाछ्व धकाः नं बुद्धं धयाबिज्याःगु दु । थःगु जीवनया अन्तिम इलय् तक्क नं वस्पोलं सुं छम्ह भिक्षुं थ्व धर्म-विनय व शास्ताया शासनयात बुद्धया म्हुतुं हे न्यनागु दु धकाः जोड ब्यूसां उकीयात बांलाक सूत्र व विनयनाप तुलना यानाः मिलयजूसा जक ग्रहण यानाका धकाः स्पष्टरूपय् धयाबिज्याःगु दु । थ्व हे सन्दर्भय् छगू घटना कोशल राज्यया कालाम क्षेत्रीतयगु केसपुत्र धैगु निगमय् घतय् जूगु न्हाथने बहः जू । अन अनेक वाद, मतयापिं धर्मप्रचारक वयाः थःथःगु धर्म व वाद उच्च धकाः प्रचारयाः वइगु जुयाः कालामवासीत अलमलय् जुयाच्चन । अले भगवान् बुद्धं इमित सुनानं धाल धायेवं, शास्त्रय् च्वयातल धायेवं, धाःम्ह मनु तःधंम्ह जुइवं, यक्वस्यां धाल धायेवं छुं नं खँय् विश्वास याये मज्यू बरु थःगु बुद्धि, विवेकं परीक्षण यानाः स्वयाः ठीक खःसा हे जक व खँयात ग्रहण यानाकायेमाः धकाः उपदेश बियाबिज्याःगु खः । अथे हे मेगु छगू घटना कोशलराज्यया शाला धैगु कोशल ब्राम्हणतयगु गामय् नं जूगु खः । अन नं अनेक श्रमण-ब्राम्हणापिं यात्राया इवलय् सन्ध्याकालय् बास च्वं वइ अले थःथःगु वाद ग्रहणयाकाथकी । गुम्हस्यां आस्तिकवाद, गुम्हस्यां नास्तिकवाद, गुम्हस्यां क्रियावाद, गुम्हस्यां अक्रियावाद, अथेहे हेतुवाद, अहेतुवाद, अरूप ब्रम्हलोक मदु धाइपिं, भव निरोध मदु धाइपिं आदि आदि वयाः थःथःगु दर्शनया खँ ग्रहण याकाः लिहाँ वनी । दकलय् लिपा भगवान् बुद्ध अन बिज्यानाः अज्याःम्ह सुं छम्ह शास्ता दु ला ? गुम्हप्रति छिमिके आकारवती श्रद्धा उत्पन्न जूगु दु, धकाः न्यन । अले इमिसं आकारवती श्रद्धा उत्पन्न जूपिं सुं हे शास्ता मदु धकाः धाल । अले भगवान् बुद्धं इमित दीर्घकालिक हित सुख जूगु अपर्णक (अनिस्फल, निश्चय फलदायी) धर्मया उपदेश बियाबिज्यात । अले इमिके बुद्धप्रति दर्शनजन्य आकारवती श्रद्धा उत्पन्न जुयाः आजीवन बुद्ध, धर्म व संघया शरणय् प्रतिस्थित जूवन ।

थुकथं भगवान् बुद्धं झीगु न्दःने जीव व जगतया यथार्थतासम्बन्धी दर्शनयात समष्टिगतरूपय् मनन यानाः हे जक झीगु न्दःने प्रस्तुत यानाब्यूगु खः । थुकिइ अन्धविश्वास वा अवास्तविक खँयात स्थान बियातःगु मदु । बुद्धं यथार्थतायात बोध यायेत परम्परागत, तर्कअनुसार व अनुकूलतायात नं छवे तयाः थःगु अनुभवं कुशल कर्म व अकुशल कर्मयात जाँचय् यानास्वयेगु, चिन्तन मनन यानास्वयेगु अध्ययन झीत हे बियाबिज्यात । बुद्धं थःत नं धार्मिक समीक्षा यानाः परचित्तया ज्ञान मथूपिं भिक्षुपिसं तथागतया बारय् सिइकाकायेत, वस्पोल सम्यक्सम्बुद्ध खः कि मखु धैगु खँय नं शंका यानाः थुकथं समन्वेषण यानास्वयेमाः धकाः उपदेश बियाबिज्याःगु खः ।

१. चक्षुइन्द्रिय व श्रोतइन्द्रियपाखें सिइके फुगु संक्लिष्ट (पाप) धर्म तथागतयाके दु लाकि मदु ?
२. तथागतयाके पाप पुण्य मिश्रित धर्म दु लाकि मदु ?
३. चक्षु व श्रोतइन्द्रियपाखे विज्ञेय शुद्ध धर्म तथागतयाके दु लाकि मदु ?
४. चक्षु व श्रोतइन्द्रियपाखे विज्ञेय शुद्ध धर्म दीर्घकालं निसैं दुगु खः लाकि अल्पकालय् जक दुगु खः ?
५. ख्यातिप्राप्त यशप्राप्त दोष तथागतयाके दु लाकि मदु ?
६. निर्भय जुयाः वैरागी जूगु खःलाकि, निर्भर मजूगुलिं वैरागी जूगु खः,
७. वीतराग जुयाः काम सेवन मयाःगु खःलाकि मेमेगु कारणं काम सेवन मयाःगु ?
८. थुकथं जाँचबुझ यानाः स्वयेधुंकाः हानं मेह् तथागतया बारय् जाँचबुझ यानाः स्वयेधुंकूह् भिक्षुयाके न्यनास्वयेमाः ।
९. थुलिं जक नं मगाः अझ तथागतयाके हे उम्ह भिक्षुं हानं ध्व खँ खः कि मखु धकाः न्यनास्वयेमाः ।
१०. थुकथं तथागतया बारय् सम्पूर्ण धर्म समन्वेषण यानास्वयाः विश्वस्त जुइधुंकाः शास्तासमक्ष श्रावक-धर्म न्यंवेनेमाः ।

तथागतं वयात जब बांलाःगु, बांमलाःगु खँ छुटय् छुटय् जुइक उत्तमोत्तम धर्मोपदेश यानाबिज्याइ तब उगु धर्मोपदेश न्यँन्यं हे धर्मबोध जुयाः धर्ममध्यय् छगू धर्मय् आस्था जूवनी, शास्ताप्रति श्रद्धा उत्पन्न जुइ अले वस्पोलया संघ सुप्रतिपन्न खः धैगु खँय दर्शनजन्य आकारवती श्रद्धा उत्पन्न जुइ । थुकथं बिस्तार बिस्तारं भिक्षुयाके आकार, पद व व्यञ्जनं तथागतप्रति उत्पन्न जूगु श्रद्धायात सुं छम्ह श्रमण, ब्राम्हण, देव, मार, ब्रम्हा अथवा लोकय् सुनानं स्यंके फैमखु ।

थुकथं बुद्धयेंज्याःह् ब्रम्हा, देव मनुष्यसहित लोकया शास्तां हे भिक्षुपिन्त थःत नं धार्मिक समीक्षण यानाः जक श्रद्धा व आस्था ति धकाः उपदेश बियाबिज्यात धाःसा थौं

झीसं नं धार्मिक महात्मा, पण्डित, आचार्य धकाः जुयाच्चंपिन्त पत्यार यायते नं धार्मिक समीक्षा यायेमाःगु जरुरत दु । अन्त्यय बुद्धं थः श्रावकपिन्त धर्म-समन्वेषण यानाःजक सुं नं गुरुया वास्तकिता म्हसिइके फैं, अले उम्ह गुरुप्रति श्रद्धा ब्वलनाः गुरु, गुरुं नालाच्चंगु धर्म व संघयात सत्य तथ्यरूपय खंकाकायेफैं धकाः गुगु वस्पोलं वीमंसक-सुत्तमार्फत् बोधयानाबिज्यात उगु बोधिज्ञान झी गृहस्थ उपासक-उपासिकापिसं नं प्राप्त यानाः व्यावहारिकतापाखे न्हाःवनेमाःगु धौया आवश्यकता खः धैगु खँय सुयां निगू मत दै मखु धकाः आशा याना ।

सन्ध्या टाइम्स न्हिपतिइ बुद्धधर्मसम्बन्धि
च्वसु पिथनादिसै,
पञ्चवीरसिंह सिर्पाः कयादिसै ।

सिर्पाःदाता

पञ्चवीरसिंह तुलाग्र

लाजिम्पाट, यं, फोन नं. ४४९२६५५

Dhamma Digital

बुद्धको शान्तिसन्देश विश्वमा छाओस् ।

मानिसको लागि ज्ञान नै रत्न हो ।

“नलेज एकेडमी” यहाँहरुको सेवामा छ ।

नलेज एकेडमी

काठमाडौं, नेपाल ।

शील व प्रज्ञाया बारय् सोणदण्डयात उपदेश

नीलम शाक्य

बुद्धकालीन इतिहास ब्वनेबलय् अन थीथी कथंयापिं थःथःगु सिद्धान्त ज्वनाच्चपिं अबौद्ध धार्मिक नेवाःत यक्को दुगु खनेदु । उज्वःपिं नेवाःतमध्यय् छम्ह सोणदण्ड ब्राम्हण मगधराजा सेनीय बिम्बिसार ब्रम्हदेय् राजदायकथं आपालं भोग सम्पत्ति बिचाः सम्मानित यानातःम्ह खः । उगु इलय् छन्दु वसपोल भगवान् बुद्ध ५०० म्ह महाभिक्षुसंघसहित चम्पाया गगरा पुखूसिथय् विहारयानाबिज्यानाच्चगु जुयाच्चन । अनया गृहपति ब्राम्हणपिसं वसपोलया दशकीर्ति फैलय् जुयाच्चंगु न्यनाः वसपोलया दर्शनार्थ पुनः ब्राम्हणपिं वनाच्चंगु खनाः सोणदण्ड ब्राम्हण नं इपिंनापं तुं वसपोलया दर्शनया लागी वनेगु इच्छा व्यक्त याःगु खः परन्तु अन थीथी राज्यपाखें वयाच्चपिं करिब न्यासःम्ह ब्राम्हणपिसं उम्ह सोणदण्ड ब्राम्हणयात वसपोलया दर्शनार्थ वने मज्जुगु खँ उल्लेख यात छायाःसा अथे वनेबलय् सोणदण्डया यशकीर्ति घतय् जुइ । सोणदण्ड सुजातम्ह जुयाः आनिन्दित जुयाः च्वम्ह महाधनी, महाभोगी जुयाजुयाच्चम्ह मन्त्रघा, महपुरुष, स्वंगुलिं वेदय् पारंगत जुयाः थीथीकथंया लक्षणशास्त्रय् निपुण जुयाच्चम्ह रूप, वर्ण सुन्दरतां यानाः ब्रम्हायें दर्शनीय जुयाच्चम्ह, शीलवान्म्ह, मधुरभाषी, स्पष्टभाषी, निर्दोष खँ ल्हाइम्ह, अर्थ थुइकथं खँ ल्हाइगु गुण दुम्ह आचार्य, प्राचार्य जुयाः मन्त्रवेद ब्वंकाः नाना दिशा, नाना जनपद माणवकपिं ब्वं वइगु अथे बैसं नं श्रमण गौतम स्वयाः थकालिम्ह जुयाच्चंगु कारणं यानाः श्रमण गौतमया दर्शनार्थ योग्य मजू बरु उम्ह श्रमण गौतम हे छःपिंथाय् वयाः दर्शन याये योग्य जू । उतिजक मखु पुस्करसात ब्राम्हणद्वारा सम्मानित जुजु बिम्बि सारद्वारा नं मान, सम्मान, सत्कार व गौर व तयाः राजदायाद यानाः भोग सम्पत्तिसहित बिचा तःगुलिं हे सोणदण्ड श्रमण गौतमया दर्शनार्थ वने मज्जू तर श्रमण गौतमं हे सोणदण्डया दर्शन याये योग्य जू । थुलि थीथी राज्यं वःपिं ब्राम्हणपिनिगु खँ न्यनाः थःगु गुणयात जातिवादया अतिरजित याःगु तायेकाः सोणदण्ड ब्राम्हणं इपिं फुक्कसित नं वसपोलया दर्शन याकेत यंकेगु बिचाः यानाः इमित थःगु खँ न्यंकल ।

अनलि सोणदण्ड ब्राम्हणं इपिं ब्राम्हणपितं श्रमण गौतमया बारय् छसीकथं वर्णन यानाबिल ।

9) श्रमण गौतम मां-बौ निम्हसिया सुजातम्ह शुद्ध गर्भवास यानाः न्हयगू पुस्तानिस जातिवादं हुंकथं मथ्यूम्ह अनिन्दितम्ह खः । गौतम महान् जातिसंघ तोताः प्रव्रजित जुयाः भूमिसं जूसां, आकासय् च्वंगु जूसां प्रशस्त हिरप्य तोताः हाकुगु सँ दुबलय् यौवन अवस्थाया प्रथम बैसय्, प्रव्रजित जुयाबिज्याःम्ह खः । कासायवस्त्र धारण यानाः अनगारिक जुयाः अभिरूप दर्शनीय, प्रासादिक परम सुन्दरतायुक्त ब्रम्ह्ये ब्रम्हवर्गीम्ह दर्शन यायेया निम्ति अप्रमाण सुन्दर खः । हानं आर्यशील, कुशलशीलं सम्पन्न जुसे कल्याणगु खँ ल्हाइम्ह स्पष्ट भाषी निर्दोषगु अर्थयुक्त खँ ल्हानाः आचार्य प्राचार्य जुसे कामरागरहित जुयाबिज्याःम्ह खः । हानं कर्मवादी, कृयावादी जुयाः ब्रम्हज्ञानी प्रजापिसमेत हितैषी जुयाः उच्च क्षेत्रिकुलं आढ्य महाधनी, महाभोगीकथं प्रव्रजित जुयाबिज्याःम्ह खः । राष्ट्रं पिने जनपदं पिनें प्रश्न न्यनेत, मनूत सहस्र देवतापिं, प्राणीपिं गौतमयागु शरण वइगु । वसपोलं सम्यक्सम्बुद्ध, विद्याचरण सम्पन्न, सुगतो, लोकविदु, अनुत्तर पुरिस दम्म सारथी देवमनुष्यपिनि शास्ता खः । अले हानं ३२ लक्षण युक्तम्ह महापुरुष जुयाः वा, स्वागत दु धकाः मृदुबोली, सम्मोदनीय खँ ल्हानाः आज्ञा जुयाः अव्याकृत अत्तानुसुख तथा चतुपरिसद्या बिचय् सत्कार गौरव तथाः देवमनुष्यपिसं पुजा याकाः शिष्ट व्यवहार याकाच्चंम्ह खः । श्रमण गौतम गामय्, निगमय्, जनपदय् च्वना बिज्यात धाःसा अमनुष्यपिसं मनुष्यपितं दुःख कष्ट बिइगु । गणाचार्य व तीर्थकरपिं स्वयाः अग्रणी जुयाः अजुतरो विद्याआचरणद्वारा यशकीर्ति फैलय् जुयाच्चंगु खः । उकिं श्रमण गौतम चम्पाया अतिथियात झीसं सत्कार गौरवं पुजायानाः शिष्टाचार व्यवहार यानाः भ्नी हे दर्शनयाये योग्य जू । थुलिजक मखु अपरिमाण असीमित गुणं युक्त तुं खःसा सच्छिगू योजन तापाःसां तबि लँखर्च ज्वने मात्रथें नं दर्शन याये ज्यू धकाः वसपोलया दर्शन यायेत सकलें मुनाः वन ।

अनंलि सोणदण्ड ब्राम्हणया श्रमण गौतम नापलायेत वनाच्चंम्हसिया मनय् अनेक प्रकारं अन्तर्द्वन्द्व जुल । थुपिं ब्राम्हणपिनिगु न्द्वःने तथागतयाके प्रश्न न्यनेबलय् थथे यानाः न्यनेगु मखु, हानं चित्त प्रसन्न याये मफइगु थ्व ब्राम्हणपिसं गिजय्याकाः मूर्खम्ह धकाः यशकीर्ति हानि यानाः च्वने मालीगुलिं नापं मवँसे लिहां वल धाःसा ग्याफरम्ह धकाः गिजय्याकाः च्वने मालीगु । हानं लाभ सत्कारय् नं हानि जुइकाच्चने मालीगु खँयात लुमंकाः शास्तां जिके स्वआचार्यपिनिगु विद्यासम्बन्धि खँ न्यनाबिज्याःसा ज्यू धकाः मतिइ तथाः भगवान्थायाथ्य् थ्यंकाः सम्बोधनीय कुशल वार्ता धुंकाः छळे लिक्क फेतुत । अले भगवानं सोणदण्ड ब्राम्हणयागु मनयागु खँ सीकाः ब्राम्हण ! गोगू अइयुक्त जुल धाःसा ब्राम्हण जुइधकाः न्यनाबिज्यात । सोणदण्ड ब्राम्हणया मनय् च्वंगु खँयात सिइकाः तथागतं न्यनाबिज्यात धैगु खँ सिइकाः ब्राम्हण जुइवं न्यागू अंगयुक्त जुल धाःसा ब्राम्हण धाये ज्यू

धैरु खँ तल । व खँ छु छु धाःसा (१) मां-बौ सुजातम्ह शुद्ध गर्भवास न्हयगु पुस्तां निसैं शुद्ध जूम्ह । अध्यापक लोकाय स्वंगू वेदं पारंगतम्ह (३) शीलवान् (४) प्रणीत मेधावी ग्रहण याइपिमध्यय प्रथम, दोस्रोम्ह (५) अभिरूप दर्शनीय परम सुन्दरता ब्रम्हवर्गी सुन्दर जुयेमा । अले श्रामण गौतमं सोणदण्ड ब्राम्हणयात ध्व फुक्कमध्यय निगूजक दःसा ब्राम्हण जुइ मखुला धयाबिज्यात । थुकी निगूजक दःसा गाः धकाः उत्तर ब्यूबलय् मेपिं ब्राम्हणपिसं सोणदण्ड नं वर्ण वेदमन्त्र जातियात खण्डन यानाबिज्यात । छःपिं श्रमण गौतमया वादया पक्षय् बिज्यानाच्चन धाल । छिपिं सुम्क च्वँ धकाः थःम्ह भिंका अङ्कयातं न्हाःने तयाः यदि वं प्राणिघात, खँज्या, मखुगु खँल्हानाः मद्यपान यात धाःसा वर्ण व मन्त्रं छु याइ गुबलय् व शीलवान् मेधावी नं जुइ, छगू निगू अंगं युक्त जूपिं ब्राम्हणपितं ब्राम्हण धाइ ।

उथाय् भगवानं ब्राम्हण बांलाक, मन तयाः न्यँ धकाः थन तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्ध विद्याचरण सम्पन्नो सुगत लोकविन्दु, अनुत्तर पुरिस दम्म सारथि, देवमनुष्य पिनि शास्ता भगवान् बुद्ध खः । वसपोलं थुगु लोकायात स्वयम् आभेज्ञाद्वारा साक्षात्कार यानाः धर्म उपदेश, आदिकल्याण, मध्यकल्याण, पर्यवसानकल्याण जुइगु धर्मोपदेश यानाबिज्याइ । वसपोलं अर्थयुक्त व्यञ्जनयुक्त केवल परिपूर्णगु परिशुद्धगु ब्रम्हचर्यात प्रकाश यानाबिज्याइ । उगु धर्म न्यनाः गृहपतिपिं मेमेगु कुलय् जन्म जूम्ह धर्म श्रवण यानाः श्रद्धा प्रतिलोक यायेत वया मनय् थये विचार वइ । छैय् च्वनेगु बाधापूर्ण रजयुक्त जुयाच्चन । प्रव्रजित जुइगु चकंगु आकाशये शंखये यच्चुसे परिशुद्धगु ब्रम्हचर्य पालन यायेग अःपु मजू । उकिं प्रव्रजित जुयेमाल धकाः भचा अप्पो भोग सम्पत्ति त्याग यानाः जातिबन्धुपिं, छै त्वःताः सँ दारि खानाः काषायावस्त्र धारणयानाः प्रव्रजित जुइ । प्रव्रजित जुये धुंकाः शीलयुक्त जुयाः चिचिधंगु दोषय् नं भय खंकाः शिक्षायात बांलाक रक्षायानाः शरीर व वचन कुशलकार्य सम्पन्न जुयाः इन्द्रिय संयम यानाः स्मृतियान् जुयाः सन्तुष्ट जुयाच्चनी । अले प्राणहिंसा, अदिन्ना दान, मुषावाद पिसूनवाचा परुसवाचा, संपलाभ वाचा अलग्ग जुयाः दण्डरहित प्राणिप्रति हितानुकम्पां अदिन्ना जुयाः ध्व लोकय् आर्यशील स्कन्ध इन्द्रिय संवर, स्मृति सम्प्रजन्यता, पञ्चनीवरण, प्रहीण जुयाः प्रीतिचित्त दुगुलिं शरीर शान्त यानाच्चनी । अले हानं अनेकप्रकारयागु कामविषयं व अकुशलं अलग्ग जुयाः वितर्क विचार दुगु प्रीतिसुख दुगु, प्रथम ध्यान प्राप्त यानाच्चनी । अर्थेतुं द्वितीय, तृतीय, चतुर्थ ध्यान प्राप्त यानाकाइ । अनलि ज्ञानदर्शनया लागी चित्तयात क्वछुकाः विपश्यनाज्ञान, मनोमयज्ञान, ऋद्धिज्ञान, दिव्यज्ञान छसीकथं प्राप्त यानाः आस व क्षयज्ञानत लाभ यानाकाइ । ध्व हे वयागु प्रज्ञा खः । हाकनं जन्म जुइमाःगु हेतु मन्त धयागु ज्ञान नं दइ । ध्वहे वयागु प्रज्ञा खः ।

अथे सोणदण्ड ब्राम्हणं धन्य खः गौतमं गथे भोपुइकातःगु उलाबिइयें, ख्युथाय् चिकमंत च्याकाबिइयें अनेककथं धर्मप्रकाश यानाबिज्यात थनिनिसैं जि छःपिंगु आजीवन

शरण्य वःह उपासक खः धकाः स्वीकार यानाबिज्याहुँ धकाः कन्ह्य कुन्दुया लागी भोजन निमन्त्रणा यात । कन्ह्य कुन्दु भोजन सिधयेधुंकाः भगवानयात थये बित्ति यानाः खुल्लारूपं उपासकत्व स्वीकार यातकि जगतयविरुद्ध जुइगु वयागु यशकीर्ति भौतिक सम्पत्ति हानी जुइ । भययात बुद्धयाके प्रार्थना यानाः यदि परिषदय च्चनाह जिं छलपोलयात निपा ल्हाः बित्ति याना, जि आसनं दनाः प्रत्ययस्थानयागु फित्ता फ्यन धाःसा शिरं वन्दना याःगु रथय च्चनेबलय छडी ल्हन धाःसा रथं कुहां वःगु, कुसा बीकल धाःसा, शिरं वन्दना याःगु खः धकाः भगवानं स्वीकार यानाबिज्याहुँ धकाः वन्दना यात ।

टाइम्स सेमिडु एण्ड क्रेडिट को-अपरेटिभ लिमिटेड

ॐ देव प्लाजा, खिचापोखरी, पो.ब.नं. : २११२२, फोन नं. : ४२२२५२२, ४२४५००५

हाम्रा आकर्षणहरू :

१. क्रमिक बचतमा ८% का दरले वार्षिक ब्याज दैनिक मौज्दातमा भुक्तानी गर्ने ।
२. साधारण बचतमा ८% का दरले दैनिक मौज्दातमा भुक्तानी गर्ने ।
३. गृहलक्ष्मी बचत/ज्येष्ठ नागरिक बचतमा ८% का दरले दैनिक मौज्दातमा भुक्तानी गर्ने ।

अवधि	३/३ महिनामा ब्याज भुक्तानी लिएमा	६/६ महिनामा ब्याज भुक्तानी लिएमा	१/१ वर्षमा ब्याज भुक्तानी लिएमा
३ महिने	१०.००%	-	-
६ महिने	-	११.००%	-
१ वर्ष	१२.५०%	१३.००%	१३.२५%
२ वर्ष	१२.५०%	१३.२५%	१३.५०%

६ वर्षमा दोब्बर भुक्तानी दिइनेछ ।

कर्जा शिर्षकहरू	घट्दो दरमा
व्यावसायिक/हायरपचेज/शैक्षिक/कृषि कर्जाहरू	२०-२४%
शेयर/आवास/विविध कर्जाहरू	२०-२४%
नियमित मासिक ब्याज बुझाएमा १% ब्याज सुविधा दिइने छ ।	

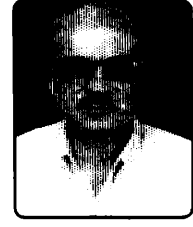
मुद्दती कर्जा + ३% ब्याज

त्रिपिटक ज्ञानकक्षायाम् न्हयुर्दतक्या निरुत्तरतायात् सञ्जाहना
यानात्पन्ना । त्रिपिटक कक्षायाम् विद्यार्थीपिणु धर्मप्रतिया
मापनायात् कद्ध यानागु जुव ।
सकल प्राणीपिं सुखी ज्वीमा ।

आनन्दसिद्धि वज्राचार्य

धर्म

केशव चित्रकार

बुद्धधर्म छगू मानवधर्म खः । ध्व अर्थय मेमेगु धर्म गथेकि हिन्दूधर्म, इस्तामधर्म, क्रिश्चियनधर्म आदि धाःथें थुगु धर्मयात 'बुद्धधर्म' धकाः धायेबलय् थुकीयात छगू सम्प्रदायया घेराबन्दिइ तयेथें जूवनी । उकिं पालिभाषाय 'धम्म' जक धायेगु यानातःगु खः ।

ध्व धर्म मानवधर्म खयांनं गुलिसियां चायेकं वा मचायेकं थुकीयात सम्प्रदायया अर्थय बुद्धया अनुयायीकथं गौरव तायेकेगु याः । मेगु धर्म मानय् याइपिं धर्मात्मिपिसं नं बुद्धधर्म धकाः छुं छुं खँ पालना याः । धर्म थइगु जीवनयात सुथांलाक्क न्हाकेया लागी दुःखपाखें मुक्त जुयाः सुख व शान्तिपाखे न्हाकेगु छगू पद्धति खः । सुखया चाहना मयाइम्ह संसार य सु दइ परन्तु चाहना यायेवं तुं सुख न्हाःने थिङ्ग दं वइगु धाःसा अवस्य मखु । थुकीया लागी दकलय् न्हापां श्रद्धा दयेमाः । त्यागया भावना दयेमाः, संकल्प दयेमाः । थुज्याःगु नापं अनेकप्रकारया प्रकृया पूरा यायेमाः, मेहनत यायेमाः । थज्याःगु प्रकृया मसियाः प्राप्त जुइगु सुख थैगु वास्तविक सुख मखसे घःनें घःनें (सतहलय) खने दइगु सुखजक जुइ गुगु वास्तविक सुखपाखें यक्को तापाक्क वनाच्चनी । वास्तवय सुख व दुःख थैगु मनया भावजक खः । थम्हं गज्याःगु अर्थय ग्रहण यात उकी हे निर्भर जुइगु खः । व हे चिज वा वातावरणं छम्हसित अनुकूल यानाबिइ धाःसा मेम्हसित प्रतिकूल नं यानाबिइफु । अथे जूगुलिं बुद्धधर्म मानवजीवनय उत्पन्न जुइगु गुलिनं समस्यात दु उकीया निराकरण यायेगु पाखे उन्मुख यानाः अन्ततोगत्वा समाधानतक्क यानाबिइ परन्तु थुगु धर्म मानय् याइपिं मनूत निगूपकारया अति (आग्रह) पाखें धाःसा बचय् जुइ फयकेमाः । निगू अतिवादीमध्यय् छगू खः थःगु शरीरयात कष्ट (सास्ति) बियाः धर्म धकाः च्वनेगु गुकियात पालिसाहित्यकथं अत्तकिलमथानुयोगो धकाः धाइ । मेगु अति खः भौतिक संसारय दुबय् जुयाः कामसुख भोग यानाः उकी दोष मखंकुसे उकीयात हे महत्त्व बियाच्चनेगु गुकियात कम्मसुखलिकानुयोगो धकाः धाइ । ध्व निगूपकारया अतिवादीतायात आपाः मनूतयसं थःगु व्यवहारय् छ्यलेगु यानाच्चंगु दु । थुजोगु अतियात हे धर्म खः धकाः अज्ञानतावश उकी हे थःगु जीवनचर्या न्हाकाच्चंगु दु । ध्व निगू अतियात त्याग यानाः थुकीया दथुइ च्वनाः म्वायेगु हे वास्तविक सुख खः । अज्याःम्ह व्यक्तिं हे जक धर्मया मर्म थुइ । वास्तविक सुखं थैगुला आन्तरिक शान्ति हे खः । आन्तरिक

शान्ति धैगु चित्तया विकार विहीनताय् जक दइ अले चित्तया निर्मलताय् हे जक दइ । चित्तया निर्मलता वा क्लेशरहित चित्त हे वास्तविक सुख व शान्तिया अवस्था खः । थ्व हे कारणं यानाः गुम्ह मनुखं विकाररहित चित्तपाखें न्हाःवनेत स्वयाच्चनी वं हे जक वास्तविक जीवनय् म्वायेगु कला सयेकाच्चनी । वं हे जक शुद्ध धर्मयात शुद्धकाच्चंगु जुइ । शुद्ध धर्मपाखे न्हाःवनाच्चंम्ह मनु स्वयमं थम्हं वास्तविक सुख शान्ति भोगय् याइ नाप्यं मेपित नं सुख व शान्तिपदपाखे उन्मुख याकाबिइ । थुकीया लागी थःगु शारीरिक व वाचिक कर्मयात जक मखु मानसिक कर्मयात नं निरन्तररूपय् निरीक्षण यानाः थम्हं यानागु कर्म कुशल खः वा अकुशल खः उकीयात निरूपण यायेगु अभ्यास निरन्तर यानाच्चनेमाः । छुं नं कर्म यायेन्हाः वा यानाच्चनेबलय् जक मखु याये थुंकाः नं उकीया सम्भावित परिणामयात समेत सिइकाः अज्याःगु परिणाम दकलय् न्हापां थःगु अले मेपिनिगु नं हित वा अहितकथं समाहित जुयाच्चंगु दु वा मदु, मंगल वा अमंगल, जुइ वा मजुइ उकीयात बांलाक्क वाःचायेकेमाः । थये थम्हं गुगु कर्म धारण यात वहे वयागु धर्म जुइ । बांलाःगु कर्म कुशल धर्म खःसा बांमलाःगु कर्म अकुशल धर्म जुइ । धर्म धैगु मेगु अर्थय् विनय, नियम, अनुशासन, सद्भाव, सद्धर्म नं खः । नियमविपरीत ज्या न्हाकीपित पापी धकाः धाइ गुम्हसिनं अकुशल धर्म हे जक ग्रहण यानाच्चनी । पृथक्जनपिं (थीथी विचार चिन्तन यानाच्चनीपिं) पाप व पुण्य कर्मयात थुइके मफयाः पापकर्म धारण यानाः नं पुण्यधर्मया संज्ञा बियाच्चनी गुकिं यानाः थः व कतः निगू पक्षयात नं दुखं लितुमतु लिइकाच्चनी, होश तंकाच्चनी । पृथक्जनपिं नं मूलतः निगूप्रकारयापिं दु । छगू श्रुतवान् व मेगु अश्रुतवान् । अप्पो धैथें प्रथक्जनपिसं थम्हं यानाच्चनागु कर्म अकुशल खः धकाः सिइकाः थुइकाः नं उकीयात चतक्क त्वःताः कुशल कर्म यायेगुपाखे उन्मुख जुइ मफुपित अश्रुतवान् पृथक्जन धाइ । अथे जुइगुया मूल कारण खः अविद्या । थ्व अविद्यां मनु तयके हा कयाच्चंतले वं थःगु जीवनय् दुःखं मुक्त जुइगु चो (च्चका) माले हे फइमखु । अज्याःपिं अश्रुतवान् पृथक्जनपिं न्हाबलें दुःखया भुमरिइ हे लानाच्चनी । श्रुतवान्पाखें न्हाःवने फैमखु । श्रुतवान् पृथक्जनपिं कम से कम थःगु दुःख फुकेया लागी अविद्या तंकेत प्रयासरत (कुतः) जुयाच्चनी, दुःख फुकेगु लँय् न्हाः वनाच्चनी । संयुक्तनिकायय् भगवान् बुद्धं भिक्षुपित आज्ञादयेकाबिज्याःगु दु - “भिक्षुपिं । जिं निगू हे खँजक कने - ‘दुःख व दुःखं मुक्ति ।’ यदि भगवान् बुद्धं दुःख दु जक धकाः उकीया मुक्तिमार्गं प्रशस्त यानामब्बुगु खःसा बुद्ध ‘बुद्ध’ जुइ मखुगु जुइ छायाःसा दुःखजक दु धायेबलय् थ्व धर्मला निराशावादी धर्मथें जू वनी । मुक्तिया मार्ग नं क्यनाब्बुगु कारणं थ्व धर्मया उच्च मूल्यांकन यानाः हे बुद्धायात Light of Asia जक मखु Leader of the world peace अर्थात् ‘विश्व

शान्तिया अग्रज' धका: नं धायेगु या: गुकीया परिणामस्वरूप छुं दँह्वा: हे जक U.N.O. लय् बुद्धजयन्तीया दिनयात अन्तर्राष्ट्रियकथं हे सार्वजनिक बिदाया उद्घोष या:गु ख: ।

बुद्धधर्मया मूल स्वरूप धैगु हे स्वयं तथागत बुद्धद्वारा प्रतिपादित ४ सत्यया खँयात क्यनाब्भुगु चतुरार्य सत्य ख: । ध्व चतुरार्य सत्य हे बुद्धधर्मया ४ ग: थां ख: । गथे छँ वा छुंकथंया भवनयात मजबूत याना: धस्वाकेत ४ ग: थां (Pillar) मा: अथे हे बुद्धधर्मया थां नं ध्व हे चतुरार्य सत्य ख:, गुकिं सद्धर्मया महल धस्वाकाच्चंगु दु । गुम्ह मनूयाके ध्व ४ ग: थांया बारय् ज्ञान दइ व मनू चाहे बुद्धधर्मया अनुयायी जुइमा वा मजुइमा व मनू अविद्यापाखे विद्याय् (अज्ञानपाखें ज्ञानी) न्हा:वनाच्चंम्ह जुइ धा:सा गुम्ह मनूयाके थुकीया ज्ञान दैमखु व मनू न्हाकाको हे धनवान्, बलवान्, शीलवान् व बुद्धधर्मय् लगय् जुयाच्चंम्ह धा:सां व मनू अविद्याया घेराय् दुने हे लानाच्चंम्ह जुइ । अज्या:म्ह मनूयाके मिथ्यादृष्टि दया हे च्चनी, संस्कार ल्यना हे च्चनी । परिणामस्वरूप खुगू आयतन (५ इन्द्रिय व मन) यात उन्माद (छप्रष्ट) रूपं न्हाका हे च्चनी । अले झीसं धानाच्चनागु पंचस्कन्धरूपी नामरूपयात नं रूपपक्ष व सारपक्षयात थुइके मफया: सारयात असार (तुच्छ) व असार यात सार धका: सत्काय (जि, जिगु, जिगु आत्मा धैगु धारणा) दृष्टि दयेका हे च्चनी । गुम्ह व्यक्तिकं सत्कायदृष्टि कत्ताक ज्वनाच्चनी उम्ह व्यक्ति उलि हे अविद्याया घेरा, त:चा: याना: व घेरां (बन्धनं) मुक्त जुइ फैमखु गुकीया कारणं दु:खचक्रय् हे चाचा:हिला: थ:गु जीवन व्यर्थय् फुकाच्चनी ।

ध्व चतुरार्य सत्ययात तथागत बुद्धं सारनाथय् पंचभद्रवर्गीयपिंत धर्मचक्र प्रवर्तन या:बलय् बियाबिज्या:गु उपदेश ख: । ध्व अर्थ सत्य फुक्ककथंया व्यक्ति, न्हाथाय नं, न्हागुइलय् नं निर्विवादरूपय् एकनासं लागु जुयाच्चनीगु हे ध्व ४ गू सत्ययात चतुरार्य सत्य धा:गु ख: । ध्व आर्यसत्ययात छुं नं कथंया वर्ग, जाति, वर्ण, धर्म व सम्प्रदायया भेदभाव मतसे फुक्कसियां हे मनन याये बह:गु सत्य ख: । मनू न्हागु हे सम्प्रदाययाम्ह जूसां ध्व सत्यपाखें अछुट सुं हे जुइमखु गुकीया कारणं ध्व सत्य धैगु सर्वजनीन ख:, सर्वकालिक ख: अले सर्वदेशीय नं ख: ।

चतुरार्य सत्यया न्हापांगु सत्य दु:खसत्य ख: । थुकीयात 'परिणेष्य' धका: धाइ । थुकीया अर्थ ख: सयेके सिइके मा:गु वा थुइके मा:गु । ध्व दु:खया परिभाषाय् दुने ला: । दु:खया परिभाषाकथं जाति, जरा, मरण, शोक, परिदेव (विलाप), दु:ख (शारीरिक), दौर्मनस्य (मानसिक दु:ख), उपायस (चित्तया ग्लानि, क्लान्तभाव) ध्व फुक्कं दु:ख हे ख: । अथे हे अप्रियसंयोग, प्रियवियोग, इच्छा यानागु पुरय् मजुइगु अले संक्षेपं धायेगु ख:सा झीसं धानाच्चनागु पंचउपादान स्कन्ध (समूह) हे दु:ख ख:, दु:खया जड ख: । थ: प्रतिकूल प्रभाव लाइगु फुक्ककथंया स्वरूप हे दु:ख ख: । मनया जीवनचक्र कार्यकारणया

नियमअन्तर्गत न्हाःवनाच्चनीगु स्वभावगु जूगुलिं दुःख जुइगुया छुं नं छुं कारण दइगु सत्यं यानाः निगुगु सत्यकथं दुःख समुदयसत्य अर्थात् दुःख जुइगुया कारण सत्य खः । थुकीयात 'पहातब्ब' वा प्रहाण याये माःगु अर्थात् न्हि वायेथें वाये माःगु खः । प्रहाण याये माःगु सत्य खः १) गुगु लोभ (राग) युक्तगु खः २) गुगु हाकनं जन्म काये माःगुया कारण खः ३) गुगुलिं न्हाबलें न्हाथाय् नं आनन्द हे जक कायेत स्वइ थ्व हे तृष्णा खः गथेकि काम तृष्णा, भवतृष्णा व विभवतृष्णा । कामतृष्णा थैगु मनूया जीवनय् अविच्छिन्नरूपं उत्पन्न जुयाच्चनीगु कामनाया अतृप्तताया कारकतत्त्व खः धाःसा थ्व हे कामतृष्णाया अस्वाभाविक रूपयात शान्त (स्थिरीकरण) यायेत उगु वा थुगु लोकय् जन्म काये दयेमा थैगु मनोकामना हे भवतृष्णा खः । अले थ्व वर्तमान जीवन छगूयात जक हे महत्त्व बियाः पुनर्जन्मयात वास्ता मतसे म्वायेगु तृष्णा हे विभवतृष्णा खः । अले थ्व वर्तमान जीवन थैगु छुं छगु तृष्णाया कारणं हे दयाच्चंगु खःसा अज्याःगु तृष्णायात थ्व हे जन्मय् म्हसिइकाः अज्याःगु तृष्णायात निरोध याकाबियेगु धर्म हे बुद्धधर्म खः । थ्वं हे तृष्णाया कारणं मखुसां थःगु दुनेया आलम्बन चक्षु (मिखा) श्रोत (न्हाय्प), घ्राण (न्हाय), जिह्वा (म्ये), काय (म्ह, शरीर) व मन (चित्त) यात पिनेया सम्बन्धित आलम्बन रूप (आकार प्रकार), शब्द (सः), गन्ध (नताः), रस (सवाः), पस्तब्बे (स्पर्श), व वर्ण धर्मनाप संसर्ग जुयाः सम्बन्धित विज्ञान (चक्षु, श्रोत, घ्राण, जिह्वा, काय व मनो) उत्पन्न जुयाः थःत यःगु जूसा उकी हे आसक्त जुइ, उकी हे प्यपुनी, मयःगु जूसा वपाखें नकारात्मकता बलकाः तापाक्क च्चनी । थ्व मनूया स्वभावकथं गुगु सुख, दुःख, व अदुःख असुखया अवस्था बलनी अन छगू संवेदनाया अनुभव जुइ, गुकीयात वेदनाजक नं धाइ । थ्व वेदनाया अनुभव थःके दयाच्चंगु संज्ञाज्ञानया लिधंसाय् (आधारय) याइगु खः । गुम्हसियां अज्याःगु वेदनाय् आनन्द तायेकी, यः तायेकी अले उकीया हे प्रशंसा यानाच्चनी अन राग उत्पन्न यानाच्चनी अले उकीया हे वेदनाय् गुगु राग दैगु खः व हे उपादान खः । गुम्हसिया अज्याःगु वेदनाय् थःत मयःगु कारणं वपाखें तापाकाः उकीयात निन्दा यानाः द्वेष उत्पन्न यानाच्चनी व नं तृष्णा हे खः । व हे तृष्णाजन्य संस्कारं यानाः उपादानय् लाइगु खः । थ्व राग द्वेष निगू मानवशत्रुं यानाः गन उपादान दइ अन भव दइ । गन भव दइ अन जन्म दइ । गन जन्म दइ अन क्रमिकरूपं दुःखया हितिधाः हाया हे च्चनी । उकिं दुःखया मूल हेतु तृष्णा खःसा तृष्णा (कामना) उत्पन्न जुइगु कारणं यानाः थन जुजु जुजुनाप, क्षेत्री क्षेत्रीनाप, ब्राम्हण ब्राम्हणनाप, वैश्य वैश्यनाप विवाद यानाः मतभिन्नता यानाः त्वानाच्चनी । उलिजक मखु परिवार परिवारनाप, कायपिं बीनाप, दाजु किजानाप, तता केहेंनाप, मां काय, म्हायपिंनाप थवं थवय् मनमुताब यानाः त्वापु थलाः जिन्दगीभर मसीगु दुःख सियाच्चनी, दुःख सियाः हे सिनाःवनी, गुपिं मरणं लिपां अपायदुर्गति विनिपातनरकय् पतन जुइ । उकिं थज्याःगु

दुःखया मूलहाकथं दयाच्चनीगु तृष्णायात छम्ह गृहस्थं न्हियान्हिथं क्रमिकरूपं कम यानायंकेगु नितान्त आवश्यक जू । गन तृष्णा निरोध जुइ अन दुःखं मुक्त जइ । गुगु हेतुं यानाः दुःखद अवस्थाय् थ्यंकाबिइ उगु हेतुयात उन्मूलनया नापनापं दुःख नं निरोध जुइ । थ्व हे सन्दर्भ्य तथागत बुद्धं श्रावस्तिस्थित अनाथपिण्डिकया जेतवन विहारय् कालुदायी भिक्षुयात ब्यूगु उपदेश थन उल्लेख यायेगु सान्दर्भिक जुइ । तथागतया कथं “हाकनं हाकनं जन्म कयाच्चनेमाःगु दुःख जूगुलिं पुनर्जन्मया अवस्थाय् थ्यंकाबिइगु हेतु माः माः जुयाः अनेकौं जन्म काये धुन । थथे पुनर्जन्म कायेकीगु छँ (गृहकारक) यात जिं लुइके धुन । आः जिगु पुनर्जन्म संभव मन्त । छंगु छँ दयेकीगु ज्याभःत फुक्क तोथुले धुन, जिगु चित्त संस्कार विहीन जुइधुंकल । फुक्क तृष्णात क्षय याये धुन ।” थुकिं छु सिइदु धाःसा संसार दुःखं व्याप्त जुयाच्चंगु दु । उकीया मूल कारण धैगु तृष्णा हे खः । उकिं यदि सुं नं मनु दुःखं मुक्त जुइगु चाहना यायेगु खःसा उम्ह मनुखं थःत तृष्णापाखें बचय् जुइगु उपाययात अबलम्बन यायेमाः, प्रयत्न निरन्तर जारी यायेमाः । मखु तृष्णा धाःसा निरन्तररूपं बलकाच्चनेगु अले दुःखं मुक्त जुइगु कामना नं यानाच्चनेगु थ्व सम्भवया खँ जुइफै मखु । थ्व तृष्णायात क्रमिकरूपं निरोध यानायंकेगु आर्यसत्य खः स्वंगूगु आर्यसत्य गुकीयात दुःखनिरोध आर्यसत्य धकाः धाइ । थुकीयात मेगुकथं सच्छिकातव्य अर्थात् साक्षात्कार यायेमाःगु अवस्था धकाः नं धाइ । तृष्णापाखें विराग जुइगु, निरोध यायेगु, परित्याग यायेगु, मुक्तजुइगु वा अनासक्त जुइगु हे दुःखनिरोध आर्यसत्य खः । थ्व आर्यसत्ययात साक्षात्कार याये मफुम्ह मनुया चित्त रागं रञ्जित जुयाच्चनी, द्वेषं दूषित, अले मोहं मूढित जुयाच्चनी फलस्वरूप उम्ह मनु थःजक स्यनीगु मखु कि वया चाकःलिं च्विपित गय् यानाः स्यंकेग धैगु मतिइ तथाः व हे अनुरूप थःगु जीवनशैली न्हाकाच्चनी, गथे न्याया पुखुलिइ छम्ह सिइम्ह न्यां सम्पूर्ण लः यात दूषित यानाबिइ । गुम्ह व्यक्तिं थ्व दुःखनिरोध आर्यसत्ययात साक्षात्कार यायेत निरन्तररूपं प्रयत्न यानाच्चनी उम्ह व्यक्तियाके राग, द्वेष व मोहथें ज्याःगु अकुशल मूलपाखें मुक्त जयाच्चनी । थज्याःपिं व्यक्तिपिसं थःजक मखु मेपित नं निगुलिं पक्षयात स्यंकेगु स्वइमखु बरु गय्यानः थ्व संसारयात दुःखं मुक्त यायेगु धैगु निर्मल चित्तं निरन्तर थःगु कुशल कर्म न्हाकाच्चनेगु याइ । अले सम्पूर्ण दुःख-समूहपाखें मुक्त जुयाः निर्वाणया लँय निरन्तर न्हाःवनाच्चंम्ह जुइ । गुम्हसियां ई मत्यवं हे फल प्राप्त यानाकाये फै, मेपित सःताः क्यनाबिइ फै, अले विज्ञापिसं नं थः स्वयं थज्याःगु ज्ञानयात प्रत्यक्षरूपं साक्षात्कार यानाकाये फइ, थुकीया लागी छम्ह व्यक्ति प्रतीत्यसमुत्पाद (कार्यकारणसम्बन्धी ज्ञान) या १२ गू कडी (अङ्ग वा सिखः) यात थुइकाः अविद्यायात विद्यापाखे निरन्तररूपं न्हाकायंकेगु कुतः यायेमाल या त वेदनया अनुभवजुइ बलय् थःगु चित्तयात तृष्णाय् भुलय् मयासे उकीया पलेसा प्रज्ञापाखे थःगु चित्त न्हाके फयेके माल । अथे याये फतथाःसा उम्ह व्यक्ति उपादानय्

लाइमखु । अले वं राग, द्वेष धैगु अनित्य खः, परिवर्तनीय खः धकाः थुइकाः अज्याःगु राग, द्वेषजन्य परिस्थितियात साक्षीभाव, समताभावं निरीक्षण यानाः स्वये सइ । थये चित्त शुद्ध यानाः सम्यकदृष्टिं स्वये सइगु ज्ञान हे प्रज्ञा खः । गन उपादानय् मलात अन भवय् लाइमखु, भवय् मलातकि दुःखसमूहं मुक्तगु अवस्थाय् लाइ, यायेमाःगु ज्या पूवनी, पश्चात्ताप भ्याः हे दैमखु । तत्पश्चात् अज्याःमह व्यक्तिया चित्त शुद्ध व स्थिर जुइ । अज्याःगु अवस्थाय् गथे लोहंयात फसं पुइकाः संके नं फइमखु अथे हे रूप, शब्द, गन्ध, रस, स्पर्श तथा अनुकूल वा प्रतिकूल विषय गुगु दु उकिं स्थिरगु चित्त दुम्हसित देग नं संके फेमखु ।

४ गूगु वा अन्तिमगु आर्यसत्य खः दुःख निरोधया अवस्थाय् थ्यंकेगु ८ गू अंगं संयुक्तगु लँपु गुकीयात आर्यअष्टाङ्गिक मार्ग धकाः धाइ । थ्व लँपुइ न्हाः वनीमह सुनं व्यक्ति चाहे व न्हागु हे वर्ग, सम्प्रदाय, जाति, धर्मयाम्ह जुइमा व स्वतः हे निर्वाणया लँय पलाः न्हाकाच्चंमह जुइ । थ्व ८ गू अइयात अःपुक्क थुइकेया लागी ३ गू खण्डय् दुथ्याका तःगु दु । व खः १) शीलखण्डअन्तर्गत सम्यक्वचन, सम्यक्कर्म व सम्यक्आजीविका धकाः ३ गू अइ २) समाधिखण्डअन्तर्गत सम्यक्व्यायाम, सम्यक्स्मृति व सम्यक्समाधि धकाः ३ गू अइ ३) प्रज्ञाखण्डअन्तर्गत सम्यकदृष्टि व सम्यक्संकल्प धकाः बाकिगु २ गू अइ थुकी दुथ्याकातःगु दु ।

शील धकाः छम्ह व्यक्तिं दैनिक जीवनय् काय, वचि व मनं पालन याये माःगु नियम (विनय) यात उल्लेख यानातःगु दु । शील धैगु हे सदाचार खः । थः शीलद्वारा परिशोधन यानाः क्षण प्रतिक्षण होश तथाः चित्तयात एकाग्र यानाः मैत्री, करुणा, प्रसन्नता व तटस्थभावं अविराम गति कयाः थःगु उद्देश्यपाखे उन्मुख जुइगु हे समाधि खः । थ्व ४ गूगु आर्यसत्य यात “भावितब्ब” अर्थात् भावनाद्वारा अभ्यास यानायंकेमाःगु मार्ग खः । मिथ्यादृष्टिं अलग्ग जुयाः भिंकथं सिइके थुइकेगु अले बस्तु, व्यक्ति व स्थितियात गथे खः अथे हे यथार्थरूपं बोध यानाः परमसत्ययात खंकेगु प्रज्ञा खः । प्रतिक्षण उत्पन्न जुइगु, स्थिर जुइगु अले नाश जुइगु रूप व चित्तया स्वभावयात भाविता यानाः थःगु अनुभवं थुइकाः अनित्य, दुःख व अनात्मज्ञान प्राप्त यायेगु हे प्रज्ञाज्ञान खः । थ्व हे प्रज्ञाज्ञानं तिनि अन्तिम सत्यकथं कयातःगु निर्वाणया साक्षात्कार याकाबिइ ।

थ्व ४ आर्यसत्यमध्यय न्हापांगु निगू सत्यं दुःखचक्र हे जक प्रवर्तन याकाच्चनि धासा लिपागु निगू सत्यं तिनि धर्मचक्रयात प्रवर्तन याकाबिइ छायधाःसा दुःखसत्य व दुःखसमुदयसत्यं दुःखया कारण जुयाच्चंगु तृष्णायात हे जक उजागर यानाच्चनी गुकिंयानाः दुःख हे जक उत्पन्न याकाबिइ । थये दुःखया कारण तृष्णा, तृष्णाया कारण दुःख अर्थात् कार्यकारण, कार्य जुयाः थज्याःगु क्रम अनन्तरूपं निरन्तर जारी जुयाः दुःखचक्र्य हे लानाच्चनी । दुःख दु धकाः नं सियाच्चनी, दुःखया कारण नं सियाच्चनी परन्तु अज्याःगु दुःखया कारणयात

निरोध यायेगुपाखे पलाः न्हाःवनी मखु । परिणामस्वरूप बाहिरी आलम्बनयात दोष क्यनाः थः उगु दोषपाखें मुक्त जइगु प्रवृत्तिइ हे तक्यनाच्चनी । थुकीयात अगुवाप्रवृत्ति धाःसां पाइमखु । थज्याःगु भगुवाप्रवृत्तिया स्वभाव झी यक्कोसिके दयाच्चंगु खनेदु । थुकिं थःत न्हाःने वयाच्चंगु दुःख (समस्या) या कारणयात निवारण यायेगु कुतः मयासे झन् समस्याया वातावरणयात जटिल (उग्र) यानाबिइगु ज्या जूवनी । उकिं थज्याःगु अवस्थाय् बहिर्मुखी जुयाः मखु अन्तर्मुखी जुयाः थःगु चित्तया स्वभावयात निं म्हसिइकेमाः अले जक दुःखचक्रं मुक्त यानाः धर्मचक्रय् थ्यंकाबिइगु ज्या याइ छायाःसा थ्व लिपागु निगू सत्यं दुःखया कारण जुयाच्चनीगु तृष्णायात हानिसैं त्यहें थनाः निरोध यायेगु ज्या जुयाच्चनी । तृष्णायात निरोध यायेगु क्रमय् थ्व अष्टाङ्गिक मार्गअन्तर्गतया शील, समाधि व ज्ञा छगूनाप मेगुया अन्योन्याम्नित सम्बन्धं यानाः तृष्णायात क्रमिकरूपं निरोध यानायंकी नापनापं दुःखया बन्धनं मुक्त जुयाच्चंगु निर्वाणयात नं अन्ततः साक्षात्कार यायेगु ज्यायाःसा साक्षात्कार याकाबिइ ।

थये निर्वाणया साक्षात्कार यायेगु ज्याय् धाःसा सुं नं व्यक्तिया यकःति अधिकारया विषय मखु । छु नं जात, जाति, धर्म, सम्प्रदाय, वर्ग व वर्णया छुं नं तह व तष्काया मनू तयसं थज्याःगु मार्गयात अवलम्बन यानाःन्हाःवनेफु । थ्व धर्मय् पलाः तयाः न्हाःवनीपिं मनूतयत् थः स्वयं हे थःगु मालिक जुयाः न्हाःवने फैगु प्ररणादायी आधार दयेकाबिइ । सुनानं छन्त जिं दुःखं मुक्त यानाः तरय् यानाबिइ परन्तु जिं धाःथे छं व वा थ्व खँयात मानय् यायेमाः धकाः मालिक व दासया थें ज्याःगु गुगु सम्बन्ध दयाच्चनीगु खः अज्याःगु संस्कार थ्व धर्मय् खनेमदु । उकिं हे थ्व धर्म मानवधर्मजक मखु उदारवादी धर्म नं खः । थये थःया मालिक थः हे जुयाः थ्व सद्धर्मय् न्हावनाच्चपिं व्यक्तिपिं झीगु समाजय् कमजक खनेदु परन्तु थज्याःपिं व्यक्तिपित झीगु समाजं धाःसा उचित स्थान बियाः उचित मूल्याङ्कन यानाः कदर यानाच्चंगु खने मदु बरु थज्याःपिं सद्धर्मय् लगय् जुयाच्चपिं व्यक्तिपिं चाहे व गृहत्यागी जुइमा वा गृहस्थ जुइमा थीथीकथंया व्यक्तिपिसं थीथीकथंया मूल्याङ्कन यानाच्चंगु खनाच्चना । अज्याःम्ह सद्धर्मय् लगय् जुयाच्चम्ह मनूयात छम्ह भौतिकवादी मनूखं पलायन जुयाच्चम्ह वा निष्क्रियताया लँय् वनाच्चम्ह धकाः खंकेफु । छम्ह आदर्शवादी मनूखं उम्ह व्यक्तियात संघर्षरहितम्ह धकाः खंकेफु धाःसा यथार्थवादी सोचं स्वइपिसं उम्ह व्यक्तियात स्वार्थी व्यवहार याइम्ह धकाः नं धायेफु । अले उदारताया खँ ल्हानाः बोधिसत्त्वचर्या यानाजुइपिनिगु न्हाःने हीन (तुच्छ) थें नं तायेफु । उलिजक मखु स्वयं थः हे सब्रम्हचारी (समकालीन) पिसं प्रतिस्पर्धात्मकरूपं व स्वयाः जि छु कम धैगु मान (अतिमान, अभिमान) ब्वलंकेफु । अझ छम्ह अज्ञानीला थज्याःगु त्यागीपिं (संस्कार यायेम्हाःपिं) मनूत झीत छु यायेत झीगु लँपु व इमिगु लँपु हे फरक (पाः) धकाः थःगु

अज्ञानता नं व्यक्त यायेफु । अथे मूल्याङ्कन याइपिं मनूत छगू न छगू पूर्वाग्रही पर्दा मतसे निर्लिप्तताया अवस्थाय् थ्यनीमखु तबतक्क सुइत नं थःगु धारणा (सिद्धान्त), मत (विचार) व प्रकृत्यानाप मेल जुइगु पक्ष्य सीमित जुयाः स्वइगु अस्वाभाविक खँ मखु । थ्व हे कारणं यानाः वसपोलं इत्य ब्यलय् भिक्षुपितं व गृहस्थपितं व्यक्तिगत व सार्वजनिकरूपं अज्याःगु भ्रान्त (गलत) धारणा ज्वनाः मूल्याङ्कन यायेगु ज्या चिरकालतक नं थःगु व परया अहित व कल्याणकारी मजुइगु ज्या यायेमते धकाः धर्मोपदेश यानाबिज्याःगु खः । उदाहरणया लागी दीर्घनिकायया सोणदण्डसूत्रय् जातिवादया खँयात कयाः सोणदण्डयाथाय् वये माःगु खँ मेपिं ब्राम्हणपिसं जिकिर याःगु खः । मज्झिमनिकायया अलगददुपमसूत्रय् नं वसपोलं कनातःगु गुगु अन्तरायिक (विघ्नबाधाकारक) याःसां व अन्तरायिक जुइमखु धकाः आयुष्मान् अरिष्ट भिक्षुं ज्वनाच्चंगु गलत धारणा व अथे हे महातृष्णा संक्षयसूत्रय् साति केवट्टपुत्र भिक्षुं पंचस्कन्धया न्यागू (रूप, वेदना, संज्ञा, संस्कार व विज्ञान) स्कन्धमध्यय् न्हाकाच्चनी धकाः ज्वनाच्चंगु गलत धारणां यानाः वसपोल तथागतयात हे आरोप बियाः स्वयं थःगु हे हानि यानाच्चन, अधिकाधिक पापमय यानाः चिरकालतक्क नं अहितकर व दुःखदायी जुइगु ज्या यानाच्चन धकाः वसपोलं इपिं भिक्षुपितं थःगु उादेशद्वारा प्रष्ट यानाबिज्याःगु खः । थथे व्यक्तिगतरूपं भिक्षुपितं जक मखु सार्वजनिकरूपं फुककसित नं वसपोलं अज्याःगु थीथी विचार धारणा वा सिद्धान्त ज्वनाच्चनीपिं मनूतयगु उल्लेख यानाः धर्मोपदेश यानातःगु दु । उदाहरणया लागी भयभैरवसूत्रय् ४ गू प्रकारयापिं मनूत १) पापमय इच्छा (अङ्गण) दयाः नं दु धकाः मस्यूपिं २) पापमय इच्छा दुगुयात दु धकाः हे स्यूपिं ३) पापमय इच्छा मदुगुयात मदु धकाः मस्यूपिं व ४) पापमय इच्छा मदुगुयात मद् धकाः स्यूपिं धकाः क्यनातःगु दुसा चूलधर्मसमादानसूत्र व महाधर्मसमादानसूत्रय् नं वसपोलं मेमेगु ४ थीकथंया मनूतयगु नं उल्लेख यानातःगु दु १) वर्तमान व भविष्य निगुलिं दुःखद २) वर्तमानय सुखद परन्तु भविष्य दुःखद ३) वर्तमानय दुःखद परन्तु भविष्य सुखद व ४) सूत्रय् नं उल्लेख जुयाच्चंगु दु ।

थुकथं वसपोलं निर्देशित यानातःगु सद्धर्मयात त्रिपिटकया सुत्तपिटकय् उकी मध्यय् नं मज्झिमनिकायय् अप्पो धैथें सूत्रय् थ्व चतुरार्यसत्ययात बहुआयामिक विषयवस्तुपाखें थुकीया महत्त्वयात कयाः शुइकाविइगु कुतः यानातःगु खनेदु । थ्व निकाययात महापण्डित राहुल सांकृत्यायनं ला बुद्धवचनामृत धकाः उच्च मूल्याङ्कन यानातःगु दु । थ्व हे कारणं यानाः बौद्धसाहित्य मेमेगु निकायत नष्ट जूसां नं थ्व मज्झिमनिकाय छगूजक बच्य जुयाच्चंसां थ्व हे छगूया माध्यमं झीत बुद्धया पुजा, पवित्र व्यक्तित्व अले वसपोलया सार तत्त्व थुइकाः बुद्धकालीन सामाजिक, राजनैतिक, आर्थिक, सांस्कृतिक तथ्यया अध्ययन अनुसन्धान याइपिं साधक, विद्वान्, विद्यार्थी व सर्वसाधारण जिज्ञासु व पाठकपिनिगु लागी

दुग्धं गुं प्रामाणिक आधार जुइफैगु नं उल्लेख यानातःगु दु । धर्म छु खः, अधर्म छु खः, झीसं यायेमाःगु छु ? झीसं यायेमाःगु छाय् ? उकीया कारणसहित दुने नुगल्य् ध्यंक ध्यंकाः बोध यानाः कनातःगुलिं ध्व धर्म हे सही धर्म खः । उकिं हे जक मानवमात्रयात बहुजनहिताय, बहुनजसुखाय लोकअनुकम्पाय धैगु पुनीत उदेश्य पूवनिगु जुयाः थज्याःगु सद्धर्मया लैय् वनेगु झी प्रत्येक मानवमात्रया धर्म खः । ध्व हे कल्याणकारी धर्म खः । सहायक सफूत -

१. प्राणपुत्र, भिक्षु सम्यक्सम्बोधि : सम्यक्शिक्षा, म्याग्दी बौद्ध संघ बेनी पहिला संस्करण ने.सं. ११२७
२. वज्राचार्य, दुण्डबहादुर : मज्झिमनिकाय (नेपाली अनुवाद), वीरपूर्ण पुस्तक संग्रहालय प्रथम संस्करण बु.सं. २५४४
३. भिक्षु, सुशील : धर्म र ध्यान, सुखी होतु नेपाल प्रथम संस्करण ने.सं. ११२६
४. मानन्धर, नानीमैयाँ : बुद्धवचन (नेपाली अनुवाद) नेपाल प्रेस, तृतीय संस्करण २०४६
५. शाक्य, दोलेन्द्ररत्न : प्यंगू आर्यसत्य, दोलेन्द्ररत्न शाक्य, चित्ररत्न शाक्य, न्हापांगु खुसी ने.सं. ११२७ सिल्लाध्व ।

Dhamma Digital

त्रिपिटक ज्ञानकक्षाया ढ्युद्धंतक्या निरूतरतायात सहाहना
यानात्पवना । त्रिपिटक कक्षाया विद्यार्थीपिंगु धर्मप्रतिया
भापनायात कद्धर यानागु जुल ।
सकल प्राणीपिं सुखी ज्वीमा ।

ज्योति

Authorised PHILIPS Distributor (Since 1982)

SYAKAR COMPANY LTD.

Jyoti Bhawan, Kantipath, Kathmandu

Tel.: 4225376 / 4225490 Fax: 4218636

E-mail: syakarphillips@mail.com.np

सुखमय जीवन

सूर्यकर शाक्य

ध्व संसारय् अनेकप्रकारया प्राणीपिं उत्पन्न जुयाच्चनी अन्त्यय् स्थित जुयाच्चनी अन्त्य च्युत जुयाच्चनी । थथे थःथःगु कर्मानुसार जुयाः जीवन यापन यानाच्चनी । थःथःगु कर्मानुसार भोग नं यानाच्चनी । गुम्हं सुसमय जीवन बितययानाच्चनी थाःसा गुम्हं जीवन यापनया सही तरिका मसियाः दुःखमय जीवन बितययानाच्चनी ।

ध्व संसारया अनेकप्रकारया प्राणीपिंमध्यय् उत्तमप्राणी मनुष्यप्राणी खः धाइ । उत्तमप्राणी थाःसां मनूत उत्तम जुइ मसयाच्चनी । ध्व छु हेतुं, छु प्रत्ययं जुइगु खः धैगु मसियाच्चनी । न्हागु न्हाथे जूसां ज्ञान-शिक्षा मदयेकं उत्तमप्राणी जुइत थाकु । उत्तमप्राणी जुइत अनेक यत्न, प्रयत्न याइ । गुम्हं सफल जुइ, गुम्हं असफल जुइ । ध्व सफल जुइगु नं असफल जुइगु नं वातावरणं याइगु खः ला, ध्व नं मसियाच्चनी । ध्वहे कारणं भगवान् शास्तां बारम्बार चारिका यानाबिज्यानाः सुखमय जीवन यापनया निमित्त, धर्मोपदेश यानाबिज्याइ, शिक्षापद दयेकाबिज्याइ, सुमार्ग प्रदर्शन, निर्देशन यानाबिज्याइ, सामाजिक, धार्मिक यथार्थ बोध याकाबिज्याइ ।

सिउम्हं हेरा धकाः काइ, मसिउम्हं खाः बाकू धकाः वांछ्वइ धैथें वसपोलया धर्म नं अथे जुयाच्चन । वसपोलया धर्म हेराथें जुयाच्चंगु दु । थः मचातयत्त “यः हेरा जि पुता” धकाः गुलि नालाकाइगु खः अथे हे सिउम्हसिनं वसपोलया धर्म नालाकायच्चन । लोकप्रिय जुयाच्चन । सु मनुखं वसपोलया धर्म हेरा धकाः नालाकाल, वया जीवन सुथां लानाच्चन । सु मनुखं वसपोलया धर्म “खाः बाकू” धकाः वांछ्वयाच्चन, वया जीवन सुथां मलासे, गतिपति मलानाच्चन । हेरा धकाः म्हसिइकेत नं ज्ञान, शिक्षा माःगु जुयाच्चन । सुनां गुरुयागु उपदेश न्यनाः शिक्षा काइ, व सफल जुइ । सुनां उपदेश मन्यनी व सफल जुइ थाकुइ । अथे जूगुलिं भगवान् शास्तां बारम्बार चारिका यानाबिज्यानाः उपदेश बियाबिज्याइ ।

ध्वहे सफल जीवन हनेत कायेमाःगु शिक्षाया सिलसिलाय् छन्दु भगवान् शास्तां श्रावस्तीस्थित अनाथपिण्डिक आराम जेतवन विहारय् भिक्षुपिन्त सम्बोधन यानाबिज्याना एकाशन भोजनसम्बन्धि उपदेश बियाबिज्यात । “वसपोलं गुबलय् निसें एकाशन भोजन यानाबिज्यात, उबलय् निसें वसपोलया शरीर हलुका, निरोगी जुयाः साधना यायेत

अःपुल । अथे हे छिमिसं एकाशन भोजन यायेगु बानि बसय्यातथाःसा थःगु शरीर हलुका, निरागी जुयाः साधना यायेत अःपु ताइ धकाः भोजनसम्बन्धि शिक्षापद भिक्षुसंघयात ग्रहण याकाच्चनाबिज्याःबल्य आयुष्मान् भद्दालिं उकीयात उल्लंघन यानाः स्वलातक भगवान् शास्ताया सन्मुख्य बिमज्याः । हानं भगवान् शास्ता व भिक्षुपिं, भिक्षुणीपिं श्रावस्तिइ च्चनाः वर्षावास बितययानाबिज्यानाच्चंगु दु । आपालं उपासकपिं, उपासिकापिं व मेपिं तैर्यीय श्रमण ब्राह्मणपिं श्रावस्तिइ च्चनाच्चंगु दु । इमिसं बुरार्थे याःम्ह भद्दालि भिक्षुं शास्ताया शासनय प्राप्त शिक्षा पुरा मयाः धकाः सिइकी धैगु बिचाःमयाः ।

छन्हु आयुष्मान् भद्दालिं चीवरवस्त्र सुयाच्चपिं भिक्षुपिं नापलाःबिज्यात । त्रैमास (वर्षावास) लिपा ध्व तयारी चीवर भगवान् शास्तां पुनाबिज्यानाः चारिका प्रारम्भ यानाबिज्याइ । आःतक लाःनि, भगवान् या देशना बांलाक मनय धारण यायेगु उपयुक्त जुइ, लिपा ध्व पूरा यायेगु दुष्कर मज्जीमा, भिक्षुपिसं सल्ला बियाबिज्याःगु थिक महसुस यानाः आयुष्मान् भद्दालि स्वलालिपा भगवान्थाथाय बिज्यानाः वसपोलयात अभिवादन यानाः निवेदन यानाबिज्यात - “सुं उमतोभाग-विमुक्त, प्रज्ञाविमुक्त, कायसाक्षी, श्रद्धाविमुक्त, धर्मानुसारी भन्तेपिसं भगवान् शास्तायात आदरणीयकथं श्रद्धापूर्वक मान मर्यादा याइ धाःसा जि छ्ह साधारण भिक्षु खः न. उमतोभाग विमुक्त (अर्हत् जुइ धुंक्कूह) खः न श्रद्धानुसारी खः । थःगु मूर्खताया कारणं, पापकर्मया कारणं थःपाखें जूगु मचातयसं यायेगु थें तधंगु अपराध जुल धकाः पश्चात्ताप जुयाः थज्वःगु अपराध लिपा गुबलें नं याये मखु धकाः भगवान् शास्तायाके क्षमा फवना ।

ध्व निवेदन न्यनाः “निश्चय नं आयुष्मान् भद्दालिं थःगु मूर्खताया कारणं, अकुशलताया कारणं शास्ताया शासनय प्राप्त शिक्षा पूरा मयासे उल्लंघन यात, तर थःगु अपराधयात स्वीकार यानाः भविष्यय थयाःगु अपराध मयासे उकीयात संवर यायेगु प्रतिज्ञायात सुं व्यक्तिं अपराध यायेमखु व धर्माचरण यायेगु प्रतिज्ञा याइम्हसित आर्य विनयय अभिवृद्धि मानय याइ धकाः” भगवान् शास्तां आयुष्मान् भद्दालियात क्षमा यानाबिज्यात ।

छुं ज्या सफल यायेत अधिस्थान यायेमाः, दृढचित्त जुइमाः, अलेजक थःथम्हं निन्दित मजुसे, मेपिसं नं निन्दित मयाकुसे सफलता प्राप्त यायेत गुरुया शिक्षा पूरा याये फयकेमाः, अलेजक गुरुया शिष्य जुयाः गुरुसरह जुइफइ । प्राप्त शिक्षा पूरा यायेमाः धैगु सन्दर्भय तथागतं थयाबिज्यात कि, “शास्ताया शासनय प्राप्त शिक्षा पूरा मयाइम्हं सुं भिक्षुं थःथम्हं निन्दित जूगुलिं मानवस्वभाव स्वयाः उपल्लो, अलमार्य ज्ञान दर्शन विशेषसाक्षात्कार याये फैमखु तर शास्ताया शासनय प्राप्त शिक्षा सम्पन्न याये फुम्ह निन्दित मजुइगुलिं वं उत्तरी मनुष्य धर्म साक्षात्कार स्वयेया लागी साधना यानाः अनेकप्रकारं कार्यविषयपात्रे अलग जुयाः, अकुशलपाखें अलग जुयाः प्रथम ध्याननिसें चतुर्य ध्यानतक्क प्राप्त यानाकाइ ।

अले थःगु चितयात एकाग्र यानाः समाहित चित्त जुइ धुंकाः पूर्वानुस्मृतिज्ञान, च्युतोत्पत्तिज्ञान, आश्रवक्षयज्ञानयात प्राप्त याइ । चतुरार्यसत्य आदि बोध यानाः थःगु कामास्तव, भवास्तव, अविद्यास्रवपाखें वियुक्त यानाकाइ ।”

पूर्वानुस्मृतिज्ञानया निम्ति अनेकप्रकारया पूर्वजन्मया खँत अनुस्मरण याइ गथे कि छगू जन्मया खँ, निगू जन्मया खँ, एवम् प्रकारं हजार जन्मया खँत । अनेक संवर्तकल्प (प्रलय) या खँत, अनेक विवर्तकल्प (सृष्टि) या खँत, अनेक संवर्तकल्पय विवर्तकल्पय अमुक थासय थःगु नां, थःगु गोत्र, थःगु वर्गया आकार, थःयाःगु सुख दुःखप्रति संवेदी व थुलि आयुसंस्कार आदिया अनुस्मृति ज्ञान प्राप्तयाइ ।

च्युतोत्पत्तिज्ञानया निम्ति दिव्यचक्षुं च्युत जूपिं, उत्पन्न जूपिं सत्त्वपिं थःथःगु कर्मानुसार नीच, उच्च सुवर्ण दुर्वर्ण, सुगति दुर्गतिइ उन्नयन जूपिं सत्त्वपिं खनी गथेकि गुम्ह ध्व सत्त्वपिं काय, वाक्, मन दुश्चरितं युक्तजुयाः आर्यपिनिगु निन्दा याइपिं जुयाः मिथ्यादृष्टिपिं मरणोपरान्त अपायदुर्गति विनिपात तथा नरकय उत्पन्न जुयाच्चंगु खनी । गुम्ह ध्व सत्त्वपिं काय, वाक् मन सुचरितयुक्त जुयाः आर्यपिनिगु निन्दा मयाइपिं जुयाः सम्यक्दृष्टिपिं मरणोपरान्त सुगति स्वर्गलोकय उत्पन्न जूगु खनी ।

आस्रवक्षय जुइगु ज्ञानया निम्ति व निर्मल व क्लेशरहित जुइ । मृदु तथा कर्मण्य निश्चलताय वयेके धुंकाः व चतुरार्यसत्य “दुःख, दुःखसमुदय, दुःखनिरोध, दुःखनिरोध जुइगु मार्ग” आदि बोध यानाः थःगु चित्त कामास्रव, भवास्रव, अविद्यास्रवपाखें विमुक्त यानाः जातिक्षीण जुल ब्रह्मचर्यवास पूरा जुल, यायेमाःगु ज्या छुं मन्त, आः लिपानिसें यायेमाःगु छुं हेतु दइमखु धैगु ज्ञान प्राप्त याइ । थये प्राप्त जूगु हे भगवान् शास्ताया प्राप्त शिक्षा पूरा यानाकाःगुलिं खः धकाः भद्दालियात भगवान् कनाबिज्यात ।

थुलि वसपोलया शिक्षा ग्रहण याये धुंकाः भद्दालिया मनय लूगु छु हेतु, छु कारणं अन भिक्षुं बारम्बार गल्ली यानाच्चनी मखु धैगु न्हासःया लिसलय तथागतं प्यथी किसिमं गल्ली याइपिं भिक्षुपिनिगु बारय थुकथं न्हाथनाबिज्यात ।

सुं भिक्षुं पटक पटक गल्ली यायेगु तोतीमखु, मेपिसं छुं धालथाःसा तं, द्वेष, असन्तोष पिकयाः, प्रसङ्गं पिने प्याहाँ वनाः संघयात सन्तुष्ट यायेगु स्वइमखु । अले मेपिं भिक्षुपिसं व भिक्षुया उपपरीक्षा याइ, गुकिं यानाः मुद्दा तहाकः जुयाच्चनी ।

सुं भिक्षुं बारम्बार गल्ली याइ, तर गल्ली याःसां मेपिं भिक्षुपिसं धाल कि हानं हानं गल्ली मयासे, अप्रासाङ्गिक खँ मल्हासे तं, द्वेष पिमकासे, विनम्र, दोषं मुक्त जुयाः संघयात सन्तुष्ट याइ । ध्व भिक्षुया व्यवहार उचित जुउ धकाः मेपि भिक्षुपिसं वया त्वापु याकनं छिनफान यायेत स्वइ ।

सु भिक्षुं गल्ली कम याइ वयात मेपिं भिक्षुपिसं छुं खँय तं, द्वेष, असन्तोष प्रकट यानाः उचित व्यवहार मयासे प्रसंग पिने वनाः गथेयानाः संघयात सन्तुष्ट यायेगु धकाः

स्वइमखु, गल्ली कम या:सां मेपिं भिक्षुपिसं वया मुद्दा थुखेउखे परीक्षा या:सां छिनफान ताहाक: यानाबिइ ।

सु भिक्षुं तसकं कम गल्ली याइ, मेपिं भिक्षुपिसं छुं धाल धा:सां प्रसङ्गपिनेया खँ पिमकासे, तं, द्वेष, असन्तोष प्रकट मयासे उचित व्यवहार याना: विनम्र जुया: गल्लीमुक्त जुइगु स्वया: संघयात सन्तुष्ट यानाच्चनीम्ह भिक्षुया मुद्दा याकनं छिनफान जुइ ।

अप्व: क्वात्तुक्वाना: च्चनेमज्यू धैगु सन्दर्भय् नं तथागतं थुकथं धयाबिज्या:गुदु, गुलिं गुलिसिके श्रद्धा व प्रेमजक दयाच्चनी, अले बिचा: याइकि श्रद्धा व प्रेमजक बाकि दनिम्ह भिक्षुनाप पटक पटक गल्ली खँ ल्हानाच्चन धायेव वैके दुगु श्रद्धा व प्रेम तनावनी धका: भिक्षुपिसं सोचय्याइ । ध्व हेतु ख:, ध्व प्रत्यय ख: धका: भगवानं भद्दालियात प्रष्टरूपय् लिस: बियाबिज्यात । वसपोलं हानं धयाबिज्यात, ध्व हे हेतु ख:, ध्व हे प्रत्यय ख: । पूर्वकालं छु धयाबिज्यात, ध्व ह हेतु ख:, ध्व हे प्रत्यय ख: । पूर्वकालय् भचाजक शिक्षापद दुसा आपालं भिक्षुपिं विनय सिइका: क्वातुक नियम पालन याइपिं जूगुलिं अप्पो भिक्षुपिं अरहत् जुल परन्तु आ: भिक्षुनियम यक्को द:सां नं कम भिक्षुपिंजक अरहत् जूपिं दु छाय् धा:सा धौकन्हय् मनूत आपालं अटेरी जुया: अले शास्ताया शासनय् प्राप्त शिक्षा पूरा मया:गुलिं संघ विशाल जुलकि, त:धंगु लाभ व यश प्राप्त जुलकि बहुश्रुतभाव व रात्रिज्ञभाव प्राप्त जुलकि आस्रव स्थानीय धर्म उत्पन्न जुइ । धया:गु स्थानीय आस्रवधर्म छुतय् यायेत वसपोलं संघया निमित्त शिक्षापद दयेकाबिज्याइ ।

ध्व हे प्रसंगय् वसपोलं भिक्षुपिन्त आजानीय स्तुपया (भिंम्ह सलया उपमा) धर्मपर्याय बियागु लुमंला धका: भद्दालियाके न्यंबलय् भद्दालिं लुमं धका: लिस: ब्यूबलय् तथागतं वयाके मोघपुरुष भद्दालि जुया: त्व:मंगु स्यूला धका: न्यनाबिज्यात । भद्दालिं चिरकालतक शास्तायागु शासनय् प्राप्त शिक्षा पूरा मया:गुलिं धका: लिस: ब्यूबलय् तथागतं धर्मोपदेश यानाबिज्या:बलय् ध्यान तया: थ:गु चित एकाग्र याना: सावधान जुया: धर्म मन्यंगुलिं ख: बरु आ: बांलाक ध्यान तया: न्यँ, धैबिज्यात । आजानीय सलया उपमा बियाबिज्याना: उम्ह सलयात गज्या:गु तालिम बिया: राज्यया सेनाअङ्ग जुइगु लागी योग्य जुइ धका: उगु धर्मदेशना हाकनं दोहरय् याना: कनाबिज्यात ।

गथेकि छम्ह सलसवारं छम्ह आजानीय सल (भिंम्ह सल) यात तालिम बिइगु इवल्य् सर्वप्रथम मुखाधान (म्हुतुं लगाम बांलाक ज्वनीगु) दोम्भो युगाधान (लगाम सालीगु) एवं प्रकारं दशौं पाणीय (छगू विशेष तालिम) बिइ । व भिंम्ह नसल सलं छगू निगू यायां झिगू गति बा तालिमतक पार लगय् याइबलय् व सल झिगू गति बा गुनं सम्पन्न सुशिक्षित भिंम्ह बांला:म्ह नसल सल जुया: अन्तय् राजदरबारया निमित्त योग्य, जुजुसवारीया लागी योग्य, राज्यसेनाया अङ्ग जुइत योग्य जुइ । थये हे झिगू गुनं युक्त भिक्षु नं आहुनेय्य, पाहुनेय्य,

अञ्जलिकरणंय्य दक्खिनेय्य अनुत्तर पुञ्जखेत लोकस्साति जुयाबिज्याइ । छु छु झीगु गुण धाःसा अशैक्ष्य (सम्पूर्ण सयके धुंकूम्ह) आर्यअष्टाङ्गिकमार्ग, अशैक्ष्य सम्यकज्ञान व अशैक्ष्य विमुक्ति ।

ध्व हे झीगु गुणं सम्पन्न जूम्ह भिक्षुयात थःयाय् सःतेगु योग्य, अतिथि सेवा यायेगु योग्य, दान बीगु योग्य, ल्हातिं वन्दना यायेगु योग्य, लोकया निम्तिं पुण्य पिइगु बुँसरह जुइ धैगु धर्मपर्याय उपदेशं एकाशनभोजनसम्बन्धित उपदेशं यानाः आयुष्मान् भद्दालियाके उत्पन्न जूगु गलत धारणायात तथ्यंक सुधार जुइकाः सही गति बिइकेत भगवान् शास्ता सफल जुया बिज्याःगुलिं प्रसन्न जुयाः वसपोल भगवान्या भाषणयात भद्दालिं अभिनन्दन यानाबिज्यात ।

आयुष्मान् भद्दालिं थःगु भूल स्वीकार यानाबिज्यात । अथेहे झीगु जीवनय् अनेक किसिमया गल्ली जुइफु, अज्याःगु गल्लीयात स्वीकार यानाः लिपा हानं अज्याःगु गल्लीयात दोहरय् मयायेगु प्रण यानाः यंकल धाःसा झीगु समाज कुहाँ मवँसे, बरु थाहाँ वइगु अवसर चूलायेफु गुकिं यानाः झीगु जीवन सुखमय जुइफु धैगु शिक्षा वसपोलया धर्मोपदेशं खँकेफु । थुकथं धर्मोपदेश पालन यानाः मनंतुनाः झीगु जीवन सुखमय जुइमा थकाः आसिका यायेगु बांलांगु खँ खः ।

काठमाडौं ज्वेलरी
देव कर्नर प्रा. लि.

नक्साल, भगवती बहाल, फोन ४४३४८६८, ४४४२३११७
E-mail : devcorner08@gmail.com

विशेषता

सुन-हीराका
गहनाहरू तथा
चाँदीका
भांडाकुंडा

देव कर्नर सेवा समितिद्वारा संचालित

निःशुल्क शतवाहन
नक्साल, काठमाडौं

फोन नं. : ४४३४०९३
(नक्साल भगवती बहाल)

निःशुल्क वृद्धाश्रम सेवा

वम्मिक-सुत्त

मायादेवी महर्जन

वम्मिक-सूत्र त्रिपिटकया स्वंगूगु सूत्र खः । सुत्तपिटकया न्यागू निकायमध्यय नं निगूगु निकाय मज्झिमनिकायय दुध्याःगु ग्रन्थया ओपम्मवर्गय लाःगु सूत्र खः ।

छन्दु भगावन् बुद्ध श्रावस्तिनगरया अनाथपिण्डक महाजनं दयेकाब्यूगु जेतवन विहारय विहार यानाबिज्याःगु जुयाच्चन । उगु इलय आयुष्मान् कुमार काश्यप महास्थविर नं जेतवन विहारया उत्तरपाखे च्वंगु अन्धबनय विहार यानाबिज्यानाच्चन । बुद्धया पालय विवेक प्राप्त जुयाः एकान्त व शान्तं च्वने मास्तिवःपिं भिक्षु स्थविरपिं थुगु अन्धबनय वनाः च्वं वनीगु जुयाच्चन । उगु इलय थुगु अन्धबनय साधारण मनूत वनी मखुगु जुयाच्चन । उगु थाय तसकं हे एकान्तगु थाय जुयाः भिक्षुपिं, भिक्षुणीपिं व स्थविरपिं ध्यानभावना याइगु थाय जुयाच्चन ।

उगु इलय अन्धबनय आयुष्मान् कुमार काश्यप महास्थविर च्वना बिज्याःगु अवस्थाय छन्दु तिमिला जां थीगु यचुसे च्वंगु चान्हसिया प्रहरय तसकं प्रकाशमय तेज दुम्ह छम्ह देवतां अन्धबन छगुलिं प्रभासित यानाः गन आयुष्मान् कुमार काश्यप महास्थविर दुगु खः अन वन । अन वनाः छखेलिक्क दन । छखे लिक्क दनाच्चम्ह उम्ह देवतां आयुष्मान् कुमार काश्यप महास्थविरयाके तसकं हे रहस्यमयगु व अतिकं गम्भिरातिगम्भिरगु झिन्यागू सुमेध व ब्राम्हणया बितय जूगु खँलाबल्हा यानाः वयाः न्ह्यसः बियाः उम्ह देवता अन्तर्धान जुयावन । उगु झिन्यागू न्ह्यसः थुकथं उल्लेख जुयाच्चंगु दु -

१. कुमिचिया छँ भुलांढँ धयागु छु खः ?
२. बहनी (चान्हय) कुं त्याः त्याः पिहाँ वःगु धयागु छु खः ?
३. न्हिनय मि व्हाना व्हाना च्याःगु धयागु छु खः ?
४. ब्राम्हण आचार्य धयाम्ह सु ?

५. सुमेध (शिष्य) धयाम्ह सु ?
६. कू ज्याभः धयागु छु खः ?
७. म्हुइगु धयागु छु खः ?
८. चुकू धयागु छु खः ?
९. ब्यांचा धयाम्ह सु खः ?
१०. निका लँ धयागु छु खः ?
११. साबुं चालिं धयागु छु खः ?
१२. चुपि व त्वाकः धयागु छु ?
१३. लापाँय धयागु छु ?
१४. नाग धयाम्ह सु ?

शुलि न्हसः धनाः थुगु न्हसःया लिसः भगवान् बुद्धयाके न्यनाबिज्याहुँ धकाः उम्ह देवता अनंतुं अन्तर्ध्यान जुयावन । अले आयुष्मान् कुमार काश्यप महास्थविरं उगु चा फवःचाये धुंकाः गन भगवान् बुद्ध बिज्यानाच्चंगु दु, अन वन । अन वनाः भगवान् बुद्धयात अभिवादन यानाः छलेलिव्क फेतुत । छलेलिव्क फेतुनाच्चंम्ह आयुष्मान् कुमार काश्यप महास्थविरं भगवान्या न्हःने उम्ह देवतां न्यंगु झिन्यागू न्हसःया बारय न्यनाबिज्यात । अले भगवान् बुद्धं नं आयुष्मान् कुमार काश्यप महास्थविरयात उम्ह देवतां तःगु न्हसःयात छसीकथं कनाबिज्यात ।

१. कुमिचाया छँ धयागु झीगु रूपकाय (रूपस्कन्ध), थ्व झीगु शरीरयात धाःगु खः । थ्व झीगु शरीर धयागु प्यंगू महाभूत पुचःया चा धकाः सीकाकाये फु । प्रत्येक व्यक्तियाके दुगु रूपस्कन्ध फुकं हे चादँ खः । थःहे थःगु चा खः ।
२. न्हिनय याये माःगु ज्या-खँया कारणं यानाः चान्हय गुगु कि तर्कना व बिचाः यानाच्चनीगु खः, उगु इलय कुँ पिहां वइगु धयागु चान्हय तर्कना व बिचाः याइगु जुयाः चान्हय कुँ पिहाँ वइगु खः ।
३. चान्हय तर्कना व बिचाः यानाः न्हिनययागु ज्याखँय शरीर व वचनं गुगु ज्या प्रयोग याइगु खः, ज्या याइगु खः उगु न्हिनय मि छवयाः मि त्याः पिहाँ वयाच्चनीगु खः । अथवा बहनी बिचाः यानातःगु ज्या-खँयात न्हिनय शरीरं दिपाः हे मदयेक यानाजुयाच्चनेगु, वचनं धयाः बवन यानाच्चनेगुयात धाःगु खः ।

४. ब्राम्हण आचार्य धयाह् ध्व नां खः कि देव मुनष्य ब्रह्म सकल सत्त्व समूहपिनिगु पुजा विशेषयात ग्रहण यानाक्याबिज्याये योग्यह् अले चतुर आर्य सत्य सम्पूर्ण धर्मयात छुतय् छुतय् जुइक विभाजन यानाः थः स्वयं ज्ञान बालक सीकाक्याबिज्याःह् न्हापान्हापायापिं बुद्धपिसमान जुयाः प्रकाशमान जुयाबिज्याःह् सम्यक्सम्बुद्धया नां खः ।
५. भिंगु प्रज्ञाज्ञानं सम्पन्नह् भिंह तीक्ष्ण बुद्धि दुह् सुमेध धयागु नां खः । शील समाधि व प्रज्ञा, ध्व स्वंगू आचरण यानाः विपश्यनाध्यानभावना यानाच्चनीह् शैक्ष (योगी) भिक्षुया नां खः ।
६. कु ज्याभः धयागु उत्तमगु प्रज्ञा धकाः लौकिक लोकात्तरप्रज्ञा वा विपश्यनाप्रज्ञा आर्य मार्गया प्रज्ञाया नां खः । भुलां म्हुयास्वयेत कु अथवा पीक थुपिं ज्याभलं जक म्हुइ फइ । कु धयागु मात्र लुमंकाच्चनीगु व सीकाच्चनीगु प्रज्ञा हे खः ।
७. कु (ज्याभः) क्वातुक ज्वनाः दिपाः मदयेक म्हुइगुयात स्वयायंकेगुया अर्थ वीर्ययात क्वातुक भाविता यानाः वा छुतय् मजुइक नाम व रूपयात अटूटरूपं अभ्यास यायेगुया नां खः ।
८. लुखाया खापाय् च्वंगु चुकू धयागु कर्मस्थान विधियात मस्युगु अविद्याया नां खः । चुकूयात त्यहँ धनाध्व धयागु अविद्यायात हतय् यानाध्व धाःगु खः ।
९. थिउ लिसे फुलय् जुइह् ब्यां धयागु ध्व क्रोधं बिइगु दुःखयात धाःगु खः । थुकीयात साधारण भाषां धायेबलय् थिउ लिसे फुलय् फुलय् जुयाः तग्वारा जुयावये यःह् ब्यांचा थुकीया नां खः । तं पिहँ वइगु डाह जुइके यःगु दोषया कारणं यानाः थिउलिसे फुलय् फुलय् जुयावैह् तंकालिह् ब्यांचासमान खः ।
१०. निका लँ धयागु शंका उपशंका जुइगु विचिकिच्छाया नां खः । उकी ध्यानभावना यायेबलय् नं ध्व विचिकिच्छा दुहां वयेवं विचिकिच्छाद्वारा चित्तयात थातय् तयेगु शक्ति मदयावइगु अविद्याया अन्धकारय् बिस्तारं बिस्तारं दुबय् जुयावनीगु थुकथं खः ।
११. साबुं व चालनी धयागु न्यागू नीवरणया नां खः । न्यागू नीवरण दुपिं मनूतय्के कुशल धर्म स्थिर जुइफइमखु । साबुं चालनिं लः त्वारा त्वारा वनीथे हे खः । अथे जुयाः साबुं चालनियात नं हतय् यानाध्व धाःगुया अर्थ ध्व न्यागू नीवरणयात विमुक्ति धाःगु खः । १. रूप, २. वेदना, ३. संज्ञा ४. संस्कार ५. विज्ञान ।
१२. काबले धयाह् पञ्च उपादान स्कन्ध थुकथं कामछन्द, व्यापाद, धीनमिद्ध, उद्धच्च, कुक्कुच्च विचिकिच्छायागु नां खः । पञ्च उपादान स्कन्ध धयागु उपादानया आरम्भण

धर्मत क्वातुक जुइ फूगु धर्म खः । विपश्यनाध्यान भाविता यानाः मज्जा तायाच्चेनुगु, प्रसन्न जुयाच्चेनुगुयात ल्यं पुल्यं मदयेक हतय् यानाछ्वयेमाः । काबलेयात हतय् यानाछ्व धयागु अर्ब पञ्च उपादान स्कन्धयात हतय् यानाछ्वयेगु खः ।

१३. चुपि व त्वाकः धयागु न्यागू कामगुणयागु नां खः । थुपिं थथे खः । १. रूप २. शब्द ३. गन्ध ४. रस ५. स्पर्श । उकिं चुपि व त्वाकःयात हतय् यानाछ्व धयागु उगु कामगुण आरम्भणतय्त आदिनवज्ञानं भाविता यानाः आसक्तियात मदयेकाछ्व धाःगु खः ।

१४. लापाँय् धयागु नन्दीरागयात धाःगु खः । नन्दीराग धयागु यइपु तायेगु, तसकं यःगुली आसक्त जुइगु रागया कारणं खः । गथेकि ला धयागु ला नइपिं सकल सत्त्व प्राणीपिनि निम्तिं तसकं हे यः । उलिजक मखु तसकं क्वाःगु चिकं मदुगु कराइलय् तल धाःसा उगु क्वाःगु कराइलय् ला तइगु बखतय् ला प्यपुनीथें ध्व नन्दीराग धयागु अथेहे खः । उकी लापाँयात हतय् यानाछ्व धयागु नन्दीरागयात हतय् यानाछ्व धाःगु खः ।

१५. नाग धयाम्ह मज्जा तायेगु, यइपु तायेगुयात नं हतय् यानाच्चनीम्ह व्यक्ति छकोलं अरहन्त मार्ग व फल प्राप्त यानाः बिल्कुल हे नन्दीरागरहितम्ह अरहन्त जुयाच्चनीम्ह खः । नागयात खन धयागु मेगु कारणं मखु थः स्वयं हे अरहन्त जुयाच्चंगुयात धाःगु खः । थःथें नागयात खंम्ह (व्यक्ति) सुमेधशिष्यं ब्राम्हणाचार्ययात अन नाग दु धाःगु बखतय् उम्ह ब्राम्हणाचार्य व नागयात अर्थेति, नागयात ध्वकेमते बरु नागयात अभिवादन यायेगु व पूजायायेगु या । उम्ह नाग अरहन्त जुइ धुनकिं छुं हे याये माःगु आवश्यक मन्त धकाः धाःगु खः ।

थुगु वम्मिकसूत्रदेशना झी सकसियां धात्येगु आधार भरोसा जुयाबिज्याःम्ह वसपोल भगवान् बुद्धं सम्पूर्ण क्लेशयात नाश यानाः शान्त याये धुंम्ह जुयाः सकल सत्त्व प्राणी फुकसित नं अथे हे झी सकसिनं थुगु वम्मिकसूत्रया आधारयात बः कयाः सम्पूर्ण क्लेश शान्ति जुइकेया निम्तिं क्लेशरहितम्ह जुइकेगु सत्यधर्मयात करुणां जाःगु प्रज्ञाद्वारा थुगु वम्मिकसूत्रया लँपु ध्यानभाविता अभ्यास यायां न्हाःवने फयेमाः । थुगु वम्मिकसूत्रया भरोसा कयाः झीपिं सकसियां थुकी धयातःथें झीपिं नं छन्दु अरहन्त प्राप्त याये फुपिं जुइमा ।

भगवान् बुद्धले आयुष्मान् राहुललाई देशना गर्नुभएको शिक्षा

अ. वीर्यवती

बुद्धशिक्षामा आधारित तीनवटा पिटकहरू (त्रिपिटक) मध्ये सूत्रपिटकका पाँचवटा ग्रन्थहरू छन् । ती पाँचवटा ग्रन्थहरूमध्ये एउटाको नाम हो, “मज्झिमनिकाय” । यस ग्रन्थमा १५२ वटा सूत्रहरू सँगालिएका छन् । तीमध्ये एउटा सूत्रको नाम हो, “अम्बलट्टिक राहुलोवादसूत्र” । अम्बलट्टिक एक स्थानको नाम हो । यस स्थानमा भगवान् बुद्ध स्वयं जानुभई आयुष्मान् राहुललाई देशना गर्नुभएको यस सूत्रलाई अम्बलट्टिक राहुलवादसूत्र भनी नामकरण गरिएको छ ।

शिक्षाकामी व्यक्तिको चरित्र अध्ययन गरी सुहाउँदो तरिकाले शिक्षा दिनुहुने भगवान् बुद्धले यस सूत्रमा श्रामणेर. राहुललाई पनि त्यस समयमा रोचक ढंग (आजभोलिको भाषामा भन्ने हो भने मन्देश्वरी माध्यम) बाट शिक्षा दिनुभएको देखिन्छ । यस सूत्रअनुसार भगवान् बुद्धले श्रामणेर राहुललाई कानको माध्यमबाट मात्र नभई आँखाको माध्यमबाट पनि शिक्षा घुसानुभएको देखिन्छ । हुनपनि हो, कानबाट मात्र घुसाइएको शिक्षाभन्दा आँखाले हेरी अनुभव गरिएको ज्ञान स्मरण गर्न सजिलो हुँदोरहेछ । भगवान् बुद्धले विभिन्न दृश्यहरू उपमाको रूपमा देखाउनुहुँदै आयुष्मान् राहुलको मनमा ज्ञान घुसाउनुभएको विषयलाई यस सूत्र अध्ययन गरी हामीले पनि यस अमूल्य शिक्षा ग्रहण र मनन गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

पाइला पाइलापिच्छे खराब र असल कर्महरू रोपिरहेका हामीले यस सूत्र अध्ययन गर्न सकेमा मन, वचन र शरीरको माध्यमबाट रोपिरहेको कर्मरूपी बीऊ नराम्रो क्षेत्रमा भन्दा राम्रो क्षेत्रमा बढी रोप्न सहयोग पुग्ने देखिन्छ । अर्को शब्दमा भन्ने हो भने आफ्नो मनलाई राम्रो तालिम दिनसकेमात्र जीवन गतिलो हुनेछ र फलस्वरूप हामी भाग्यमानी बन्न सक्नेछौं । त्यसैले भनिएको पनि छ, - “मति राम्रो भए गति पनि राम्रो हुनेछ” । मति सपार्नको लागि के कस्तो तरिकाले आफूलाई परीक्षा गर्नुपर्दोरहेछ भन्ने कुरालाई यस सूत्रमा व्याख्या गरिएको छ ।

एक दिन भगवान् बुद्ध साँझपख आयुष्मान् राहुल रहनुभएको अम्बलट्टिक बनमा जानुभएको थियो । आयुष्मान् राहुलले भगवान् बुद्धलाई बस्नका लागि आसन ओछ्याई पाउ धुनको लागि लोटामा पानी राखी चढाउनुभयो । भगवान् बुद्धले ओछ्याइएको आसनमा बसी पाउ धुनुभयो । त्यसपछि राहुलले भगवान् बुद्धलाई अभिवादन गरी एका छेउमा बस्नुभयो ।

पाउ धोइसकेपछि भगवान् बुद्धले लोटामा अलिकति पानी बाकी राख्नुभयो । बाकी भएको त्यस अलिकति पानी राहुललाई देखाउनुहुँदै भगवान् बुद्धले भन्नुभयो -

“राहुल ! यस भाँडोमा बाकी रहेको अलिकति पानीलाई तिमीले देखेका छौ होइन ? जसरी यो अलिकति पानी अन्य कुनै पनि काम गर्नको लागि प्रयोग गर्न पुग्दैन, त्यसरी नै जुन व्यक्तिले जानी जानी असत्य कुरा गर्न लाज मान्दैन, डराउँदैन भने समाजमा त्यस व्यक्तिको मूल्य पनि यसरी नै थोरैमात्र हुनेछ अर्थात् ऊ मूल्यहीन बन्नेछ ।”

त्यसपछि भगवान् बुद्धले बाकी रहेको त्यो अलिकति पानी पनि फाल्नुभयो । पानी फालिसकेपछि पनि भगवान् बुद्धले राहुलसँग सोध्नुभयो -

“राहुल ! तिमीले यो भाँडोमा बाकी रहेको अलिकति पानीलाई मैले फालिदिएको पनि देखेका छौ होइन ?”

राहुलले देखे भगवान् शास्ता । भनी उत्तर दिनुभयो । अनि भगवान् बुद्धले भन्नुभयो -

“हो ! यसरी नै राहुल ! जुन व्यक्तिले जानी जानी बुझ पचाई असत्य कुरा गर्न लजाउँदैन र डराउँदैन भने त्यस व्यक्तिको मूल्य पनि मूल्यहीन भई फाल्न लायकको हुनेछ । त्यस व्यक्ति बाँचिरहनुको मूल्य नै हुँदैन ।”

त्यस पछि भगवान् बुद्धले त्यस खाली भाँडो घोट्याएर भन्नुभयो -

“राहुल ! तीमीले यो खाली भाँडो घोट्याएको पनि देखेका छौ होइन ?”

आयुष्मान् राहुलले देखेको छु भगवान् शास्ता भनी उत्तर दिनुभयो । अनि भगवान् बुद्धले फेरी भन्नुभयो -

“राहुल ! जुन व्यक्तिले जानी जानी बुझ पचाएर असत्य कुरा गर्न लजाउँदैन डर उँदैन त्यस व्यक्तिको मूल्य पनि घोट्याइएको खाली भाँडोको जस्तै मूल्यहीन र खोक्रो हुनेछ । यसरी आफ्नो स्वार्थ पूर्ति गर्नका लागि जानी जानी बुझ पचाउँदै असत्य कुरा

गर्दे खराब कार्य गर्दै हिँड्ने व्यक्तिले समाजमा जस्तोसुकै कुकर्म र पापकर्म गर्न पनि पछि हट्दैन । त्यसैले हे राहुल ! तिमीले ख्यालख्यालमा पनि असत्य कुरा गर्दिन भनी संकल्प गर ।”

यसरी नै भगवान् बुद्धले राहुलकुमारलाई फेरि पनि भन्नुभयो -

“राहुल ! ऐनालाई मानिसहरूले आफ्नो रूप हेर्नको लागि प्रयोग गर्छन् । आफ्नो अनुहारमा कुनै दाग र विकार भएमा त्यसलाई हटाउनका लागि ऐना हेर्ने गर्छन् । यसरी नै हाम्रो शरीर, वचन र मनले कुनैपनि काम गर्दा त्यस कार्यमा वचनले कुनै कुरा गर्दा त्यस कुराले अरूलाई र आफूलाई पनि हित हुने हो वा होइन भनी आफूले होश राखी ऐना हेरेजस्तै हेरिरहनुपर्दछ । यदि आफूबाट अरूलाई अहित हुने देखेमा तुरुन्त त्यस कार्यलाई रोक्नुपर्दछ । यदि त्यस कार्यले आफूलाई र अरूलाई पनि हित सुख हुने देखेमा मात्र त्यस कार्यको थालनी गर्नुपर्दछ ।

यसरी नै आफ्नो शरीर, वचन र मनले कुनै नराम्रो कार्य गरिसकेको छ र त्यसको प्रतिफल पनि नराम्रो तरिकाले भोग्नुपर्नेछ भनी थाहा पाएमा त्यसको दोषयुक्त कार्यलाई समाजले देख्ना भनी ढाकछोप गर्नुहुँदैन । आफूबाट अज्ञानतावश हुनपुगेको त्यस भूललाई स्वीकार गरी आफूभन्दा ज्ञानगुणले माथि रहेका गुरुजन र सो पनि नभए आफूसरहका साथीभाइहरूसमक्ष भएपनि पुगी आत्मालोचन गरी माफी माग्नु अति उत्तम हुनेछ । माफीमात्र मागेर पनि पुग्दैन, आफूले गरिसकेका त्यस कुकर्मलाई भविष्यमा फेरि दोहरिन नदिनका लागि प्रयासरत रहनुपर्ने हुन्छ ।

आयुष्मान् राहुललाई भगवान् बुद्धले दिनुभएको यस शिक्षा अध्ययन गरी हामीले थाहा पाउन सक्छौं, एक शुद्ध व्यक्ति बन्नका लागि आफ्नो मन, वचन र शरीरबाट हुनपुग्ने कर्मलाई हरेक क्षण ऐना हेरेजस्तै हेरी आफ्ना खराब बानीहरूलाई केलाउँदै फाल्न सक्नुपर्दछ । यसरी हामीले आफूलाई आफैले असल मार्गमा डोऱ्याउन मिहेनत गर्नुपर्ने हुन्छ । अनिमात्र हामीले आफ्नो जीवन सफल पार्न सक्नेछौं ।

प्रत्यवेक्षण कसरी र किन ?

डा. तारा चित्रकार

एकताका ज्ञानमाला भजनमा “थःत थम्हं म्हसीके फयेकत गीतम छःपिनिगु शरण वया” अर्थात् आफूले आफूलाई चिन्नको लागि गीतम तथागतको शरणमा आएँ’ भन्ने गीत गाएको सुनेर मलाई सानै खुलदुली लागेको थियो । कसरी आफूले आफूलाई चिनाउने होला ? यो के भनेको होला ? भन्ने शोचमा दुबेको थिएँ तर त्यसताका त्यसविषयमा कसैसँग सोधिन र त्यस किसिमको शोचलाई निरन्तरता पनि दिनसकिएन । अरू काममा व्यस्त भएर त्यो कुरो भुलिसकको थिएँ । हुनत दिवंगत मेरा बुबाले पनि त्यसताका समय समयमा यो भजन घरमा गाइरहनुहुन्थ्यो । त्यसबेला त झन् आफू सानै उमेरकी थिएँ । समय बिदैजाँदा आज यो उमेरमा आएर त्रिपिटक पढेर त्यसको अर्थ जानेपछि यति हर्षले विभोर भएको कुरा गरेर साध्य छैन । त्रिपिटकको पढाई जिन्दगी सफल पार्नको लागि चाहिने विभिन्न खुड्किलाहरूमध्ये प्रथम खुड्किलो जस्तो लाग्यो किनकि जो व्यक्तिले आफूलाई चिन्दैन त्यस व्यक्तिले अरूलाई कहिल्यै चिन्ने कोसिस गर्दैन । अरूलाई चिन्न नसकेको कारणले त्यस व्यक्ति न त आफू खुशी भएर बस्न सक्छ न त अरूलाई खुशी पार्न सक्छ । अंग्रेजीमा एउटा उखान छ ‘Charity begins at home’ यसको अर्थ हो सुख दुःख, राम्रो नराम्रो, असल खराब आदि देखाउने, माया सहयोग गर्ने भावना पहिले घर का सदस्यहरूबाट शुरु हुन्छ । जब मानिसले आफूलाई चिन्न सक्दैन तब त्यसले गर्ने माया सहयोग देखावटीमात्र हुन गई वास्तविकताबाट टाढा रहेको हुन्छ ।

आफूले चिन्ने भनेको म रूपवान् छुं वा छैन ? म मोटो वा दुब्लो छुं वा छैन ? म शिक्षित छुं वा छैन ? आदि भनेर भौतिक वा शरीरको दृष्टिकोणले हेर्ने भनेको होइन । यसो भनेको आफ्नो व्यवहारले आफूलाई चिन्नुपर्दछ भनेको हो । अनि प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्दछ भनेको हो । प्रत्यवेक्षण भन्नाले “म कस्तो खालको छु ?” आफ्नो मन, वचन र शरीरले गर्ने समपूर्ण कार्यको मूल्याङ्कन गरेर आफू ठिक ठाउँमा परेको छ छैन भनेर भित्री मनदेखि आफूले आफूलाई नियालेर हेर्ने हो ।

भिक्षुहरूले गर्ने प्रत्यवेक्षण र गृहस्थहरूले गर्ने प्रत्यवेक्षण अलि पृथक् खालको हुन्छ । गृहस्थहरूले एकैचोटि भिक्षुहरूले गर्ने प्रत्यवेक्षणझै गर्दा गाह्रो हुन सक्छ । त्यसकारण

गृहस्थहरूले आफ्नो गृहस्थजीवनमा गर्नुपर्ने प्रत्यवेक्षणलाई पहिला अँगाल्नुपर्दछ । यस सन्दर्भमा त्रिपिटकअन्तर्गतका दीर्घनिकायका पाथिक-वर्गका ८ औं सूत्र 'सिङ्गल-सुत्त' र मज्झिमनिकायका मूलपण्णासक (मूलपरियायवर्ग) का १५ औं सूत्र 'अनुमान-सुत्त' लाई आधार बनाएर कसरी गृहस्थहरूले प्रत्यवेक्षण गर्न सकिन्छ सोबारे जान्नु आवश्यक छ । प्रत्यवेक्षण गर्न सक्ने स्थानहरूका विषयहरू -

१. चार कर्म क्लेशहरू
२. पाप गर्ने चार कारणहरू
३. भोगविलासका छ कारणहरू
४. छ दिशाको नमस्कार
५. आफ्नो चिनारी (स्वभाव)

कसरी चार कर्म क्लेशको प्रतिवेक्षण गर्ने ?

जुन काम क्लेशयुक्त भएर गरिन्छ सो कामलाई कामक्लेश भनिन्छ । चार कर्म क्लेशहरू भन्नाले प्राणीघात गर्ने (प्राणीहिंसा गर्ने) अदिन्नादान गर्ने (नदिइकन लिने), काममिथ्याचार (व्यभिचार) गर्ने, मृषावाद (झूठो कुरो बोल्नु) गर्नु हो । यी चार कर्मक्लेशहरूलाई प्रहीन गरेको छ भने त्यसमा खुशी भएर बस्ने, प्रहीन भएको छैन भने किन नहटेको भनी त्यसका कारण पत्तालगाई हटाउनेतिर दिनप्रतिदिन प्रयास गर्ने ।

कसरी पापका कारणहरूलाई प्रत्यवेक्षण गर्ने ?

पाप गर्ने चार कारणहरू छन्, जस्तै पक्ष लिएर (प्रेम भएर), आवेश वा शेषको झोंकमा आएर, मिथ्यादृष्टिमा परेर, कराएर जसलाई छोटकरीमा छन्दागति, द्वेषागति, भयागति र मोहागति पनि भनिन्छ । छन्दागति भन्नाले पक्ष लिएर गरिने पाप कर्म हो । द्वेषागति भन्नाले बदलाको भावनाले गरिने काम हो । भयागति भन्नाले भय वा डरको कारणले गरिने काम हो । मोहागति भन्नाले मिथ्यादृष्टिमा परेर गरिने काम हो । जस्तै मालिकलाई अमालिक र अमालिकलाई मालिक भनी चिन्ने । यी चार कुराहरूको दबावमा परेर कहिले काहिँ हामीले गर्न नहुने काम गरिराखेको हुन्छ अथवा गर्न नहुने कामलाई प्रोत्साहन दिइराखेको हुन्छ । त्यस्तो खालको प्रोत्साहन वा कार्यमा आफू फँसिराखेको छ जा छैन भनेर प्रत्यवेक्षण गरेर हेर्नुपर्छ । यदि यस्तो कार्यमा लागेको छ भने त्यसलाई हटाउने प्रयास गर्ने । कसरी हटाउने भनेर पनि प्रत्यवेक्षण गर्न सकिन्छ ।

कसरी भोग विलासका कारणहरूलाई प्रत्यवेक्षण गर्ने ?

भोगविलासका छ कारणहरूलाई राम्ररी केलिएर प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्दछ । ती छ कारणहरू हुन् - सुरापन, कुबेलामा सडकमा घुम्ने, नाचगानमा तमासा हेर्ने, प्रमाद वा जुवातास खेल्ने बानी, खराब साथीको संगत र अल्छीपन ।

१. सुरापान गर्नेले जीवनमा धन हानी भैराखेको छ वा छैन, रोगको घर भएको छ वा छैन (रक्सीवाजले रोग निम्त्याउने अर्थमा), बदनाम र बेइज्जती सहनुपरेको छ वा छैन, लज्जा नाश भएर गएको छ वा छैन, प्रज्ञा कमजोर भएको छ वा छैन भनेर आफूले आफूलाई नियालेर हेर्नुपर्दछ । यदि त्यस्तो भएको छैन भने सन्तुष्ट हुने, होइन भने त्यस्ता कार्यहरू हटाउनको लागि पहल गर्ने वा प्रत्यवेक्षण गर्ने । यो सुरापानले यस लोकमा मात्र होइन परलोकमा पनि अकीर्ति फैलिन्छ ।
२. कुबेलामा सडकमा घुम्ने बानी परेको छ भने त्यसको कारणले असुरक्षित हुन परेको छ वा छैन, छोराछोरीहरूले समेत त्यसको नक्कल गरेर असुरक्षित बन्नुपरेको छ वा छैन, आफ्नै धनसम्पत्ति असुरक्षित भएको छ वा छैन, खराब विषयमा आफूलाई अरूले शंका गरेको छ वा छैन, झूठो कुराको आरोप लागेको छ वा छैन भनी मनसँग सोध्नुपर्दछ । यदि त्यस्ता कुराहरू भएका छैनन् भने अप्रमादी भएर बस्ने, यदि भएको छ भने त्यसको निराकरण कसरी गर्ने त्यसको समेत प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्दछ किनभने अपराधी फेला परेन भने विचरण गर्नेमाथि दोष लगाउँछन् ।
३. नाचगानमा तमासा गर्ने बानी छ भने त्यसले कहाँ गीतको प्रोग्राम छ, कहाँ नाचको प्रोग्राम छ, कहाँ बाजाको प्रोग्राम छ, कहाँ धूनको प्रोग्राम छ इत्यादि भनी त्यसैमा व्यस्त भई महत्त्वपूर्ण कार्यमा बाधा पुऱ्याइराखेको छ वा छैन भनेर केलाएर हेर्नुपर्दछ । यदि छैन भने ठिक मान्ने र यदि छ भने त्यसलाई कसरी समाधान गर्ने, के गरेमा महत्त्वपूर्ण कामलाई प्राथमिकतामा राख्ने बानी हुन्छ, त्यसलाई प्रत्यवेक्षण गरेर गर्ने ?
४. प्रमाद वा जुवा खेल्ने बानी परेको छ भने जितेको बेला शत्रुता भयो वा भएन, अरूले जिताउँदा धनको कारणले आफूलाई शोक भयो वा भएन, सभामा जाँदा जुवाडे भएको कारणले अरूले विश्वास गर्‍यो वा गरेन, यस्ता कार्यले गर्दा आबद्ध विवादको लागि आफू दोषरहित हुन गाह्रो भयो वा भएन इत्यादि कुरालाई मध्यनजर राखी प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्दछ । यदि त्यस्तो कुनै कार्य भएको छैन भने त्यसबाट सन्तुष्ट लिनुपर्दछ, होइन भने के गरेमा ती कुराहरूको निराकरण गर्न सकिन्छ त्यसको प्रत्यवेक्षण गर्नु अत्यन्त आवश्यक हुन्छ ।
५. खराब साथीको संगतले जुवामा लागेको छ वा छैन, रंडीबाजी गरी नसा पत्तामा लागेको छ वा छैन, ठगाहा (वञ्चक) भएको छ वा छैन, साहसी (दादागिरी, हुत्याहा) भएको छ वा छैन भनेर प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्दछ । त्यस्तो कार्य भएको छैन भने त्यसमा आफू खुशी भएर बस्ने । यदि त्यस्तो संगतले नरात्रो कार्य भएको छ भने त्यसको कारणलाई खोजिनीति गरी खराब साथीबाट कसरी मुक्त हुने भनेर प्रत्यवेक्षण

गर्नुपर्दछ । यस्ता खराब मित्रको संगतले समाजमा दुर्गन्ध फैलाई समाजलाई नै दूषित बनाइदिन्छ ।

६. अल्छीपनका दोषहरूलाई लिएर पनि प्रत्यवेक्षण गर्न सकिन्छ । जस्तै, कुनै कार्य गर्ने समयमा त्यस्ता अल्छी व्यक्तिहरूले सान्धै जाडि छ वा सान्धै गर्मी छ, सांझ भयो, सबेर भयो, सान्धै भोक लागेको छ, धेरै खाएको छु, एकछिन पर्ख आदि भनी आफू अन्तर्मुखी नभई बाहिरमुखी भई बाहिरी वातावरणलाई दोष गर्ने गर्दछ । यस्तो अल्छीपन आफूमा छ वा छैन, यशकीर्तिमा यसले हानी गरेको छ वा छैन भनी नियालेर प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्दछ । छैन भने खुशी भएर बस्ने । यदि छ भने अबदेखि अल्छीबानीलाई हटाउँछु भनेर मनमा लिनुपर्दछ । त्यसको लागि प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्दछ ।

वास्तवमा भन्ने हो भने यी भोगविलासका छ कारणहरूलाई हामीले कदापि ग्रहण गर्नुहुँदैन परन्तु समाजमा विभिन्न थरीका मानिसहरूसँग चलखेल गरी बस्नुपर्ने हुनाले त्यस्ता भोगविलासका कारणहरूमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरूपमा हामी फँसिरहेका हुन्छौं । अतः जस्तो चार्जएबल ब्याट्रीलाई पुनः संचालनमा ल्याउन चार्ज गर्नुपर्दछ, त्यस्तै मानिसहरूले पनि बेलाबखतमा आफू कुन ठाउँमा, कुन स्तरमा छ भनी होश राखी प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्दछ । यसले गर्दा भोगविलासका कारणहरूलाई हदसम्म कम गर्न सकिन्छ । यी छ भोगविलासका कारणहरूले कुनै एक व्यक्तिलाई मात्र प्रभाव पार्दैन । यसले सम्पूर्ण समाजलाई नै पछाडि ढकेलिरहेको हुन्छ ।

कसरी मित्ररूपी अमित्रको प्रत्यवेक्षण गर्ने ?

सामाजिक प्राणी भएको ले समाजमा बस्दा विभिन्न खालका मित्रहरूसँग बस्नुपर्ने हुन्छ । सबभन्दा डरलाग्दो त मित्ररूपी अमित्रहरूसँग बस्दा हुने हुन्छ । कसलाई मित्ररूपी अमित्र भनिन्छ भनेर अर्काको बस्तु लिने, कुराले मात्र ठिक पार्ने, केवल मिठो बोली बोल्ने, खराब काममा सहायक बन्ने । अझ विस्तृतरूपमा भन्ने हो भने अर्काको मात्र बस्तु लिने, थोरै दिएर धेरै लिने, भयको कारणले मात्र काम गर्ने, अतीतका कुरामात्र संग्रह गर्ने, अनागतको कुरामात्र संग्रह गर्ने, निरर्थक कुरा गर्ने, वर्तमान काममा विपत्ति वा नाइँनासि गर्ने, खराब काममा अनुमति दिने, असल काममा पनि अनुमति नदिने, अगाडि प्रशंसा गर्ने, पछाडि निन्दा गर्ने, प्रमादस्थानमा जान सहयोगी बन्ने, कुबेला घुम्नमा सहयोगी बन्ने, नाचगान हेर्नमा सहयोगी हुने, जुवा खेल्नमा सहयोगी हुने साथीहरूलाई पनि मित्ररूपी अमित्रमा नै गनिन्छ । यस्ता मित्रहरूको संगत परेको छ छैन भनी आफूले आफैलाई सतर्क र सचेत बनाई आफ्नो कर्मस्थान आफैले बनाउन प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्दछ । अन्यथा त्यस्ता साथीहरू वा मित्रहरूलाई त्याग्नेबारे निरन्तररूपमा प्रत्यवेक्षण गर्न सकिन्छ ।

छ दिशाको नमस्कार गर्नुको अर्थ के ?

आर्यविनयमा छ दिशाको नमस्कार गर्नु भनेको आफ्नो कर्तव्य निभाउनु भनेको हो । पूर्वदिशा मातापिताप्रति, दक्षिणदिशा आचार्य गुरुहरूप्रति, पश्चिमदिशा भार्या वा स्त्रीप्रति, उत्तरदिशा मित्र अमात्यहरूप्रति, अधोदिशा दास, कामदारहरूसित, उर्ध्वदिशा ब्राह्मणहरूप्रति आफ्नो कर्तव्य पूर्णरूपले निभाउनु भनेको हो । कुनैपनि व्यक्तिले कहिले आमाबाबुको भूमिका, कहिले छोराछोरीको भूमिका, कहिले गुरुको भूमिका त कहिले कामदारको भूमिका खेल्नुपर्ने हुन्छ । श्रमण-ब्राह्मणको भूमिका त कठिन र महत्त्वपूर्ण हुन्छ । अतः श्रमण-ब्राह्मणहरू भनेको उर्ध्वदिशा भनी सबैले नमस्कार गर्ने गर्दछन् ।

आमाबाबुले कसरी छोराछोरीहरूप्रति प्रत्यवेक्षण गर्ने ?

आमाबाबुले छोराछोरीहरूप्रति प्रत्यवेक्षण गर्दा यसरी मनमनै आफूलाई सोध्नुपर्दछ कि मेरा सन्तानहरू खराब काममा लागेका छन् वा छैनन् । तिनीहरूलाई असल काममा लगाउन सकेको छ वा छैन, रात्रि शिक्षा दिन सकेको छ वा छैन, योग्य स्त्री वा पुरुषसँग सम्बन्ध गाँसिदिन सकेको छ वा छैन, अंशको जिम्मा दिने बेला भयो वा भएन इत्यादि । आमाबाबुको छोराछोरीहरूप्रतिको यस्तो व्यवहार वा विचारले समाजमा आफ्ना छोराछोरीहरूलाई प्रतिष्ठित गराउन सकिन्छ ।

छोराछोरीहरूले आमाबाबुप्रति कसरी प्रत्यवेक्षण गर्ने ?

जसरी आमाबाबुले छोराछोरीहरूप्रति प्रत्यवेक्षण गर्दछन् त्यसरी नै छोराछोरीहरूले पनि आफ्ना आमाबाबुप्रति प्रत्यवेक्षण गर्दा यसरी सोच्नुपर्दछ कि आमाबाबुको सेवा टहल, भरण पोषण गरेको छ वा छैन, कामकाजमा मदत गरिराखेको छ वा छैन, कुल वंशको रक्षा गरेको छ वा छैन, अंश पाउन योग्य भएर काम गरिराखेको छ वा छैन, पितृहरूको नाममा दानपुण्य गरेको छ वा छैन इत्यादि । यसरी छोराछोरीहरूले आफ्ना आमाबाबुप्रति गरिने व्यवहारले आमाबाबुहरू सन्तुष्ट रहन्छन् ।

आचार्य गुरुहरूप्रति कसरी प्रत्यवेक्षण गर्ने ?

दक्षिणरूपी आफ्ना आचार्य वा गुरुहरूप्रति विद्यार्थीहरूले प्रत्यवेक्षण गर्दा यसरी मनमनै विचार गर्नुपर्दछ कि म गुरुप्रति कृतज्ञ भई अनुशासनमा बसेको छु वा छैन, गुरुको बस्ने ठाउँ ठिक छ वा छैन, ध्यान दिई सुनिराखेको छ वा छैन, चाहिने बेलामा गुरुले अन्हाएको सानातिना कामहरू गरेको छ वा छैन, आदरपूर्वक शिक्षा ग्रहण गरेको छ वा छैन ।

आचार्य वा गुरुले शिष्यहरूप्रति कसरी प्रत्यवेक्षण गर्ने ?

शिष्य वा विद्यार्थीहरूले आफ्ना शिष्यहरूप्रति भित्री मनले विचार गरेर हेर्नुपर्दछ कि शिष्यहरूलाई सुविनीत पारेको छ वा छैन, रात्रि शिक्षाग्रहण गराउन सकेको छ वा छैन,

आफूले जानेको शिक्षाबारे सबै बताइराखेको छ वा छैन, अरूलाई शिष्यको परिचय (गुणको परिचयका अर्थमा) गराइदिएको छ वा छैन इत्यादि । यसरी परिचय गराएअनुरूप चारै दिशामा उसको यश कीर्ति फैलेको छ वा छैन आदि भनी प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्दछ ।

भार्या वा स्त्रीप्रति कसरी प्रत्यवेक्षण गर्ने ?

पतिले पश्चिमदिशास्वरूपी भार्यालाई यसरी प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्दछ कि स्त्रीलाई सम्मान दिएको छ वा छैन, अपमान (दासीप्रति गर्नेजस्तो व्यवहार) गरेको छ वा छैन, व्यभिचारी भएको छ वा छैन, ऐश्वर्य सम्पत्ति सुम्पिदिएको छ वा छैन, अलंकार प्रदान गरेको छ वा छैन इत्यादि ।

पतिप्रति कसरी प्रत्यवेक्षण गर्ने ?

जसरी पतिले भार्याप्रति प्रत्यवेक्षण गर्छ त्यसरी नै भार्याले पनि आफ्नो पतिप्रति गरिराखेको व्यवहारलाई यसरी नियालेर हेर्नुपर्दछ कि राम्ररी कामकाज गरेको छ वा छैन, ज्ञातिबन्धुहरूलाई बेलाबखतमा सहयोग गरी समर्थन प्राप्त गरिराखेको छ वा छैन, ज्ञाति बन्धुहरूको संग्रह गरेको छ वा छैन, व्यभिचारी भएर बसेको छ वा छैन, पतिले कमाएको धनलाई चाहिने ठाउँमा मात्र खर्च गरी राम्ररी संग्रह र संरक्षण गरेको छ वा छैन, सबै कामकाजहरू मनलग्गएर अल्छी नभई सम्पन्न गरिराखेको छ वा छैन इत्यादि ।

मित्र वा अमात्यहरूप्रति कसरी प्रत्यवेक्षण गर्ने ?

उत्तरदिशास्वरूपी मित्र वा अमात्यहरूप्रति प्रत्यवेक्षण गर्दा यसरी सोच्नुपर्दछ कि उनीहरूलाई भौतिक वा अभौतिक बस्तुहरू दान दिएको छ वा छैन, प्रिय वचन प्रयोग गरेको छ वा छैन, धनद्वारा सहयोग गरेको छ वा छैन, आइपरेको बेला समानरूपले सहयोग गरिदिएको छ वा छैन, यथार्थरूपले लुकिछुपी नगरी व्यवहार गरेको छ वा छैन इत्यादि ।

कुलपुत्रहरूप्रति कसरी प्रत्यवेक्षण गर्ने ?

जसरी कुलपुत्रहरूले आफ्ना मित्र अमात्यहरूलाई प्रत्यवेक्षण गर्छन् त्यसरी नै कुलपुत्रहरूप्रति अमात्यहरूले पनि सोच्नुपर्दछ कि प्रमाद भएको बेला उसलाई रक्षा गरिदिएको छ वा छैन, प्रमादीको सम्पत्ति रक्षा गरिदिएको छ वा छैन, प्रमादीलाई भयबाट मुक्त गरिदिएको छ वा छैन, आपत पर्दा मद्दत गरेको छ वा छैन, अरू व्यक्तिहरूले (मित्रका छोराछोरीहरूले) सत्कार गरेको छ वा छैन इत्यादि ।

कामदारहरूप्रति कसरी प्रत्यवेक्षण गर्ने ?

अधोदिशारूपी कामदारहरूप्रति प्रत्यवेक्षण गर्दा यसरी सोच्नुपर्दछ कि यथाबलमात्र काममा लगाएको छ वा छैन, खाना र वेतनद्वारा उपस्थान गरेको छ वा छैन, रोग लागेको बेला सेवा टहल गरेको छ वा छैन, स्वादिष्ट भोजन खाँदा बाँडिचुँडी खाएको छ वा छैन, बेलाबखत छुट्टी (बिदा) दिने गरेको छ वा छैन इत्यादि ।

मालिकप्रति कसरी प्रत्यवेक्षण गर्ने ?

जसरी मालिकले आफ्ना नोकरचाकर वा कामदारहरूप्रति प्रत्यवेक्षण गर्दछ त्यसरी नै नोकरचाकर वा कामदारहरूले पनि आफ्ना मालिकप्रति प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्दछ । यसरी प्रत्यवेक्षण गर्दा यसरी सोच्नुपर्दछ कि सबैरै पहिले उठ्ने गरेको छ वा छैन, पछिमात्र सुत्ने गरेको छ वा छैन, दिएको मा चित्त बुझाई बसेको छ वा छैन, राम्ररी काम गरिदिएको छ वा छैन, वर्णनवादी (मालिकको प्रशंसा गर्ने अर्थमा) भएको छ वा छैन इत्यादि ।

श्रमण, ब्राम्हणहरूप्रति कसरी प्रत्यवेक्षण गर्ने ?

ऊर्ध्वदिशारूपी श्रमण, ब्राम्हणहरूप्रति प्रत्यवेक्षण गर्दा यसरी सोच्नुपर्दछ कि उनीहरूप्रति काम, वचन र कर्म मैत्रीपूर्ण हुनुपर्नेमा त्यो भएको छ वा छैन, उनीहरूलाई बेलाबखतमा दान गरेको छ वा छैन, भोजन गराएको छ वा छैन इत्यादि ।

कुलपुत्रहरूप्रति श्रमण-ब्राम्हणहरूले कसरी प्रत्यवेक्षण गर्ने ?

श्रमण-ब्राम्हणहरूले कुलपुत्रहरूप्रति प्रत्यवेक्षण गर्दा यसरी बिचार गर्नुपर्दछ कि खराब काम गर्न रोक लगाएको छ वा छैन, असल काममा लगाएके छ वा छैन, असल विचारको सृजना गरिदिएको छ वा छैन, नसुनेका नयाँ कुरालाई थाहा दिएको छ वा छैन, सुनेको कुरालाई अझ स्पष्टरूपमा सुनाई शंका दूरगरिदिएको छ वा छैन इत्यादि ।

यी माथिका कुराहरू त गृहस्थजीवनमा गर्नुपर्ने कर्तव्य र अनुशासनसम्बन्धी प्रत्यवेक्षण गरेको भयो तर आफू नै कस्तो खालको छ भनेर प्रत्यवेक्षण गर्दा सबभन्दा पहिले दुर्वचन निस्कने धर्मसम्बन्धी ज्ञान हुनु जरूरी छ । यस सन्दर्भमा अनुमानसूत्रमा महामौद्गल्यायनले भिक्षुहरूलाई दुर्वचन निस्कने धर्म र सुवच निस्कने धर्मबारे व्याख्या गर्नुका साथै आफ्नो व्यवहारले आफूलाई चिन्ने स्वयं आफैले प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्ने बारेमा पनि उल्लेख गर्नुभएको छ ।

दुर्वचन निस्कने धर्म भनेको पापको इच्छा गर्ने, पापीले इच्छाको बशीभूत हुने, आफ्नोमात्र भलो चाहने, अरुको भलो नचाहने हुन् । अझ कुनैपनि व्यक्ति क्रोधी बशीभूत हुन्छ, क्रोधको कारणले ईर्ष्यालु, जथाभावी बोल्ने, दोष देखाएर सातो फेर्ने, रिसाउने, आक्षेप लगाउने, अरूअरू कुराहरू गर्ने, रिस झिक्ने, द्वेष प्रकट गर्ने, अप्रसन्नता प्रकट गर्ने, पछि गएर बोल्न पनि छोड्ने र संगत गर्न पनि छोड्ने भयो भने त्यसलाई पनि दुर्वचन निस्कने

धर्म हो भनेर संझनुपर्दछ । अझ अनुदार र निष्ठुर हुन्छ, डाही र लोभी हुन्छ, ठग र छली हुन्छ, कठोर र अभिमानीसमेत हुन्छ । अझ त्योभन्दा अगाडि गएर संदृष्टिपरामर्शी (आफूमात्र ठिक भनेर गलत परामर्श दिने, आधानग्रही (दुराग्रही), दुष्प्रति-निस्सर्गी (जिद्दीवाल, हठी) हुन्छ । यस्ता दुर्वचन निस्कने धर्ममा लागेका व्यक्तिहरू न त शिक्षाको लागि, न त अनुशासनको लागि, न त विश्वासको लागि नै योग्य ठान्दछन् ।

दुर्वचन निस्कने धर्मसम्बन्धी प्रत्यवेक्षण गर्दा यसरी सोच्नुपर्दछ कि यी दुर्वचन निस्कने धर्महरू जसरी मलाई मनपर्दैन, रमाइलो लाग्दैन त्यसरी नै अरूलाई पनि मनपर्दैन, रमाइलो हुँदैन । त्यसकारण पापेच्छा र पापीको इच्छाको वशीभूत नभइकन, संदृष्टिपरामर्शी नभई आधानग्रही नभई, दुष्प्रति-निस्सर्गी नभई बस्नुपर्दछ भनेर त्यसको प्रयास गर्ने । यतिले मात्र पुग्दैन, अझ स्वयं आफैले आफैलाई प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्दछ कि म पापेच्छा राख्ने छुं कि छैन, पापेच्छाको वशीभूत भएको छ कि छैन भनेर हेर्दा त्यस्तो भएको पाइयो भने त्यस्ता अकुशल धर्मलाई परित्याग गर्ने प्रयास गर्नुपर्दछ । यदि छैन भने त्यस्तो प्रीतिप्रद कुशल धर्ममा रातदिन लाग्नुपर्दछ । अझ जसरी सिङ्गारपटार गरेर ऐनामा आफ्नो अनुहार हेर्दा अनुहारमा केही दाग छ भने त्यसलाई हटाएर राम्रो अनुहार बनाउँदछ त्यसरी नै दुर्वचन निस्कने धर्महरू केलाएर त्यसलाई समाप्त गरी सुवचन निस्कने धर्महरूलाई अँगाल्नुपर्दछ । त्यसको लागि पनि प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्दछ ।

अन्तमा आएर प्रत्येक व्यक्तिले यसरी प्रत्यवेक्षण गरेर हेरेको खण्डमा यसले परि वारमा शान्ति ल्याउन, मिलजुल भई बस्न, परिवारलाई उन्नतितर्फ लग्न धेरै सहयोग पुऱ्याउँछ । परिवारका हरेक सदस्यले दिनको एकचोटि बिहान उठ्नासाथ वा पूजा पाठ गर्दा वा दिउँसो आराम लिँदा होस् वा बेलुका सुत्दा होस् स्वयं आफूले आफूलाई प्रत्यवेक्षण गरेर आफ्नो व्यवहारले आफूलाई चिन्न कोशिस गर्नु नितान्त आवश्यक छ । यी कुरा जीवनलाई सफल तुल्याउने मन्त्र हुन् । आज देशको नाजुक यस्ता दुर्वचन निस्कने धर्मलाई अँगाल्ने व्यक्तिहरूको बाहुल्यता रहेको प्रष्ट देखिन्छ । देशको विकास भनेको व्यक्तिको मानसिक र बौद्धिक एवं आध्यात्मिक क्षमताको विकासले हुने हो किन भने व्यक्ति व्यक्ति मिलेर परिवार बन्दछ । परिवार मिलेर समाज र समाज मिलेर देश बन्दछ । त्यसैले जबसम्म व्यक्ति स्वयंले आफूलाई प्रत्यवेक्षण गरी आफ्नो नकारात्मकतालाई त्यागी वर्तमानको अवस्थालाई मध्यनजर राखी सकारात्मक र व्यावहारिक पक्षहरूलाई अँगाली अगाडि बढ्दैन तबसम्म देशमा शान्ति र अमन चैन कायम भई देश विकासप्रति अग्रसर हुन्छ भनेर सोच्नु दिवास्वप्न देख्नुमात्र हुनेछ, यसमा सन्देह छैन ।

बुद्धको शिक्षा : आजको महत्त्व

जुजुभाइ वज्राचार्य

बुद्धको शिक्षा एक मानवीय शिक्षा हो । यो भक्तिमार्गमा जस्तो देवताको भक्ति र पूजाद्वारा देवतालाई खुशीपारी आफूले त्यसबाट वरदान पाउने धर्म होइन । त्यसैले यो बुद्धधर्मलाई बुद्धशिक्षा भन्दा बढी उपयुक्त हुन्छ । यस संसारमा विभिन्न थरीका मानिसहरू सम्प्रदायमा विभाजित भइरहेका छन् । यसरी सम्प्रदायमा विभाजित मानिसहरूले आफूले मानिआएको परम्परागत धर्मलाई नै अरुको भन्दा उत्कृष्ट मान्ने गर्दछन् र आ-आफ्नो सम्प्रदायमै रमाउने गर्दछन् ।

बुद्धधर्मलाई पनि त्यसरी नै एक सम्प्रदायको रूपमा अंगीकार गरी आफूलाई बौद्ध भन्नमा गौरव ठान्ने व्यक्तिहरू पनि यहाँ नभएका होइनन् । त्यस्ता व्यक्तिहरू बुद्धशिक्षालाई सांगुरो घेरामा पारी आफ्नो स्वार्थ सिद्ध गर्नमा नै बढी तत्पर देखिएका छन् । अर्को एकथरी यस्ता मानिसहरू पनि छन् जसले यो साधारण जीवनमा आफ्नो दैनिक कार्यमा व्यस्त गृहस्थीहरूको लागि व्यावहारिक बन्न सक्तैन । एक सच्चा बौद्ध बन्न इच्छुक व्यक्ति गृहस्थ भएर होइन गृहत्यागी भई कुनै विहार वा आश्रममा बसी शान्त वातावरणमा चतुप्रत्यय (ओत, भोजन, लुगा र औषधी) मा आधारित भई बस्नुपर्दछ । यो पद्धति मानिसहरूको लागि सम्भव छ भन्ने कुरामा कोही विश्वास गर्दछन् । कोही भन्छन् जसरी बुद्धले त्यत्रो वैभवशाली आफ्नो सम्पत्ति, परिवार त्याग गरी बुद्ध बने, त्यसको अनुयायी हुन आफू त्यस्तै त्यागी नबनी गुरुअनुसारको चेला कसरी सम्भव हुन सकिन्छ । यस्तो बनाइबाट भ्रम उत्पन्न हुन्छ, जसलाई मिथ्यादृष्टि वा गलत विचार भन्ने गरिन्छ । यो विचारले मानिसलाई आशावादी होइन निराशावादतर्फ लैजाने प्रयत्न गर्दछ परन्तु बुद्धधर्म भनेको निराशाजनक धर्म होइन, यदि त्यसो हुँदो हो त आज संसारमा अहिंसा र शान्तिको लागि भगवान् बुद्धलाई शिरोपर गरी वन्दना गर्ने छैन होला ।

मानिसमा उत्पन्न भएका भ्रम निवारण गर्नको लागि भगवान् बुद्धले कौशलराज्यको केश भिक्षिय भन्ने गाउँमा कालामहरूलाई दिनुभएको उपदेशबाट प्रष्ट हुन्छ । त्यस गाउँका मानिसहरू (कालामहरू) लाई यो भ्रम भयो कि त्यस गाउँमा थरी थरीका धार्मिक नेता, भ्रमण ब्राह्मण सन्यासीहरू आउँछन् र आफ्नो सिद्धान्तको व्याख्या गरेर आफ्नो धर्ममा

आऊ, यो सर्वश्रेष्ठ छ भनी अरुको सिद्धान्तहरूमाथि दोषारोपण गरेर घृणा गर्छन् । उनीहरूलाई यो भ्रम वा शंका भयो कि वास्तवमा ती धर्महरूमध्ये कुनचाहिँ श्रमण ब्राह्मण, सन्यासी धार्मिक नेताहरू आदरणीय छन् जसको सिद्धान्त पालन गर्दा सही र सत्य हुन्छ । यस प्रश्नको उत्तरमा भगवान् बुद्धले कालामहरूलाई सम्बोधन गर्दै भन्नुभयो कि कुनै कुरा केवल आफ्नो परम्पराको रूपमा पालन गर्दै आएका विषयहरू हुन् भनी त्यसलाई मान्नु आवश्यक छैन । ग्रन्थअनुकूल छ भन्दैमा पनि मान्नु आवश्यक छैन । बुद्ध भन्नुहुन्छ - आफैले चिन्तन मनन गरेर त्यस कुराले आफूलाई कुशलतर्फ लम्छ कि अकुशलतर्फ डोर्छ भनी विचार गरेर त्यसलाई जसरी सुनारले सुनलाई आफ्नो कसीमा राम्ररी घोट्टेमात्र स्वीकार्दछ त्यसरी नै आफूले सुनेका कुरालाई राम्ररी चिन्तन मनन गरेरमात्र स्वीकार्नुपर्छ । जुन कुराले पश्चात्ताप गर्नुपर्ने हुन्छ अकुशलतर्फ धकेलिराखेको हुन्छ, राग, द्वेष, मोहलाई बढावा दिने हुन्छ, आसक्ति भएर बाँच्न सिकाउँछ त्यस्तोलाई त्यागेर अराग, अद्वेष, अमोह छ भनेमात्र स्वीकार्नु भनेर बुद्धले बताउनुभएको थियो ।

त्यस्तै अमानवतावादी पशुबलि दिने कार्य अधर्म हो भनी वहाँले भन्नुभएको थियो । पशुपंछीको हित र अधिकारको पक्षमा बोल्नुभएको थियो । अहिलेसम्म पनि मानिसहरू वर्तमान समाजलाई हेर्ने हो भनेपनि बलि चढाउने कार्य पनि देखिराखेका छौं । यसरी अकुशल कर्ममा निरन्तर लागिरहनेहरूको यहाँ कमी छैन । त्यसैले स्वतन्त्ररूपमा मात्र धर्मलाई मान्नुपर्छ । जुन कामको भोग गर्दा राम्रो हुन्छ त्यसको मात्र सेवन गर्नुपर्छ । जुन अकुशल कर्मले आफूलाई मानवतावादी विरुद्ध पशुबलि दिने कार्य गर्न उत्प्रेरित गराउँछ त्यस्तो कुरा अधर्म हो भनी वहाँले भन्नुभएको थियो । यसबाट प्रमाणित हुन्छ कि जुन कार्य (कर्म) गर्दा मानवमात्रको कल्याण हुने हुन्छ, प्राणीमात्रको हित हुने हुन्छ । बहुजनहिताय बहुजनसुखाय लोकअनुकम्पाय भन्ने बुद्धको शिक्षालाई अँगाल्नुपर्ने देखिन्छ । यसरी आफूले कुनैपनि कर्महरू गर्दा तीनप्रकारका कर्महरू हुने प्रष्टरूपमा देखिन आउँछ । १. कायकर्म जुन आफ्नो शरीरद्वारा गर्ने गरिन्छ । २. वचीकर्म जुन आफ्नो वचनद्वारा गर्ने गरिन्छ, ३. मनोकर्म जुन आफ्नो मनद्वारा गर्ने गरिन्छ । यसरी काय, वची र मनःकर्मलाई दश अकुशल धर्म पनि भन्ने गरिन्छ । यी अकुशल धर्मबाट अलग्ग रही, आदिकल्याण, मध्यकल्याण र पर्यवशानकल्याणकार्यमा लाग्नु नै सही धर्म हो भन्न सकिन्छ । यस्तो धर्मले मात्र कुनैपनि बस्तु, व्यक्ति र परिस्थितिप्रति अनासक्त भई अनुत्तर बोधिज्ञानरूपी निर्वाणमार्गमा लाग्न हामीलाई अभिप्रेरित गराउँछ र यही नै सही धर्म हो । यसमा भ्रम मान्नुपर्ने कुनै कारण छैन ।

बुद्धशिक्षा र शान्ति

सरोज चित्रकार

आजको भौतिक जगत्मा विज्ञानको उन्नतिद्वारा जतिसुकै सुख सुविधा दिन र लिन खोजेपनि जता हेयो उतै झन् बढी चोरी, डकैती र फटाहाहरूको संख्यामा बढोत्तरी हुनुको मुख्य कारण आफ्नै देशको कुसंस्कृति र विदेशीहरूबाट सिकेका नयाँ नयाँ अश्लील क्रियाकलाप जसले गर्दा आफ्नो नैतिकता नै पतन हुन्छ भने हामीले शान्ति कहाँबाट पाउन सकिन्छ । शान्ति भन्ने चिज शान्तिको नारा घन्काउँदैमा बिगुल फुक्दैमा, यज्ञ र होम गर्दैमा त्यतिकै आउने विषय होइन, न त यो कसैको आशीर्वादबाटै प्राप्त हुने हो । यो त आफू शान्तिसँग बाँच्न र अरूलाई पनि शान्तिसँग बाँच्न दिनको लागि स्वयंबाट पहल गर्नुपर्ने कुरा हो ।

हाम्रो देश नेपालको लुम्बिनीको कपिलवस्तुमा शान्तिका अग्रसन्देशक महामानव भगवान् बुद्धको जन्म इसा पूर्व ६२३ मा भएको थियो तर हामीले आज उहाँले दिनुभएको शिक्षालाई हेला गरी बिर्सेर विभिन्न दार्शनिक मान्यताका के के थरी अनेक बादको पछि पछि लागी आफ्नो अमूल्य समय खेर फालिराखेका छौं, जसले न त कहिल्यै यो देशमा शान्ति भएको थियो न त शान्ति हुनेवाले छ । हामीहरू यतिसम्म स्वार्थी भैसक्यौं कि शान्तिको नाममा आफ्नो शास्ता बुद्धको नाम कृति बेचेर मागी खाने भाँडोको रूपमा प्रयोग गरिरहेका छौं । उहाँले बताउनुभएको चतुआर्यसत्यलाई बुझेर दुःखबाट मुक्त हुने आर्यअष्टाङ्गिक मार्गलाई बुझ्ने र बुझाउने कार्य एकदम न्यूनमात्रमा भइहेको छ जसको परिणाम स्वस्थ शान्तिको नाममा हतियार बोक्ने, शान्तिको नाममा दमन गर्ने, शान्तिको नाममा लुटपात मचाउने कार्यसिबाय अरू केही पनि राम्रो कार्य भइरहेको छैन । हाम्रो देशको शान्ति यस्तो छ कि गठेमंगल जस्तो । गरिबको छोरालाई जीउभरि टाटेपाटे पोतेर “ॐशान्ति जय नेपाल” को नारा लगाउन लगाएजस्तै छ ।

जबसम्म हामीमा सत्कायदृष्टि, म मेरो भन्ने भाव भइने रहन्छ तबसम्म हामीहरू स्वार्थी भइने रहन्छौं, तबसम्म हामीहरूले समाजको लागि राम्रो काम गर्न सकिएला भन्ने छैन । भगवान् बुद्धको शिक्षा हेतुवाद (कार्यकारण) सिद्धान्तमा आधारित छ । त्यसैले हामी भन्न सक्छौं कुनैपनि घटना घटनुका पछाडि केही कारण छ । भगवान् बुद्धको अनुसार

तृष्णा नै प्रमुख कारकतत्त्व हो जसले प्रत्येक व्यक्ति, समाज, देश र सम्पूर्ण विश्वलाई नै विगारिराखेको छ । त्यसैले उहाँ भन्नुहुन्छ - मन नै प्रमुख तत्त्व हो, सबै कुरा मनबाटै उत्पन्न हुन्छ । यादे दूषित मनले कुरा गरेमा वा काम गरेमा दुःख उसको पछि त्यसरी नै लाग्छ जस्तो गाडाको चक्काले बैलको गाडाको पिछा छोड्दैन । त्यसैगरी कुशल मनले कुरा गरेमा, काम गरेमा सुख उसको पछि त्यसरी नै लाग्छ जसरी सदैव छाया त्यो व्यक्तिको पछि लागेको हुन्छ । यसबाट यो सिद्ध हुन्छ कि हामीले असल कार्य गर्थौं भने नतिजा पनि राम्रै हुन्छ, खराब कार्य गर्थौं भने नतिजा पनि खराबै हुन्छ । जस्तो रोप्यो त्यस्तै उग्रन्छ । मकै रोपेर धान कहिले पनि फल्दैन ।

हामीहरूको आफ्नो चित्तको मैल कसैले पखालिदिन सक्दैन । भगवान् बुद्धले भन्नुभएको थियो, “आफ्नो मालिक आफै हो अरु कोही पनि होइन । त्यसैले आफ्नो मालिक आफै हो अरु कोही पनि छैन । त्यसैले आफ्नो गति पनि आफै बनाउँछौं ।” उहाँले बताउनुभएजस्तै कुनैपनि अकुशल कार्य नगरी कुशल कार्यमात्र गरेमा हामीहरूले यस धर्तीलाई शान्तिमय बनाउन एक से एक गुरु, नेता, विद्वान् र महापुरुषहरू बन्छन् जसले अरूलाई धेरै अर्ती उपदेश दिन्छन् तर कुशल कार्यलाई आफैबाट थालनी गरेर देखाऊ भन्ने आँटसम्म पनि गर्दैनन् बरु अरूले राम्रो काम गरेको लाई पनि आलोचना गरेर हिँड्छन् ताकि आफूभन्दा जान्ने बुझ्ने यो देशमा अरु कोही पनि छैन । यस्तो हुनु आफूमा भएको अहंभाव र अज्ञानता नै हो । त्यसैले हामीहरूले अकुशलका मूल राग, द्वेष र मोहलाई त्यागी कुशल मूल अरागी, अद्वेषी र अमोही हुन कोसिस गर्नुपर्छ । यहाँनिर अष्टलोक धर्ममा अल्झेर बसेका व्यक्तिहरूमा यो प्रश्न उठ्न सक्दछ कि उहाँ भगवान् घर परिवार, गृहस्थ र राजपाट सम्पूर्ण त्यागी प्रव्रजित भई गएका व्यक्तिले कसरी अरु व्यक्ति, समाज र देशको हितको लागि काम गर्ला तर वास्तविकरूपमा हेर्ने हो भने जब उहाँले सम्यक्संबुद्धत्व प्राप्त गर्नुभयो उहाँले आफ्नो बाकी सम्पूर्ण जीवनका समयहरू अलिकति पनि खेर नफाली बहुजनहिताय र बहुजनसुखायको लागि अर्पित गर्नुभयो । जस्तो कि गृहस्थहरूको लागि सिङ्गालोवादसूत्र देशना गर्नुभयो जसमा प्रत्येक व्यक्तिले आफ्नो आचरण शुद्ध गर्नको लागि गर्नुपर्ने कार्यहरू विभिन्न चरणहरूमा वर्गीकरण गरी सबैले बुझाउने गरी सरतरूपमा लागेका व्यक्तिहरूले भोग्नुपरेका दुष्परिणाम, पापभिन्नताको दुष्परिणाम, आमाबाबुप्रति छोराछोरीको कर्तव्य, छोराछोरीप्रतिको आमाबाबुको कर्तव्य, गुरुप्रति शिष्यको कर्तव्य, शिष्यप्रति गुरुको कर्तव्य, स्वास्नीप्रति लोग्नेको कर्तव्य, लोग्नेप्रति स्वास्नीको कर्तव्य, नोकरप्रति मालिकको कर्तव्य, मालिकप्रति नोकरको कर्तव्य र श्रमण ब्राह्मणप्रति गृहस्थको कर्तव्य र गृहस्थप्रति श्रमण ब्राह्मणको कर्तव्यसम्बन्धी अनेक कुराहरू उल्लेख भएको पाइन्छ, जसले व्यक्ति र समाजमा सुधार हुन्छ नै तर खराब गर्छ भनी कसैले पनि भन्न

सकदैन । त्यसैगरी महापरिनिर्वाणसूत्रमा पनि समाज र संगठनलाई बलियो र समृद्ध बनाउनको लागि सप्त अपरिहानीय धर्महरू बताउनुभएको थियो । साथै लट्टिकोपमसूत्रअनुसार पूर्तीलताको जालमा फँसेको गौथलीको निमित्त त्यो जाल दढो नभएपनि उसको लागि मृत्युसदृह कुरेर बस्छ तर राजाको तालिम प्राप्त नगरी मृत्युलाई कुरेर बस्छ र राजाको तालिम प्राप्त हात्तीलाई लडाईंमा जानुपरेमा अलिकतीमात्र छोई इशारा गरेपनि मोटो जन्जिर लाई चुँडालेर जान्छ । यानि कि हामीहरूले वीर्य गर्नु नै हाम्रो कर्तव्य हुन आउँछ भन्न खोज्नुभएको छ । यो सूत्रमा भगवान् बुद्धले उदाहरणद्वारा त्याग गर्न नसक्ने व्यक्ति गरिब भएर पनि लालचमा फँसेर बसेका हुन्छन् तर सर्वसम्पन्न धनी व्यक्तिले आफ्ना सम्पूर्ण कुराहरू त्याग्छन् भनी भन्नुभएको थियो ।

भगवान् बुद्धले व्यक्ति, स्थान, समय, काल र परिस्थिलाई बुझ्नुभई विभिन्न तरिकाले उपदेशहरू दिनुभएपनि दुःख, अनित्य र अनात्मसम्बन्धी नै व्याख्या गरिएको पाइन्छ । उहाँको मुख्य लक्ष्य भनेकै दुःखबाट मुक्त गर्नु नै हो । जुन व्यक्ति दुःखबाट मुक्त हुन्छ त्यस्ता व्यक्तिहरूले समाजमा कहिले पनि नराम्रो काम गर्दैनन् जसले गर्दा जताततै शान्ति नै हुन्छ, अशान्ति हुने त कुरै भएन । त्यसैले उहाँले बताउनुभएको मार्ग शील (विनय), समाधि (भावना) र प्रज्ञा (ज्ञान) अन्तर्गत नै पर्छ । हामीले प्रज्ञा तीनप्रकारले प्राप्त गर्न सकिन्छ । (क) सुतमयप्रज्ञा (ख) चिन्तनमयप्रज्ञा (ग) भावनामय प्रज्ञा । भगवान् बुद्धको शिक्षाअनुसार भावनामय प्रज्ञाको बढी महत्त्व हुन्छ किनभने विना अनुभव प्राप्त ज्ञान मात्र कोरा ज्ञान हो, आफ्नै अनुभूतिद्वारा प्राप्त ज्ञान नै प्रमुख ज्ञान हो । ब्रम्हजालसूत्रअनुसार उहाँ भगवान् शास्ताले आफ्ना शिष्यहरूलाई सम्झाउनुभएको थियो कि कसैले उहाँको तारिफ गरेमा मक्ख नहुनु, कसैले उहाँलाई गाली गरेमा पनि नरिसाउनु बरु सत्य त त्यसकै कुरा हो त्यलाई पत्तालगाउनुका साथै त्यो बेला समाजमा ६२ प्रकारका मिथ्यादृष्टिक व्यक्तिहरू थिए त्यसबाट अलग भई सम्यकदृष्टिको उपदेश दिनुभएको थियो । भगवान् बुद्धका अनुसार दुःखको मूल कारकतत्त्व नै तृष्णा हो, जसले गर्दा हाम्रो वर्तमान र भविष्यलाई पनि नाश गर्दछ । त्यसैले यो संसारमा आफू पनि बाँच्न र अरूलाई पन बाँच्न दिनका लागि बुद्धका उपदेशहरू बुप्न अत्यन्तै आवश्यक हुन्छ, जसको लागि हामीहरूले व्यक्तिगत, समाजिक र सरकारी तवरले बुद्धका शिक्षालाई प्रचार प्रसार गर्नु अति नै आवश्यक छ जसले गर्दा समाजमा नैतिक मूल्य र मान्यता कायम होस् । त्यसैले भगवान् बुद्धले समय, परिस्थिति र व्यक्तिअनुरूप विभिन्नरूपले व्याख्या गर्नुभएको शिक्षालाई आजको परिस्थितिमा सबैले बुझ्नु अति नै आवश्यक भैसकेको ले सबै व्यक्तिहरूको शान्ति र मंगल कामना हेतु उहाँले दिनुभएको शिक्षा जसरी हुन्छ बढी से बढी प्रचार प्रसार भई व्यवहारमा प्रयोग हुनु आवश्यक छ । □

आनापानसतिको महत्त्व

☞ सुनीता शाक्य
'कोविद मध्यम'

हाप्रो मन भनेको वसन्तऋतुको बताससरि जता हावा बग्यो त्यतै बग्दछ । मनलाई आफ्नो बसमा राख्न अति गाह्रो छ । मनको स्वभाव नै यस्तो छ कि त्यो या त भूतकालमा जान चाहन्छ या त भविष्यको कल्पनामा, परन्तु वर्तमानमा यो रहन चाहना गर्दैन । अतः मनलाई वर्तमानमा स्थिर राख्नको लागि कुनै एउटा आलम्बनमा यसलाई भुलाइराख्न जरूरी छ ।

कुनै एउटा देवी देवताको मूर्तिमा या कुनै तन्त्र मन्त्रमा निरन्तर राखेर पनि मनलाई एकाग्र त बनाउन सकिन्छ तर हाप्रो उद्देश्य यसरी कुनै एउटा आलम्बनमा सीमित राखी मन एकाग्र बनाउने मात्र होइन । हाप्रो उद्देश्य भनेको मनको एकाग्रताको माध्यमबाट कुशल चित्तबाट शुद्धतातिर लाने हो । अतः चित्तलाई शुद्धीकरण गर्न आनापानासति अर्थात् स्वास प्रस्वासलाई यथार्थरूपले जानकारी राख्ने प्रकृत्याको माध्यमद्वारा गरिन्छ । यसै सन्दर्भमा त्रिपिटकका तीन पिटकमध्येको मज्झिमनिकायअन्तर्गतको महाराहुलोवादसूत्रमा आयुष्मान् राहुललाई भगवान् शास्ताले दिनुभएको उपदेशलाई मनन गर्नु योग्य छ ।

एक समय भगवान् शास्ता श्रावस्तीस्थित अनाथपिण्डिकको आराम जेतवनमा विहार गरिरहनुभएको थियो । त्यस बेला शास्ताले आयुष्मान् राहुललाई सम्झाउँदै भन्नुभयो -
रूप, वेदना, संज्ञा, संस्कार र विज्ञानलाई यथार्थतः र सम्यकरूपले मनन गर्नुपर्दछ । यी सब पंच स्कन्धहरू न मेरा हुन्, न म हूँ, न मेरो आत्मा हो ।

फेरि शास्ताले गहन कुरा सम्झाउँदै आयुष्मान् राहुललाई भन्नुभयो - “आयुष्मान् राहुल, यसप्रकारले आनापानासति (स्वास-प्रस्वासलाई यथार्थरूपले सम्झने प्रक्रिया) भावना गर्नुपर्दछ जसले भित्री तथा बाहिरी पाँचौँ महभूतहरू (पृथ्वी, जल, अग्नि, वायु र आकाश) धातुहरू न मेरा हुन्, न म हूँ, न मेरो आत्मा हो ।

यसरी यथाभूत अथवा सम्यक्प्रकारले भावना गर्दैजाँदा हाप्रो चित्तमा उत्पन्न हुने सबै राम्रा नराम्रो स्पर्श (वेदना) हरूमा अनित्यानुपस्सी (अनित्य) भावना जाग्दछ र चित्तमा टाँस्ने स्वभाव हटेर जान्छ । यसरी विस्तारै मैत्री, करुणा, मुदिता र उपेक्षाभाव गर्दै चित्तलाई राग, द्वेष र मोहबाट अलग गर्दै जानुपर्दछ ।

यसरी नै आनापानासतिभावना सहीरूपले भाविता गर्नेहरूले अन्तिम अवस्थामा बेहोसी भई मर्नुपर्दैन ।

भगवान् शास्ताको उपदेशलाई आयुष्मान् राहुलले प्रसन्न भई वचनलाई अभिनन्दन गर्नुभयो ।

एउटा सानो कुरा थप्न चाहन्छु कि आनापानासति गर्नुको साथै यदि हामीले मरणानुस्मृतिध्यान पनि गर्न सकेमा अति नै उत्तम हुन्छ । यसरी नै हामीमा भएको सत्कायदृष्टि पनि छुटाउनु आवश्यक पर्दछ । सत्कायदृष्टि भन्नाले म, मेरो र सबै मलाई नै चाहिन्छ चाहे अरुलाई सान्छो गान्छो किन नहोस् भन्ने हो ।

क्वालिटीको जमाना शुद्ध, स्पष्ट र आकर्षक छपाई नै
छापनुको मुख्य मतलब हो,
आफ्नो कुरा संप्रेषणको आधार यही हो ।

स्पेक्ट्रम अप्सेट प्रेस

प्रबन्धक

सुदर्शना शाक्य

सम्मादिट्ठ

पद्मा नकर्मा
'कोविद मध्यम'

पालीशब्द “सम्मादिट्ठि” भनेको “सम्यकदृष्टि” हो । सम्यकदृष्टिको साधारण अर्थ राम्रो, असल, सीधा तथा शुद्ध विचारको तथागतले देशना गर्नुभएको अनित्य, दुःख र अनात्मको बारेमा सही अर्थमा जानेर बुझिलिनु हो । मानिसहरूले ‘अनित्य छ यो संसार’ भनेर त सबै ले जानेका छन् तर अनित्यको वास्तविक अर्थ नबुझ्नाको कारण मसानमा जलाउन लागेको मृतशरीरलाई देखेर एक दिन मनुपर्ने यो अनित्य शरीर भन्दै मानिस घर फर्किन्छन् तर घर पुगेपछि सबै कुरा बिर्सन्छन् । मानिस धेरै जसो मनुपर्छ भनेर सङ्गी राग, द्वेष, मोहलाई छाडी त्यागभावना लिई कर्तव्यपरायण हुन खोज्दैनन् । राग, द्वेष मोह नै दुराचरणको मुख्य कारण हो भनेर जानेर पनि अबुझ भई बस्छन् । दुराचरण हटाउनुपट्टि लान्न कोशिस गर्दैनन् । दुराचरण हुनु भनेको नै मिथ्यादृष्टिक हुनु हो । जबसम्म दुराचरणको अन्त्य हुँदैन तबसम्म सदाचरणको विकास संभव छैन भन्ने कुरा बिर्सेर साँच्चैको सुख प्राप्त गर्नबाट वञ्चित भई बस्छन् ।

संसारमा भएका जतिपनि सजीव तथा निर्जीव बस्तुहरू छन् एक दिन सबैको विनाश अवश्य हुन्छ । नित्य कुनै पनि छैन, जस्तो कि मानिसहरू जन्मन्छन्, जवान हुन्छन्, बूढा हुन्छन् अनि एक दिन मर्छन् । यो क्रम अरु सम्पूर्ण प्राणीहरूमा पनि जारी रहन्छ । जसरी मानवशरीर तथा प्राणीहरूको शरीर परिवर्तन हुँदै जान्छ त्यस्तै नै नदीको पानी पनि फेर्दै जान्छ । रूख विरुवाहरू पनि एकसमान हुँदैनन्, परिवर्तन भइरहन्छ । त्यसैले अनित्य भनेको नै दुःख हो, सुख होइन । अनित्य, दुःख, अनात्मलाई सही र तथ्यरूपमा बुझ्न सकेमा मात्र दृष्टि सीधा हुन्छ । जब दृष्टि सीधा हुन्छ तब धर्ममा अटल आस्था र श्रद्धा हुन्छ । जसको धर्ममा अटल श्रद्धा हुन्छ ऊ निर्वाणगामी सद्धर्ममा पनि पुगेको हुन्छ । त्यतिबेला मात्र आर्यश्रावक “सम्यकदृष्टिक” हुन्छ । सम्यकदृष्टि नै त्यो आँखा हो जसले आर्य अष्टांगिक मार्गको दर्शनलाई देख्दछ । सम्यकदृष्टिको यथार्थरूपमा जानी बुझी आफ्नो जीवनमा लागू गर्न सकेमा मिथ्यादृष्टि हटेर जान्छ र जीवन सुखमय हुन्छ । त्यसैले होला प्रज्ञाको महत्त्वपूर्ण दुई अंगमध्ये एक अंग भएको सम्यकदृष्टि अर्थात् “सम्मादिट्ठि” लाई आर्यअष्टांगिक मार्गमा प्रथम स्थानमा राखी महत्त्वपूर्ण बनाइएको छ ।

जीवनलाई साँच्चैको सुखी र सार्थक बनाउनको लागि हेतुको कारण बनेका “सम्यकदृष्टिक” हुनको लागि हामीले तल लिखित १६ प्रकारका महत्त्वपूर्ण विषयलाई सहीरूपमा राम्ररी जान्नु, बुझ्नु अत्यन्त जरूरी छ, जुन यसप्रकार छन् -

१. कुशलाकुशलको मूल,
२. आहारसमुदयनिरोध,
३. आर्यसत्य,
४. जराभरणसमुदयनिरोध,
५. जातिसमुदयनिरोध,
६. भवसमुदयनिरोध,
७. उपादानसमुदयनिरोध,
८. तृष्णासमुदयनिरोध,
९. वेदनासमुदयनिरोध,
१०. स्पर्शसमुदयनिरोध,
११. षडायतनसमुदयनिरोध,
१२. नामरूपसमुदयनिरोध,
१३. विज्ञानसमुदयनिरोध,
१४. संस्कारसमुदयनिरोध,
१५. अविद्यासमुदयनिरोध,
१६. आम्लवसमुदयनिरोध,

१) कुशलाकुशलको मूल ।

कर्म र कर्ममूललाई जान्नु पनि ‘सम्यकदृष्टि’ हो । कर्म भन्नाले अकुशल कर्म र कुशल कर्म गरी दुईथरी छन् । कर्मको मूल भन्नाले अकुशल मूल र कुशल मूल हुन् । अकुशल कर्म र अकुशल मूल यस प्रकारका छन् -

- क) प्राणीहिंसा गर्नु
- ख) चोरी गर्नु
- ग) ब्यभिचार गर्नु,
- घ) झूठो बोल्नु,
- ङ) चुकली गर्नु,
- च) कडा वचन बोल्नु,
- छ) नचाहिँदो बकवास गर्नु,

- ज) अभिध्या (मानसिक लोभ)
- झ) व्यापाद (मानसिक द्वेष)
- ञ) मिथ्यादृष्टि (गलत हेराई)

अकुशल मूल ३ प्रकारका छन् -

- क) लोभ,
- ख) द्वेष,
- ग) मोह ।

कुशल कर्महरू र कुशल मूल यसप्रकारका छन् -

- क) प्राणीहिंसा नगर्नु,
- ख) चोरी नगर्नु,
- ग) व्यभिचार नगर्नु,
- घ) झूठो नबोल्नु,
- ङ) चुक्ली नगर्नु,
- च) कडा वचन नबोल्नु,
- छ) नचाहिंदो बकवास नगर्नु,
- ज) अनभिध्या (मानसिक लोभ नगर्नु),
- झ) अव्यापाद (मानसिक द्वेष नगर्नु),
- ञ) सम्यक्दृष्टि हुनु ।

कुशल मूल ३ प्रकारका छन् -

- क) अलोभ,
- ख) अद्वेष
- ग) अमोह

जब आर्यश्रावकले अकुशल कर्म, अकुशल मूल र कुशल कर्म, कुशल मूललाई जान्दछ तब ऊ 'सम्यक्दृष्टिक हुन्छ र उसको दृष्टि सीधा हुन्छ । अनि धर्ममा अटल श्रद्धा हुन्छ ।

२) आहारसमुदयनिरोध -

हाप्रो यो भौतिक शरीरलाई स्थिर र शान्त राख्नको लागि आहारको अति नै आवश्यक पर्दछ । आहार, आहारसमुदय, आहारनिरोध र आहारनिरोधगामिनी मार्गलाई जान्नु पनि 'सम्यक्दृष्टि' हुनु हो । आधारहरू चारप्रकारका छन् -

- क) कवलिकारआहार,
- ख) स्पर्शआहार,
- ग) मनसञ्चेतनाआहार,
- घ) विज्ञानआहार ।

क) कवलिकारआहार -

यो स्थूल वा सूक्ष्म आहार हो । चाहे त्यो गांस गांस गरी खाने आहार होस्, चाहे त्यो मोटो अथवा मिहिन होस् । आहारले वर्ण, गन्ध, रस, ओज, पृथ्वी, आप, तेज र वायु यी आठप्रकारका रूपहरू प्रदान गर्छ ।

ख) स्पर्शआहार -

यो स्पर्शद्वारा प्राप्त गरिने आहार हो । स्पर्शआहारले सुखवेदना, दुःखवेदना, अदुःख-असुखवेदना दिताउँछ ।

ग) मनसञ्चेतनाआहार -

यो मनको चेतनाआहार हो । यसले कामभवमा जाने कर्म भए कामभवमा, रूपभवमा जाने कर्म भए रूपभवमा र अरूपभवमा जाने कर्म भए अरूपभव प्राप्त गराउँछ ।

घ) विज्ञानआहार -

यो जीवनको अन्तिम घडीमा उत्पन्न हुने च्युतिचित्त र कर्मानुसार नयाँ प्राप्त हुने प्रतिसन्धिचित्र जोड्ने आहार हो । यसले प्रतिसन्धि नामरूप अर्थात् प्रतिसन्धि गराउने वेदना, संज्ञा, संस्कार स्कन्धहरू दिताइदिन्छ ।

यी आहारहरू तृष्णाको समुदयले आहारको समुदय हुन्छ । तृष्णाको निरोध भएमा आहारको निरोध हुन्छ । आर्यअष्टांगिक मार्ग नै आहार निरोधको मार्ग हो ।

३) आर्यसत्य -

दुःखसत्य, दुःखसमुदयसत्य, दुःखनिरोधसत्य र दुःखनिरोधगामिनीप्रतिपदामार्गलाई बुझ्नु पनि 'सम्यक्दृष्टि' हो ।

'दुःखसत्य' भनेको जन्म, जरा, व्याधि, मरण, शोक, परिदेव, दुःख, दौर्मनस्य, अप्रियसंग संबन्ध, प्रियबिछोड, इच्छा गरेको नपाउनु दुःख हो । संक्षेपमा भन्दा पञ्चउपादानस्कन्ध नै दुःख हो ।

'दुःखसमुदयसत्य' भनेको पुनर्जन्म हुने तत्तत् ठाउँको अभिरमण गर्ने नन्दीराग सहगत तृष्णा हो ।

‘दुःखनिरोधसत्य’ भनेको तृष्णाको निरवशेष निरोध हो, मुक्ति हो ।

दुःखनिरोधगामिनीप्रतिपदामार्ग भनेको आर्यअष्टांगिकमार्ग हो । आर्यअष्टांगिक मार्गहरू भनेको सम्यकदृष्टि, सम्यक्संकल्प, सम्यक्वाचा, सम्यक्कर्मान्त, सम्यक्आजीव, सम्यक्व्यायाम, सम्यक्स्मृति र सम्यक्समाधि हुन् ।

यसप्रकार आर्यसत्यलाई बुझ्ने आर्यश्रावक (सम्यकदृष्टिक) हुन्छ ।

४) जरामरणसमुदयनिरोध -

जरामरण, जरामरणको समुदय, जरामरणको निरोध र जरामरणको निरोध हुने मार्गलाई जान्नु पनि ‘सम्यकदृष्टि’ हो ।

‘जरा’ भनेको प्राणीहरू वृद्ध हुनु, दाँत झर्नु, केश फुल्नु, छाला चाउरिनु, आयु कम हुनु इन्द्रियको परिपक्वता हो भने ‘मरण’ भनेको प्राणीहरू आफ्नो निकायबाट च्युत हुनु, मृत्यु हुनु, प्राणवायु नरहनु, इन्द्रिय दुट्नु हो ।

प्राणीहरूको जन्म भएपछि जरामरणको समुदय हुन्छ । यही नै आर्यअष्टांगिक मार्ग, जरामरणको निरोधमार्ग हो । यसप्रकार जब आर्यश्रावकले यस्तो कुरा बुझ्छ तब ऊ ‘सम्यकदृष्टिक’ हुन्छ ।

५) जातिसमुदयनिरोध -

जन्मलाई, जन्मको समुदयकारणलाई, जन्मको निरोध र जन्मनिरोध हुने आर्यअष्टांगिक मार्गलाई पहिचान गर्नु पनि ‘सम्यकदृष्टि’ हो ।

कुनै पनि योनिमा सत्त्वहरूको जन्म हुनु, प्रकट हुनु, स्कन्धको प्रादुर्भाव हुनु, इन्द्रियहरूको लाभ हुनुलाई जन्म (जाति) भनेर भन्दछन् । कर्मभवको कारणले जन्म हुन्छ । कर्मभवको निरोध भएमा जन्म (जाति) को निरोध हुन्छ । यही नै आर्यअष्टांगिक मार्ग जन्मनिरोध हुने मार्ग हो भनी बुझ्ने आर्यश्रावक ‘सम्यकदृष्टिक’ हुन्छ ।

६) भवसमुदयनिरोध -

भव, भवको समुदय, भवको निरोध र भवको निरोध हुने मार्गलाई जान्नु पनि ‘सम्यकदृष्टि’ हो । ‘भव’ ३ प्रकारका छन् -

- क) कामभव,
- ख) रूपभव,
- ग) अरूपभव ।

उत्पादनको कारणले भवको समुदय हुन्छ । उपादानको निरोध भएमा भवको निरोध हुन्छ । यही नै आर्यअष्टांगिक मार्ग भवनिरोध हुने मार्ग हो भनी बुझ्ने आर्यश्रावक ‘सम्यकदृष्टिक’ हुन्छ ।

७) उपादानसमुदयनिरोध -

उपादानलाई, उपादानको समुदयलाई, उपादानको निरोधलाई र उपादान निरोध हुने मार्गलाई बुझ्नु पनि 'सम्यक्दृष्टि' हो । चारप्रकारका उपादानहरू छन् -

- क) कामउपादान,
- ख) दृष्टिउपादान,
- ग) शीलव्रतउपादान,
- घ) आत्मवादउपादान ।

तृष्णा भएमा उपादानको समुदय हुन्छ । तृष्णा निरोध भएमा उपादानको निरोध हुन्छ । यही नै आर्यअष्टांगिक मार्ग उपादाननिरोध हुने मार्ग हो भनी बुझ्ने आर्यश्रावकलाई 'सम्यक्दृष्टिक' भनिन्छ ।

८) तृष्णासमुदयनिरोध -

तृष्णालाई, तृष्णाको समुदयलाई, तृष्णाको निरोध र तृष्णा निरोध हुने मार्गलाई जान्नु पनि 'सम्यक्दृष्टि' हो । यी ६ प्रकारका तृष्णाहरू छन् -

- क) रूपतृष्णा,
- ख) शब्दतृष्णा,
- ग) गन्धतृष्णा,
- घ) रसतृष्णा,
- ङ) स्पर्शतृष्णा,
- च) धर्म (मनो विषय) तृष्णा ।

वेदनाको कारणले तृष्णाको समुदय हुन्छ । वेदनाको निरोध भएमा तृष्णाको निरोध हुन्छ । यही नै आर्यअष्टांगिक मार्ग तृष्णानिरोध हुने मार्ग हो भनी बुझ्नेलाई नै 'सम्यक्दृष्टिक' भन्दछन् ।

९) वेदनासमुदयनिरोध -

वेदनालाई, वेदनाको समुदयलाई, वेदनाको निरोधलाई, वेदनाको निरोध हुने मार्गलाई पहिचान गर्नु पनि 'सम्यक्दृष्टि' हो । वेदनाहरू ६ प्रकारका छन् -

- क) चक्षुस्पर्शजवेदना,
- ख) श्रोतस्पर्शजवेदना,
- ग) घ्राणस्पर्शजवेदना,
- घ) जिह्वास्पर्शजवेदना,
- ङ) कायस्पर्शजवेदना,
- च) मनः स्पर्शजवेदना ।

स्पर्शको कारणले वेदनाको समुदय हुन्छ । स्पर्शको निरोध भएमा वेदनाको निरोध हुन्छ । यही आर्यअष्टांगिक मार्ग वेदनानिरोध हुने मार्ग हो । यसप्रकार बुझ्ने आर्यश्रावक 'सम्यकदृष्टिक' हुन्छ ।

१०) स्पर्शसमुदयनिरोध -

स्पर्शलाई, स्पर्शको समुदयलाई, स्पर्शको निरोधलाई र स्पर्शनिरोधमार्गलाई बुझ्नु पनि 'सम्यकदृष्टि' हो । स्पर्शहरू ६ प्रकारका छन् -

- क) चक्षुस्पर्श,
- ख) श्रोतस्पर्श,
- ग) घ्राणस्पर्श,
- घ) जिह्वास्पर्श,
- ङ) कायस्पर्श,
- च) मनः स्पर्श ।

षडायतनको कारणले स्पर्शको समुदय हुन्छ । षडायतनको विरोध भएमा स्पर्शको निरोध हुन्छ । यही आर्यअष्टांगिक मार्ग स्पर्शनिरोध हुने मार्ग हो भनी बुझ्नु 'सम्यकदृष्टिक' हुनु हो ।

११) षडायतनसमुदयनिरोध -

षडायतनलाई, षडायतनको समुदयलाई, षडायतनको निरोध र षडायतनको निरोध हुने मार्गलाई जान्नु पनि 'सम्यकदृष्टि' हो । आयतनहरू ६ प्रकारका छन् -

- क) चक्षुआयतन,
- ख) श्रोतआयतन,
- ग) घ्राणआयतन,
- घ) जिह्वाआयतन,
- ङ) कायआयतन,
- च) मनआयतन ।

नामरूपको समुदयले षडायतनको समुदय हुन्छ । नामरूपको निरोधले षडायतनको निरोध हुन्छ । यही नै आर्यअष्टांगिक मार्ग षडायतननिरोध हुने मार्ग हो भनी जान्ने 'सम्यकदृष्टिक' हुन्छ ।

१२) नामरूपसमुदयनिरोध -

नामरूपलाई, नामरूपको समुदयलाई, नामरूपको निरोधलाई र नामरूपको निरोध हुने मार्गलाई पहिचान गर्नु पनि 'सम्यकदृष्टि' हो ।

‘नाम’ र ‘रूप’ मध्ये ‘संज्ञा’ ‘चेतना’ मनसिकार (मनमा राख्नु) चाहिं ‘नाम’ हो भने चार महाभूत र त्यसबाट उत्पन्न भएको रूप ‘रूप’ हो । यसप्रकार यो नाम र यो रूपलाई ‘नामरूप’ भनिएको हो । विज्ञानको समुदयले नामरूपको समुदय हुन्छ । विज्ञानको निरोध भएमा नामरूपको निरोध हुन्छ । यही नै आर्यअष्टांगिक मार्ग ‘नामरूप’ निरोध हुने मार्ग हो भनी बुद्धेलाई नै ‘सम्यकदृष्टिक’ भनिन्छ ।

१३) विज्ञानसमुदयनिरोध -

विज्ञानलाई, विज्ञानको समुदयलाई, विज्ञानको निरोध र विज्ञाननिरोधको मार्गलाई जान्नु पनि ‘सम्यकदृष्टि’ हो । विज्ञानहरू छ प्रकारका छन् -

- क) चक्षुविज्ञान,
- ख) श्रोतविज्ञान,
- ग) घ्राणविज्ञान,
- घ) जिह्वाविज्ञान,
- ङ) कायविज्ञान,
- च) मनोविज्ञान ।

संस्कारको समुदयले विज्ञानको समुदय हुन्छ । संस्कारको निरोध भएमा विज्ञानको निरोध हुन्छ । यही आर्यअष्टांगिक मार्ग विज्ञाननिरोध हुने मार्ग हो । यसरी बुद्धेलाई नै ‘सम्यकदृष्टिक’ भनिन्छ ।

१४) संस्कारसमुदयनिरोध -

संस्कारलाई, संस्कारको समुदयलाई, संस्कारको निरोध र संस्कारको निरोध हुने मार्गलाई जान्नु पनि ‘सम्यकदृष्टि’ हो । ३ प्रकारका संस्कारहरू छन् -

- क) कायसंस्कार,
- ख) वचीसंस्कार,
- ग) चित्तसंस्कार ।

अविद्याको समुदयले संस्कारको समुदय हुन्छ । अविद्याको निरोध भएमा संस्कारको निरोध हुन्छ । यही आर्यअष्टांगिक मार्ग संस्कारनिरोध हुने मार्ग हो । यही मार्गलाई राम्ररी बुद्धेलाई नै ‘सम्यकदृष्टिक’ भन्दछन् ।

१५) अविद्यासमुदयनिरोध -

अविद्यालाई, अविद्याको समुदयलाई, अविद्याको निरोधलाई र अविद्यानिरोध हुने मार्गलाई जान्नु पनि ‘सम्यकदृष्टि’ हो ।

“अविद्या” भनेको दुःखको अज्ञानता हो, अविद्या दुःखसमुदयको अज्ञानता, दुःख निरोधको अज्ञानता, दुःखनिरोध हुने मार्गको अज्ञानता हो ।

आसन्नको समुदयबाट अविद्याको समुदय हुन्छ । आसन्नको निरोध भएमा अविद्याको मार्ग अविद्याको निरोध हुने मार्ग हो । यसप्रकार राम्ररी बुझ्नेलाई नै ‘सम्यकदृष्टिक’ भनिन्छ ।

१६) आसन्नसमुदयनिरोध -

आसन्नलाई, आसन्नको समुदयलाई, आसन्नको निरोध र आसन्न निरोध हुने मार्गलाई राम्ररी पहिचान गर्नु पनि ‘सम्यकदृष्टि’ हो । आसन्नहरू ३ प्रकारका छन् -

- क) कामासन्न,
- ख) भवासन्न,
- ग) अविद्यासन्न ।

अविद्याको समुदयले आसन्न हुन्छ भने अविद्याको निरोधले आसन्नको निरोध हुन्छ । यही आर्यअष्टांगिक मार्ग आसन्न निरोध हुने मार्ग हो ।

यसप्रकार जब आर्यश्रावकले माथि उल्लिखित कुशलाकुशल, आर्यसत्यलाई सही तरिकाले जानी बुझिसकेपछि अनि आहार, जरामरण, जाति, भव, उपादान, तृष्णा, वेदना, स्पर्श, षडायतन, नामरूप, विज्ञान, संस्कार र आसन्नको समुदय, निरोध अनि निरोधमार्गलाई जान्दछ उसले रागानुशयलाई सबै प्रहारले प्रहाण गरी प्रतिधानुशयलाई हटाई “म हूँ” भन्ने दृष्टि मानानुशयलाई छेदन गरी अविद्यालाई त्यागी विद्यालाई उत्पादन गरी यसै जीवनमा दुःखको अन्त गर्ने हुन्छ । तब आर्यभावक ‘सम्यकदृष्टिक’ हुन्छ - उसको दृष्टि सीधा हुन्छ र धर्मप्रति अटल श्रद्धा हुन्छ र त्यो निर्वाणगामी सद्धर्ममा पनि पुगेको हुन्छ ।

‘सम्मदिद्धि’ को बारेमा ‘मज्झिमनिकाय’ भित्रको ‘सम्मदिद्धिसुत्त’ लाई आधार मानिएको छ ।

एकसमय भगवान् श्रावस्तीस्थित अनाथपिण्डिक महाजनको जेतवन विहारमा विहार गर्नुभएको बेला धर्मसेनापति आयुष्मान् सारिपुत्र स्थविरले विभिन्न ठाउँबाट आएका भिक्षुहरूको अनुरोधमा उहाँले “सम्मदिद्धिसुत्तको” बारेमा व्याख्या गर्नुभएको सूत्र हो ।

यस सूत्रबाट यो बुझ्न सकिन्छ कि देशना गर्नुभएको अनित्य, दुःख र अनात्मलाई सही ढंगले बुझ्न सही दृष्टि र राम्रो धारणा तथा विचार हुन अत्यन्त जरूरी छ । यदि हाम्रो दृष्टि र धारणा सही भएन भने विभिन्न मिथ्यादृष्टिको मतमा परी ‘म’ ‘मेरो’ भन्ने भावमा आसक्त भई रहनु, अकुशललाई कुशल र कुशललाई अकुशल सझिनु, संसारमा

देखिएका सजीव निर्जीव सबै नै अनित्य हुन् भनेर जान्दाजान्दै पनि आफ्नो दृष्टिलाई सही र सीधा बनाउन सकेन र गलत धारणामा लागेर आफ्नो दृष्टिलाई धमिल्याएमा कहिल्यै पनि 'सम्यक्दृष्टिक' हुन सक्दैन ।

त्यसकारण मिथ्यादृष्टिबाट आफूलाई बचाएर, दुराचरणलाई त्यागी सदाचारी भई आफ्नो दृष्टिलाई सदा सही र सीधा बनाई समझदारीपूर्वक माथि उल्लिखित १६ वटा विषयलाई राम्ररी जानी बुझी कार्य गरेमा यसै जीवनमा नै साँच्चैको सुख प्राप्त हुनुका साथै हामी पनि अवश्यै 'सम्यक्दृष्टिक' हुनेछौं । जब हामी सम्यक्दृष्टिक हुन्छौं तब हाम्रो पनि धर्मप्रति अटल श्रद्धा हुन्छ । अनि दुराचरणका कारण भएको राग, द्वेष, मोहजस्ता अकुशललाई प्रहीन गरी दृष्टिमानानुशयलाई छेदन गरी यसै जीवनमा दुःखको अन्त गर्न समर्थ हुन्छौं । त्यसैले दुःखको अन्त गर्न आर्यमार्ग र फल प्राप्त गर्न हामी पनि सही दृष्टि र सही धारणा भएको भई "सम्यक्दृष्टिक" बन्न निरन्तर लागि रहनु आवश्यक छ ।

भगवान् बुद्धबाट कामविषयका

अनुपम उपमाहरू

अम्बिका शाक्य

संसारका सम्पूर्ण प्राणीहरू दुःखी छन् । सबै दुःखबाट सदका लागि मुक्त हुन चाहन्छन् । सधैं जीवन सुखमय होस् भनी कामना गर्छन् । 'प्रार्थना' सबैको एकै भएपनि किन सबैले सुखानुभूति गर्न पराउँदैनन् ? यसको कारण के हो ? कसैले पनि कारण पत्तालगाउन चाहँदैनन् । केवल सुख, ऐस-आराम चाहन्छन् । तसर्थ दुःखको खाडलमा पुरिँदै जान्छन्, भासिँदै जान्छन् ।

आजभन्दा करिब २५०० वर्षअगाडि भगवान् बुद्ध स्वयंले सम्पूर्ण दुःखको कारण पत्तालगाई आफूले त्यसको जरैदेखि उन्मूलन गर्नुभयो । उहाँले जन्म-मरणको दुःखचक्रबाट मुक्ति प्राप्त गर्नुभयो जसलाई हामीले 'निर्वाणप्राप्ति' भन्दछौं । उहाँले प्राप्त गर्नुभएको ज्ञानलाई ४५ वर्षसम्म निरन्तररूपले गाउँ-गाउँ, देश-देशान्तरमा चारिका गर्नुभई सम्पूर्ण मानवजीवनको कल्याणका लागि पवित्र ज्ञान बाँड्दै जानुभयो । उहाँका सम्पूर्ण उपदेशहरू आज हाम्रो सामू 'त्रिपिटक' को रूपमा प्रस्तुत छन् । सुत्तपिटक, विनयपिटक, अभिधम्मपिटक गरी तीनवटा प्रमुख ग्रन्थहरू त्रिपिटकको रूपमा रहेका छन् । सुत्तपिटकअन्तर्गत पनि ५ निकायहरू छन् । तीमध्ये मज्झिमनिकायको मज्झिमपण्णासकअन्तर्गत गृहपतिवर्गको 'पोतलिय-सुत्त' बारे यसविषयमा उल्लेख गर्दछु ।

बुद्धवचन त्रिपिटकमा ८४,००० धर्मस्कन्धहरू छन् जसमध्ये २००० धर्मस्कन्धहरू श्रावकभाषित छन् भने ८२००० धर्मस्कन्धहरू भगवान् बुद्ध स्वयंले धर्मदेशना गर्नुभएको हो । पोतलिय-सुत्त पनि बुद्धभक्तिसूत्र हो । भगवान् बुद्धले पोतलिय नाम गरेको एक गृहपतिलाई उपदेश दिनुभएको प्रसंग यहाँ जोड्दछु । पोतलिय गृहपतिले आफ्ना सबै कामकाजहरू छोडेर, भएको धनसम्पत्ति आफ्नो सन्तानलाई अंशका रूपमा जिम्मा लगाई, खोलेमात्र खाएर, शरीर ढाक्न एक बस्त्र लगाई अरूलाई ब्यापार आदि गर्नुपर्छ भनी अर्ती-उपदेश नगरी, यसरी ब्यापार गर्नुपर्ने तर गरेन भनी निन्दा-चर्चा नगरी बस्ने गरेका थिए । यस्तो जीविकालाई ऊ सबै ब्यापार (व्यवहार) बाट समुच्छिन्न (टाढा) भएको भन्थ्यो, आफू प्रव्रजित भएको ठान्थ्यो । बुद्धले उसलाई 'गृहपति' भनी सम्बोधन गर्दा उसलाई नराम्रो लागेको थियो तर भगवान्ले उसको विचारलाई सच्याउन बताउनुभयो । आर्यविनयअनुसार वास्तवमा व्यवहार चार थरी छन् ।

१. व्यवहार - व्यवहार
२. प्रज्ञप्ति - व्यवहार
३. वचन - व्यवहार
४. चेतना - व्यवहार

प्रव्रजित भएपछि त्यस्ता व्यक्तिको मनमा आफू गृही हो भन्ने कुनैपनि व्यवहार र प्रज्ञप्ति एवं चेतना रहनुहुँदैन । त्यस्तोलाई श्रमण भन्ने चलन (व्यवहार) हुन्छ । त्यसर्थ भगवानले भन्नुभयो - एक प्रव्रजितले व्यवहारबाट समुच्छेद (अलग) रहन आठ धर्महरूको पालना गर्नु अत्यावश्यक छ । ती हुन् -

१) प्राणीघात छोड्नुपर्छ -

अरु जीवित प्राणीलाई मार्छु भन्ने चेतनाले हिंसा गर्छ भने त्यसको फलस्वरूप उसले मनको शान्ति गुमाउँछ । उसमा अविद्या अर्थात् अज्ञानता बढ्दै जान्छ किनभने हिंसा गर्ने मानिसमा आफू शक्तिशाली हुँ भन्ने भ्रम रहन्छ । अरुलाई हेर्ने, आफूभन्दा कमजोर ठान्ने, थिच्ने-मिच्ने, कडा वचन प्रयोग गरी अरुको हृदय दुखाउने आदि कार्यपनि एक दृष्टिले भन्नुपर्दा प्राणीघात नै हो । त्यसकारण आफूमा करुणाभाव राखी सबै प्राणीलाई प्रेम एवं सद्भाव गर्नु आफू स्वयंको भलो गर्नु हो ।

२) नदिइकन लिने तथा चोर्ने कार्य छोड्नुपर्छ ।

मानिसले आफ्नो लोभ-लालचलाई वशमा राख्न सकेन भने उसले अरुको चीजबीजमा आँखा गाड्ने, त्यसलाई जालसाज गरी प्राप्त गर्ने, चोर्ने आदि कार्यमा बेहोशी भई लागिपर्छ । यस्तो कार्यले आफ्नो इच्छा, रहर-बहर सधैंको लागि तृप्त हुन सक्दैन, झन् तृष्णा बढ्दै जान्छ र अझ ठूलो-ठूलो अपराध गर्न निडर हुन्छ । आफ्नो बहुमूल्य भनी जतन गरी राखेको बस्तु यदि कोही अन्जान व्यक्तिले सुटुक्क चोरेर लग्यो वा आफ्नै आफन्त (दाजु-भाइ, दिदी-बहिनी) ले नसोधी प्रयोग गर्‍यो भने आफ्नो मन कति अशान्त हुन्छ, रिस उठ्छ । यो कुरा सोचेर आफूले पनि यस्तो कार्य गर्दिन, अरुलाई बेकारमा व्याकुल बनाउँदिन भनी चोरी नगर्ने, नलिने शीलमा प्रतिस्थित हुनु जरूरी छ ।

३. झुठो बोल्ने बानी छोड्नुपर्छ -

सबैलाई थाहा भएकै कुरा हो कि झुठ कुरा गर्ने व्यक्तिलाई कसैले विश्वास गर्दैन । झुठो कुरा गरेर मानिसले कति प्रगति गरिरहेको छु जस्तो लाग्छ तर उसले समाजमा त्यति नै मान-प्रतिष्ठा गुमाइरहन्छ । यतिमात्र होइन असत्य कुरा गर्नाले आफू सधैं डर-त्रासमा बाँच्नुपर्ने हुन्छ, आफ्नो छलकपट पक्रिएला भन्ने डर, मानसिक चिन्ता आफैसँग रहन्छ । त्यसर्थ सत्य कुरा गर्नु, निडर-निश्छल रहनु बुद्धको उपदेश हो ।

४. चुक्ती गर्ने बानी छोडनुपर्छ -

झुठ कुरा गरेर, भए नभएको कुरा आफैँ धपेर यदि कुनै व्यक्तिले एक ठाउँको कुरा अर्को ठाउँमा सारेर, कुनै दुई व्यक्ति वा परिवारको सम्बन्ध विच्छेद गराउँछ भने त्यस्तो व्यक्तिले वचनबाट ठूलो अकुशल कार्य गरेको हुन्छ । भगवान् बुद्धका अनुसार झुठ वचन, कडा वचन, चुक्ती अनि अनावश्यक गफ-गाफ बिल्कुल गर्नुहुँदैन, यसले वाचिक शील अशुद्ध भई ठूलो-ठूलो पापकर्म मानिसबाट हुनसक्छ ।

५. गिद्धेलोभ छोडनुपर्छ -

दुःखको मूल कारण नै यही गिद्धेलोभ हो । गिद्धेलोभ अर्थात् तृष्णाको कारणले नै मानिस भवचक्रमा एकपछि अर्को जन्म लिँदै घुमिरहेको हुन्छ । तृष्णाकै कारणले मनको भित्री गहिराईसम्म क्लेश वा मैलले थुप्रिँदै जान्छ । जति-जति तृष्णारूपी चित्तले मन, वचन वा शरीरबाट कार्य हुन्छ त्यति-त्यति कर्म-संस्कार बन्दै जान्छ । यस्तो कर्मको फल भोग्न नै हामी जन्मिन्छौँ, मर्छौँ र यो क्रम जारी नै रहन्छ । त्यसकारण 'तृष्णा' बाट अलगिने प्रयास हामीले गर्नुपर्छ, बुद्धले बताउनुभएको 'आर्यअष्टाङ्गिक मार्गको आत्मसात् गर्नुपर्छ ।

६) निन्दा र दोष छोडनुपर्छ -

सकारात्मक ढङ्गले विचार गर्नुपर्छ भन्ने भगवान् बुद्धको सिद्धान्त हो । जसले यो कुरा स्वीकार्छ उसले अरुको दोष खोल्दैन, अरुले गरको कुनै पनि कार्यप्रति निन्दा गर्दैन । उसले अरुबाट धेरै कुरा सिक्छ, आफूमा कमजोरी देख्छ र आफ्नो सुधार गर्नेतिर लाग्छ ।

७) क्रोध-पीडा छोडनुपर्छ -

आफूले भनेजस्तो भएन भने मानिसमा क्रोध जाग्छ । क्रोधले आँखैँ अन्धो भएझैं हुन्छ । के भन्नुपर्ने, के नभन्नुपर्ने, होश हराउँछ, मुख रातो, डरलाग्दो हुन्छ, स्वर चर्को हुन्छ, अगाडि कोही भए हात-खुट्टा चलाएर कुट्न पनि बेर लाग्दैन । अन्ततः यसले आफैँ लज्जित भई बस्नुपर्ने हुन्छ । आपसी सम्बन्ध तीतो हुने, शरीरमा पनि उच्च रक्तचाप आदि जस्ता रोग लाग्ने हुन्छ । केवल पीडा नै मात्र निम्तिने हुँदा क्रोध त्याग्न प्रयास गर्नु बुद्धिमानी हुन्छ ।

८) अभिमान छोडनुपर्छ -

अर्को डरलाग्दो मानवीय अवगुण 'अभिमान' नै हो । मानिस अज्ञान छँदा अरुको अवगुणमात्र अगाडि देखापर्छ तर ज्ञान प्राप्त गर्ने क्रममा थाहैनपाउने गरी मानिसमा अभिमान बढ्ने गर्दछ । मेरो कुरा सही हो, अरु त सबै अज्ञानी हुन्, मैले अनुभव गरेको, पाएको ज्ञान नै ठूलो हो, अरुको क्षमता मेरोभन्दा कम छ, म नै राम्रो हूँ,

माननीय हूँ आदि भन्ने ठूलो भ्रम पैदा हुन्छ । त्यसैले बुद्ध भन्नुहुन्छ - जसले आफूलाई मूर्ख देख्छ, ऊ साँच्चै मूर्ख होइन पण्डित हो, जसले आफूलाई पण्डित भन्छ, साँच्चै मूर्ख ऊ नै हो ।

एक प्रव्रजितले उपर्युक्त आठ-धर्महरूको पालन गर्नुको साथै काम-तृष्णालाई यथार्थरूपले चिन्नुपर्छ भनी पोतलिय गृहपतिलाई विभिन्न उपमा दिई कामविषयको स्वभावलाई प्रष्ट्याउनुभएको हो । ती उपमाहरू निम्नप्रकारका छन् ।

१) रगतमात्र लागेको हाडजस्तै -

छाला मासु केही नभएको अलिकति रगत लागेको हाड कसाईले फ्याँकिदिँदा एक भोकाएको कुकुरले खुशी भएर चाट्छ, त्यसलाई रमाई रमाई चपाउँछ तर उसको भोक भेट्दैन । हाडले उल्टो उसको मुखमा घोच्छ, रगत निस्कन्छ तैपनि ऊ हाड चपाउन तल्लीन हुन्छ । आखिर उसको भोक, पीडा झन् बढ्छ तर उसले त्यसलाई बुझ्न सक्दैन र हाड चपाउन छोड्दैन । ठीक त्यसरी नै हामी मानिस पनि कुकुरले हाड चपाएझैं कामवासनामा लिप्त भइरहन्छौं, त्यसबाट कति दुःख निम्तिरहेको छ भन्ने कुराको होश राख्न सक्दैनौं ।

२) मासुको टुक्राजस्तो -

एक गिद्धले मासुको टुक्रा लिई उड्दा त्यसको पछि-पछि अन्य गिद्धहरू त्यो मासु खोस्न उड्छन् र उसलाई चिथोर्छन्, टोक्छन् । त्यसकारण उसले मासुको टुक्रा त्याग्न नसके आफ्नै शरीरमा चोट-पटक सहनुपर्ने हुन्छ र ज्यानै गुमाउनुपर्ने हुन्छ ।

त्यस्तै एक मासुको टुक्रालाई एकदम तातो कराईमा राख्यौं भने त्यो मासु अब हामीले चाहेर पनि कराईबाट निकाल्न सक्दैनौं, त्यो पूरै नडढेसम्म टाँसेको टाँस्यै हुन्छ । तसर्थ मानिसहरूले लोभ, तृष्णामा यति ठूला-ठूला कर्म भोगहरू गर्नुपर्ने हुन्छ । उदाहरणका लागि गुलियो धेरै खाने व्यक्तिलाई मधुमेह रोग लाग्छ, यदि उसले गुलियो त्याग्न सकेन भने मृत्यु नै निम्तिन्छ ।

३) तृणचिरागजस्तो -

कुनै व्यक्तिले बलेको तृणचिरागलाई बतास आइरहेको दिशातर्फ लिएर दौडन्छ भने के होला ? आफ्नो कर्मले आफैलाई गान्धो हुन्छ, मुख र अन्य शरीरको अङ्गलाई आगोले पोल्छ ।

यसलाई सुहाउँदो अर्को उदाहरण लिऊँ - बत्ती बलिरहँदा स-साना पुतलीहरू बत्तीप्रति आकर्षित भई बत्तीतिर उड्छन्, बत्ती खान खोज्छन्, परिणामस्वरूप मर्छन् । तसर्थ भगवान् बुद्ध भन्नुहुन्छ - मानिस कामविषयबाट अलग भई, अप्रमादी भई बस्नुपर्छ । प्रमादरहित चित्तले नै निर्वाण प्राप्त गर्छ ।

४) अङ्गारको आगोजस्तो -

यदि एक व्यक्ति जो बाँच्न चाहन्छ, सुख चाहन्छ उसलाई बलपूर्वक कसैले अङ्गार को आगोमा खसाल्न खोज्यो भने उसलाई बडो दुःख लाग्छ, मृत्युदेखि डर लाग्छ, असह्य पीडा हुन्छ । ठिक यसरी नै कामतृष्णामा लिप्त हामी मानिस जो रसरङ्ग, मोजमज्जा रमझमबाट अलग्गिन चाहँदैन, यदि आफूले चाहेजस्तो कामसुख भएन भने दुःखी हुन्छ, रुन्छ कराउँछ ।

५) सपनाजस्तो -

मानिसले सपनामा आफूले चाहेजस्तो हरेक चीज पाउँदा खुशी हुन्छ । त्यो चीज सधैं भरी आफ्नो साथ रहे हुन्थ्यो भन्छ तर निद्राबाट बिउँझँदा सबै हराउँछ । उसलाई नराग्रो लाग्छ र आफूलाई धिक्काउँछ । कामविषय भनेको पनि सपनाजस्तै हो, मानिसलाई क्षणिक सुख हुन्छ तर अन्तमा निराशा, पश्चात्तापमात्रै हुन्छ । दीर्घकालसम्म सुखी हुन त त्यस्तो सपनारूपी कामविषयलाई विस्तारै त्यागेर मन, वचन र शरीरलाई वशमा राख्ने प्रयास गर्नु अति नै जरूरी छ, तबमात्र दुःखको भुमरीबाट उम्कने क्षमता रहन्छ ।

६) मागेको बस्तुजस्तो -

नासो राख्न दिएको अरुको सम्पत्ति वा मागेर लाएको अरुको गरगहना, लुगा आदि कहिल्यै आफ्नो हुँदैन । कुनैपनि बेला त्यसलाई फिर्ता गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसरी नै क्षणिक सुख, आनन्द भयो भन्दैमा पञ्चकामसुख सधैं आफूसँग रहन्न, कुनैपनि बेला दुःख ओझिन्छ । दुःख पन्यो भन्दैमा आत्तिनु, सुख भयो भनेर मात्तिनु ठिक होइन । आफ्नो चित्तलाई कुनैपनि अवस्थामा कम्पन नगराई, सम्यमित भई बस्नुपर्छ भन्ने भगवान् बुद्धको उपदेश हो ।

७) रूखको फलजस्तो -

कामविषय भनेको रूखको फलजस्तै हो । फल भएको रूखमा सबैले आँखा गाइछन् । कोही लोभले फल टिप्न खोज्छन्, रूख चढेर धेरै फल बटुल्छन्, कोही रूख नै काटेर लान खोज्छन् तर यसो गर्दा रूखबाट लड्ने, रूखका हाँगा-बिँगाले लाग्ने सम्भावना हुन्छ । तसर्थ लोभ-लालच राखी कार्य गर्नाले नराग्रो परिणाम अवश्य नै खप्नुपर्ने हुन्छ ।

यसप्रकार भगवान् बुद्धले कामविषयमा प्रमादी भइरहनु भनेको कस्तो हो भनी उपमा दिई गृहपतिलाई बताउनुभएको हो । त्यसपछि गृहपतिको ज्ञानचक्षु खुल्यो र भगवान्प्रति ऊ कृतज्ञ भयो । भगवान्ले बताउनुभएका यी सबै शिक्षा केवल प्रव्रजितलाई मात्र होइन मानव भनी गर्व गर्ने सबैमा लागू हुन्छ । दुःखलाई दुःख भनी चिन्न नसक्ने

पनि धेरै छन् तर दुःखलाई चिन्नेहरूले पनि यसको कारणलाई बुझेर त्यसबाट टाढिन सकेका छैनन् । भगवान् बुद्धले दुःखको कारण 'तृष्णा' हो भनी चिन्नुभयो, काय, वाक् र चित्तलाई सम्यमित बनाई सम्पूर्ण गहिराईको क्लेश अर्थात् आस्रवलाई क्षय गरी 'निर्वाण' प्राप्त गर्नुभयो । 'निर्वाण' प्राप्त गर्नु भनेको केवल दुःखबाट मात्र मुक्त हुनु होइन, सम्पूर्ण कुशल एवं अकुशल कर्म र कर्मफलबाट नै मुक्त हुनु हो । तसर्थ भगवान् बुद्धले दिनुभएको अनुपम उपमाहरूलाई हृदयदेखि आत्मसात् गर्नु भलो हो । कामविषयबाट एकैचोटि अलगिन नसके पनि विस्तारै यसबाट टाढिने प्रयास गर्नुपर्छ । आफ्नो जीवन यापन गर्न आवश्यकमात्र चीज-वस्तुको प्रयोग गर्नु राम्रो हो । खान-पान, लुगा-जुता, घर-खेत, गाडी आदिको धेरै तृष्णा नगरी, आवश्यकतालाई मात्रा मिलाएर पूर्ती गर्नु उचित छ । भएको समयलाई खेर नफाली, रमझम, ऐसआराममा नबिताई बुद्धको दीर्घकालीन सुख हुने शिक्षा प्राप्त गरौं, पालना गर्न तत्पर रहौं । चाँदै दुःखबाट मुक्त होऔं ।

त्रिपिटक ज्ञानकक्षाया षड्युद्धतक्या निरुत्तरतायात् सद्ब्रह्म
याणाच्चवना । त्रिपिटक कक्षाया विद्यार्थीपिणु धर्मप्रतिया
भाषनायात् कद्ध याणागु जुल ।

सकल प्राणीपिं सुखी ज्वीमा !

नेपा: इन्जिनियरिङ्ग

NEPAL ENGINEERING

Tel. 4223442, Kathmandu, Nepal

*Electro Mechanical Rewinding all kinds of AC & DC Motors,
Maintenance of welding Machines, Generators, Transformers etc.*

मेरो आँखामा भिक्षुणी धम्मदिग्जा

मीनु चित्रकार

धर्मदिग्जा भिक्षुणी आफ्नो गृहस्थजीवनमा अनागामीफलप्राप्त उपासक विशाखकी धर्मपत्नी थिइन् । सम्यक्सम्बुद्धका ख्यातिप्राप्त उपासकमध्येका एक विशाखको घरमा कुनै कुराको कमी थिएन । गृहस्थजीवन आनन्दपूर्वक बित्दै बिताउँदै रहेको छ ।

अनागामीफलप्राप्तिपश्चात् बहिनीको रूपमा सम्बोधन गरी आफूसँग टाढा रहन अनुरोध गरेका थिए । भनी भौतिक सुख सुविधा प्रदान गरी आफूलाई त्याग्न बाध्य तुल्याइएको थियो ।

पत्नीले पनि सारा सुख सयल त्यागी आफू पनि सम्यक्सम्बुद्धको शरणमा जाने इच्छा व्यक्त गरी भिक्षुणी बन्न पुगेकी थिइन् ।

केही समय विहारमा बसी भिक्षुणी भई बस्दा भेट्न आउने आगन्तुकहरूद्वारा आफ्नो ध्यानभावनामा बाधा अड्चन आएको महसूस गरिन् भिक्षुणी धम्मदिग्जाले ।

तत्पश्चात् विहारस्थ टाढा एकान्त स्थानमा गई ध्यानभावनामा तल्लीन रहिन् । तीन महिनाको अभ्यासमा नै श्रोतापत्तिफल प्राप्त गरी पुनः विहार फर्किन् ।

गृहस्थजीवनका पति विशाखलाई भिक्षुणी किन फर्किन् भनी कतूहल भयो । सायद तिनले भिक्षुणीजीवन मनपराइन् कि वा अन्य केही भयो भनी सोचे ।

आफ्नो मनमा जागेको कुतूहल मेटाउन उपासक विशाख भिक्षुणी धर्मदिग्जाकहाँ प्रश्नोत्तर वा मनोपरीक्षा लिन पुगे ।

यही परीक्षास्वरूप तयार भएको एक महत्त्वपूर्ण सूत्र हो 'चूलबदल्लसूत्र' । त्यसमा सम्यक्सम्बुद्धद्वारा देशित विभिन्न विषयहरूको प्रश्नोत्तर विशाख उपासक र भिक्षुणी धर्मदिग्जाको बीचमा भई पछि सोही विषयहरूमा भगवान् बुद्धद्वारा समेत अनुमोदन भएको थियो ।

प्रश्नोत्तरको सिलसिलामा सर्वप्रथम उपासक विशाखले 'सत्काय' के लाई भनिन्छ भनी सोको उत्तर मागेका थिए ।

धर्मदिग्जा भिक्षुणीले पनि पाँच उपादानसकन्ध रूप, वेदना, संज्ञा, संस्कार र विज्ञानलाई नै 'सत्काय' भनिन्छ भनी उत्तर दिएकी थिइन् ।

पत्र पत्र, तह तह गरी भगवान्को धर्मसम्बन्धी विशाख उपासकले प्रश्न सोध्दै लिएर भने धर्मदिग्जा भिक्षुणीले पनि सोही मुताबिक एक एक गरी प्रष्ट र सोही ढंगले व्याख्या गरिँदै लिएर ।

कामतृष्णा, भवतृष्णा, विभवतृष्णाद्वारा 'सत्कायसमुदय' बनिन्छ, यसमा अनालस हुनसके सत्काय निरोध होइन्छ । सत्कायनिरोध भनेको म र मेरो भन्ने भावनाको निरोध भनी राम्ररी व्याख्या गरिन् ।

यसरी चार आर्यसत्यअन्तर्गत दुःख (सत्काय) सत्य, सत्काय (दुःख) समुदयसत्य, सत्कायनिरोधसत्य र दुःख (सत्काय) निरोधगामिनीप्रतिपदामार्गअन्तर्गत आर्य-अष्टाङ्गिक मार्गसम्बन्धी प्रश्नोत्तरपछि विभिन्न काय, वची र, चित्त संस्कारहरूका बारेमा व्याख्या गरिँदै संज्ञावेदीयतानिरोधसमापत्तिमा बसिने भिक्षुको अवस्थाका तीन वेदना र सोको व्याख्या गरिँदै उपदेश दिइँदै लिए भिक्षुणी धर्मदिन्नाले ।

अन्तमा अनागामीफलप्राप्त विशाख उपासकले निर्वाणको प्रतिभाग (सापेक्ष) के हो ? भन्नेसम्म प्रश्नमा प्रष्टयाइन् ।

धर्मदिन्ना भिक्षुणीले उपासकलाई प्रश्नको अन्त्य थाहानपाएको भनी निर्वाणभन्दा माथि केही नभएको बौद्धहरूको अन्तिम लक्ष्य नै निर्वाण हो भनी उत्तर दिइन् । साथै सोको पुष्टि गर्न भगवानसामू पठाइएका थिए ।

विशाख उपासकले सोसम्बन्धी सम्पूर्ण कुरा भगवानसमक्ष प्रस्तुत गर्दा भगवानद्वारा धर्मदिन्ना भिक्षुणीद्वारा दिइएको 'उत्तर' नै सही रहेको कुरा बताई भिक्षुणी धर्मदिन्नालाई पण्डितनी, महाप्रज्ञावान् भिक्षुणीहरूमा 'अग्रज धर्मकथित' को उपमाद्वारा विभूषित गरिदिए ।

यसरी धर्मदिन्ना भिक्षुणी गृहस्थजीवनमा सकारात्मक सोच लिई भगवानबुद्धको शरणमा आउँदा प्रज्ञावान् बनी श्रोतापत्तिफलसम्म प्राप्त गर्न पुगिन् । 'बौद्धजगत्मा आदरणीय, गौरवनीय, सम्माननीय, पूजनीय भिक्षुणी बनी' सबैलाई सकारात्मक सोचाइले जीवनमा अगाडि बढ्न प्रेरित गर्ने भिक्षुणीको रूपमा अग्रणी कहलिन सकिनेमा भइन् उनी ।

यसरी धर्मदिन्ना भिक्षुणी एक गृहस्थजीवनमा एक महाप्रज्ञाको रूपमा प्रस्तुत हुन सक्नुले हामी गृहस्थजीवन बिताइरहेका पृथक्जनहरूका लागि अतुलनीय उदाहरणस्वरूप ग्रहण गरी बुद्धधर्मप्रति आस्था जगाई आफ्नो दैनिक जीवन सुधार गर्दै सकारात्मक सोचमा अगाडि बढ्दै जान सकिन्छ र सुधार गर्दै लानुपर्ने देखिन्छ भनी बुझ्न सकिन्छ ।

सहायक पुस्तक -

- १) मञ्जिमनिकाय - दुण्डबहादुर वज्राचार्य
- २) थेरीगाथा - अनुवादक भिक्षु बोधिसेन महास्थविर
- ३) क्लास नोट ।

शाक्यकुलको उत्पत्तिबारेमा

✍ कविरकुमार वज्राचार्य

मानवजीवनमा सुख शान्ति प्राप्त गर्नको लागि शील सदाचारको अत्यन्त आवश्यक छ । शील र सदाचरबिना मानवजीवन सुख र शान्तिको जीवन बिताउन असम्भव हुनेछ । राम्रो सदाचारबाट नै मानिस उच्च र महान् बनेछ । आजभन्दा ई.पू. ६२३ वर्ष पहिले नेपालको भूभागमा जन्मनुभएका सूर्यवंशी क्षेत्रीय कुल शाक्यवंशका पुर्खा हुनुभएका सिद्धार्थ गौतम आफ्नो अटल विश्वासमा बोधिवृक्षमुनि ध्यानभावनाद्वारा सम्पूर्ण तृष्णा निर्मूल गरी संसारका जति कुराहरू जान्नुपर्ने हो ती सबै जानी आफूले जानेका ज्ञानलाई आफैले अभ्यासद्वारा अनुभव गर्नुभयो र साथै सम्पूर्ण कुसंस्कार अन्धविश्वासलाई निर्मूल गरी सम्यक्सम्बुद्ध हुनुभएको थियो जसले गर्दा आज सम्पूर्ण मानवहरूले भगवान् शास्तालाई सर्वज्ञ, लोकगुरु, तथागत आदि नामले पुकार्ने भएका छन् । भगवान् तथागतले आफूले बोधिज्ञान हासिल गरेको लाई संसारका सबै ठाउँहरूमा फैलाउन वहाँको इच्छा भएको र सबै जनहरूलाई हित र सुखको प्राप्तिको लागि त्यसै चुप लागेर बसेनन् । वहाँले संघहरूको स्थापना गरे । संघका भिक्षुहरूलाई ठाउँ ठाउँमा धर्म प्रचार गर्नको लागि पठाए । फलस्वरूप वहाँको प्रसारबाट बुद्धधर्म विभिन्न ठाउँहरूमा फैलिएर वहाँलाई यश कीर्ति र गरिमा धेरै प्राप्त भयो जसको फलस्वरूप उहिलेका ब्राम्हण, ब्राम्हण पुरोहितहरू, परिव्राजक, परिव्राजिकाहरू, निगन्धपुत्र र निगन्धपुत्रीहरूले भगवान् शास्ताको यश, कीर्ति फैलिएको मा ईर्ष्या र डाह पनि गरेका थिए । त्यसमध्ये कुनै विद्वान् ब्राम्हणहरूले भगवान् शास्तालाई मान सम्मान र गौरव दिने गरेका थिए ।

मान सम्मान र गौरव दिने ब्राम्हणहरूमा एक ब्राम्हण थिए जसको नाम पुष्कर साती ब्राम्हण थियो ।

दीर्घनिकायको अम्बुसूत्रअनुसार पुष्करसाति ब्राम्हण जनाकीर्ण कोशलराजा प्रसेनजितबाट पाएका सम्पत्तिको भोग गरेर अक्कडामा बसेका थिए । त्यस समय उसले यस्तो सुने - 'श्रमण गौतम शाक्यपुत्र शाक्यकुलबाट प्रव्रजित भई कोशलराज्यमा चारिका गर्दै पाँच सय भिक्षुहरूको समूहका साथ इच्छानङ्गलमा आइपुग्नुभई, इच्छानङ्गलको बनखण्डमा बस्नुभएको छ ।' 'भगवान् तथागत अरहत् सम्यक्सम्बुद्ध हुनुहुन्छ । त्यस्ता अरहत्को दर्शन गर्नु कल्याणकर हो ।'

पुष्करसाति ब्राम्हणले आफ्नो शिष्य अम्बट्ट माणवकलाई बोलाई - 'हे तात ! अम्बट्ट ! यहाँ श्रमण गौतम इच्छानङ्गलको बनखण्डमा विहार गरी बस्नुभएको छ । वहाँ भगवान् अरहत् सम्यक्सम्बुद्ध हुनुहुन्छ । त्यसकारण तिमी जहाँ श्रमण गौतम हुनुहुन्छ त्यहाँ जाऊ । त्यहाँ गई वहाँ श्रमण गौतमको कीर्ति फैलिएको सत्य हो कि होइन त्यो राम्ररी बुझेर यहाँ फर्कनू ।'

'हवस्' भनी अम्बट्ट मानवक पुष्करसाती ब्राम्हणको उत्तर दिई आसनबाट उठी प्रदक्षिणा गरी घोडीको काँढमा चढी, धेरै मानवका साथ जहाँ इच्छानङ्गल बनखण्ड हो त्यहाँ पुगी भगवान् बुद्धको आराम (उद्यान) मा गए । त्यससमय धेरै भिक्षुहरू बाहिर खुल्ला ठाउँमा चंक्रमण गरिरहेका थिए । अम्बट्ट मानव ती भिक्षुहरूकहाँ पुगी उनीहरूलाई सोधे - 'अहिले भगवान् गौतम बुद्ध कहाँ बस्नुभएको छ । हामीहरू भगवान् तथागतको दर्शनार्थ यहाँ आएका हौं ।'

त्यसपछि भिक्षुहरूको मनमा यस्तो लाग्यो, यो अम्बट्ट माणव नामी र प्रख्यात कुलका तथा नामी कुलीन पुष्करसाति ब्राम्हणका शिष्य हुन् । यस्तो व्यक्तिसँग भगवान् बुद्धले कुराकानी गर्नमा कुनै बोझ हुनेछैन ।' तब ती भिक्षुहरूले अम्बट्ट माणवलाई यसो भने, हे माणव ! ऊ, त्यो दैलोमा बन्दगरिराखेको विहार जाऊ । निशब्दसँग त्यहाँ आँगनमा गई सुस्तरी खोकी, आग्लो लगाइएको ढोका थपथपाऊ । त्यसपछि भगवान् शास्ताले ढोका खोलिदिनुहुनेछ । भिक्षुहरूको सल्लाहअनुसार उसले त्यहाँको ढोका थपथपायो । त्यसपछि भगवान् शास्ताले ढोका खोलिदिनुभयो र अम्बट्ट माणव भित्र पसे । अन्य माणव पनि त्यहीं भित्र पसी भगवान् शास्तालाई सम्बोधन गरी एक ठाउँमा बसे । अम्बट्टले भगवान्सँग चंक्रमण गर्दागर्दै कुशल वार्ता गरे । त्यसपछि भगवान् सम्यक्सम्बुद्धले अम्बट्ट माणवसँग सोध्नुभयो - 'तिमीले यस्तै गरी वयोवृद्ध, तथा आचार्य प्राचार्यसँग कुरा गर्दै जस्तो कि अहिले मसँग कुरा गरिरहेजस्तो बुझ्यौं ।'

त्यसपछि अम्बट्ट माणवले बुद्धलाई यसरी प्रत्युत्तर दिए - 'भो गौतम ! होइन । हिँडिरहेका ब्राम्हणहरूसँग हिँडेर नै, बसिरहेका ब्राम्हणहरूसँग बसेर नै, उभिरहेका सँग उभेर नै, लेटिरहेका ब्राम्हणहरूसँग लेटेर नै कुरा गर्नमा उचित ठान्दछु तर जो ती नीच ईश्वर कृष्ण भनी भनिएको हो । त्यसैले पैतलाबाट उत्पन्न भएको तपाईं गौतम बुद्ध मुण्डक श्रमण गौतम हुनुहुन्छ त्यस्तालाई मात्र मेरा यस्ता कुरा जस्तो जुन अहिले तपाईंसँग मेरो कुरा भइरहेको छ ।'

त्यसपछि भगवान् तथागतले यस्तो भन्नुभयो, 'हे अम्बट्ट ! तिमी कुन कुरा बा कुन उद्देश्यले मकहाँ आएका हौं त्यस बारेमा कुरा गन्यौं भने बेस होला' फेरि भगवान् शास्ताले भन्नुभयो - 'हे माणवहरू ! हेर अम्बट्टले गुरुको आश्रयमा नबसेको जस्तो व्यवहार गर्नु ।'

अम्बट्ट माणवले भगवान्को श्रीमुखबाट यस्तो कुरा सुनेपछि क्रोधित भई भगवान्लाई होच्याउँदै निन्दा गर्दै - श्रमण गौतम नै अशिक्षित छ भनी भगवान्लाई यस्तो भने - 'भो गौतम ! शाक्यखलक चण्डाल छन्, क्रोधित छन्, अतिकताले पनि चाँडै रिसाउँछन्, शाक्यखलक ईभ्य (नीच) समान भइकन पनि यस खलकले ब्राम्हणलाई न सत्कार गर्छ, न सम्मान गर्दछ, न गौरव, न मान, न पूजा गर्छन् । उनीहरूले त शिष्टाचारको व्यवहार पनि गर्दैनन्, यो कुरा सुहाउँदैन ।' यसरी अम्बट्ट माणवले सर्वप्रथम शाक्यखलकमाथि ईभ्य (नीच) वादको आरोप लगाए ।

त्यसपछि भगवान् बुद्धले सोधे - 'हे अम्बट्ट ! शाक्यखलकले तिमीमाथि के अपराध गरे र ?' 'भो गौतम' एक दिन म आफ्नो आचार्य पुष्करसाति ब्राम्हणसँग कुनै काममा कपिलवस्तु नगरमा आएको थिएँ । त्यसबेला म शाक्यहरूको संस्थागार (सभा-भवन) मा पुगेको थिएँ । त्यसबेला त्यहाँ बसेका शाक्यकुलपुत्रहरूले अग्ला अग्ला आसनमा बसी परस्पर औँलाले काउकुती लगाई रत्तिई हाँसखेल गरिरहेका थिए, मानौं मलाई नै खिसी गरिरहेको झैं । कसैले पनि मलाई बस्ने आसन दिएन ।'

'हे अम्बट्ट ! कपिलवस्तु शाक्यहरूको घर हो । यति सानो कुरामा डाह र रिस गर्नु आवश्यक छैन ।' भगवान् शास्ताले अम्बट्ट माणवको कुरा सुनी भगवान्को मनमा यस्तो लाग्यो - कति मूर्ख अम्बट्ट माणव ! कतिको शाक्यखलकलाई ईभ्य (नीच) भनी आरोप र निन्दा गरिरहेको छ, किन मैले ऊसँग उसको गोत्र न सोधौं ?'

शाक्यवंशको उत्पत्ति -

त्यसपछि भगवान् शास्ताले सोध्नुभयो - 'हे अम्बट्ट ! तिम्रो गोत्र के हो ?'

'भो गौतम ! कृष्णायन गोत्र हो ।' 'हे अम्बट्ट ! यदि तिमिले मातापितको नाम र गोत्र अनुस्मरण गरेमा शाक्यहरू तिमिहरूको मालिक हुन आउँछ । तिमि शाक्यपुत्रहरूको दासीपुत्र हुन्छौ । शाक्यराजाहरूले ओक्काक राजालाई आफ्नो पितामह मान्दछन् ।'

सुत्तनिपात अट्ठकथा र सम्पापरिब्बाजनियसूत्रको व्याख्याअनुसार र दीर्घानिकाय अम्बट्टसूत्रको अट्ठकथाअनुसार - शाक्यवंशको पूर्वज पुरुष ओक्काक नाम गरेका राजा थिए । यी राजाले कुरा गर्दा, उनको मुखबाट चिरागजस्तो आगोको ज्वाला वा रश्मि निस्कने गर्दथ्यो । त्यसैले उसको नाम उक्काक वा ओक्काक भनिएको थियो ।

प्रथम कल्पमा महासम्मत नाम गरेका राजाको रोज भन्ने पुत्रथिए । उसका पुत्र वररोज, वररोजको पुत्र कल्याण, कल्याणको पुत्र वरकल्याण, वरकल्याणको पुत्र मन्धाता, मन्धाताको पुत्र चर, चरको पुत्र उपचर, उपचरको मखादेव (यी राजा बोधिसत्त्व हुन् । यो मखादेव भएको छ) र, मखादेवको पुत्र र उसपुत्रको नाति पनाति इत्यादि गरी जम्मा ८४ हजार क्षत्रीय सन्तान थिए । त्यसपछि तीन पुस्तासम्म ओक्काकवंश नै रह्यो ।

शाक्यहरूको विषयमा बुद्धघोषले ईस्वी (४००-५००) आफूले लेखेका अट्कथामा यसरी स्पष्टरूपले उल्लेख गरेका थिए कि कोशलराजा ओक्काक सूर्यवंशी राजा ईक्ष्वाकुका सन्तान हुन् । राजा ओक्काकका पाँच जना रानी थिए, जसको नाम भृत्ता, चित्ता, जयन्ती, जालिनी र विशाखा । तिनीहरूमध्ये जेठी रानी भृत्ता थिइन् । जेठी महारानीका ४ जना छोरा र पाँच जना छोरी थिए । छोराहरू ओक्कामुख, (उल्कामुख) करकण्ड, हत्थिनिक (हस्तिनिक) सिनिपुर र छोरीहरू प्रिया, सुप्रिया, आनन्दा, विजिता र विजितसेना थिए । जम्मा गरिकन जेठी महारानीका नौ जवान छोराछोरी थिए ।

केही समय बिन्दै गएपछि जेठी महारानीको कालगतिले परलोक भयो । त्यसपछि ओक्काक राजाले जयन्ती नाम गरेकी एक सुन्दरीसँग दोस्रो विवाह गरे । त्यस महारानीको कोखबाट एउटा सुन्दर राजकुमारको जन्म भयो । उसको नाम जयन्तु राखियो । महारानीले एक राम्रो सुन्दर राजकुमार जन्माएकी हुनाले राजा धेरै खुसी भई बर माग्न आज्ञा दिए । त्यसपछि रानीले भनिन् - 'मलाई चाहेको समयमा मागुंला' ।

एक दिन कान्छी महारानीले राजासँग आफ्नो पुत्र जयन्तुको लागि राजापदवी मागिन् । आफ्नी रानीको कुरा सुनी राजा धेरै रिसाए । केही समयपछि महारानीले अनेकप्रकारका प्रेमलीला देखाई राजालाई प्रसन्न पारिन् । त्यसपछि राजा ओक्काकले बाध्य भएर दुःखका साथ तथा प्रेमपूर्वक आफ्नो वाचा हारेको कुरा आफ्ना चारै छोरालाई सुनाए र उनीहरूलाई सम्झाई बुझाई आठ मन्त्रीहरू तथा अनेक मानिसहरूका साथ दिई आफू मरेपछि पुनः राज्य लिन आउने कुरा बताई देशबाट निकालिदिए ।

ओक्काकका चारै जना छोरा आफ्नो बाबुको आज्ञालाई शिरोपर गरी, केही त्रुटि भए क्षमा गर्नुहोस् भनी बाबुसँग क्षमा प्रार्थना गरे । उनी राजकुमारहरू जाने समयमा उनका दिदी र बहिनीहरू पाँचजनालाई आफ्नो बाबुसँग नसोधिकन नै राजकुमारहरूको साथमा लगे ।

यी राजकुमारहरू राजाको मृत्युपछि राजा हुनेछन् भन्ने विचारले हजारौं मानिसहरू ती राजकुमार र राजकुमारीको साथ लागे । यसरी दिनपर दिन ओक्काक राजाका जनताहरू उता राजकुमारहरूको साथ लागे । यसरी दिनपर दिन मानिस बढ्दै गएपछि राजकुमारहरूले सल्लाह गरे - 'यदि चाहेको खण्डमा हामीहरूले अरु कसैको पनि राज्य हरण गर्ने शक्ति हामीहरूमा छ तर हिंसायुक्त काम गर्नु मनासिब छैन । कसैलाई पीडा र दुःख दिनु राम्रो होइन । त्यसपछि उनीहरूले बिचार गरे - 'जम्बुद्वीपमा घना जङ्गलहरू धेरै छन् । कुनै एक जङ्गलमा बस्ती बसाल्न उचित हुनेछ । त्यसकारण उनीहरू सबै बस्ती खोज्नको लागि उचित स्थान खोज्दै क्रमशः हिमालतिर लागे ।

त्यस समय बोधिसत्त्व ब्राम्हण कुलमा एक महाधनी परिवारको घरमा जन्मनु भयो । उसको नाम कपिलमुनि नामकरण गरियो । ऊ जवान भएपछि गृहत्याग गरी ऋषि भई हिमखण्डको आसपासमा एक सुरम्य पोखरीको किनारमा शाकखण्ड वर्णशाला बनाई बसेका थिए । उनी अनेक भू-गर्भ-विद्या, भू-लक्षण-विद्याको शिक्षामा पारंगत भइसकेका थिए ।

त्यस ठाउँको जङ्गल दक्षिणतिर बाट फैलिएर गएको थियो । त्यस जङ्गल घना र सिंह बाघ र अरु विभिन्नप्रकारका भयंकर जनावरहरू रहेको ले गर्दा त्यहाँ कोही पनि मनुष्य बास बस्न सक्दैनथ्यो ।

ती राजकुमार र राजकुमारीहरू नगर बसाल्नको लागि ठाउँ खोज्दै कपिल ऋषिको आश्रममा पुगे । उनीहरूले ऋषिसँग सल्लाह मागे । ऋषिले उनीहरूप्रति दया राखी आफ्नो आश्रममा बस्ती बसाल्न सल्लाह दिए । यस्तो सल्लाह दिएको कारण के थियो भने - 'त्यो भूभाग बडो गुणसम्पन्न भई लक्षणयुक्त थियो । त्यस ठाउँमा बास बस्ने जस्तै दरिद्र पनि श्री सम्पत्ति युक्त भई, शक्तिसम्पन्न हुन सक्दथ्यो । ती कुरा सुनी राजकुमारहरूले भने - 'श्रद्धेय, यहाँ तपाईं बस्नुभएको छ ।' यस्तो राजकुमारहरूको कुरा सुनी कपिल ऋषिले भने - 'मलाई यस ठाउँको कतै एक छेउमा एक कुटी बनाई, तिमीहरूले यहाँ नगर बसाली यस ठाउँलाई कपिलवस्तु नामकरण गरी बस' भने । राजकुमारहरूले कपिल ऋषिको आज्ञानुसार गरे । त्यस समयदेखि त्यो ठाउँमा कपिलवस्तु नगर स्थापना भएको हो । त्यस समयदेखि त्यस ठाउँलाई कपिलवस्तु भन्ने नाम राखियो ।

समय बित्दैजाँदाखेरि उनीहरूको साथमा आएका मन्त्रीहरूले यस्तो विचार गरे - 'यदि यी राजकुमारहरू आफ्ना मातापिताको साथमा भएको भए यिनीहरूको भव्य ऐश्वर्यका साथ विवाह भइसकेको हुने थियो । अब यो काम हामीहरूले पूरा गर्नुपर्दछ । यति कुरा विचार गरी राजकुमारहरूसँग सल्लाह गरे । त्यसपछि राजकुमारहरूले भने - 'हामीहरूलाई यहाँका मानिस कस्ता हुन् भन्ने कुरा थाहा छैन । को कुन जातिका हुन् भन्ने पनि थाहा छैन । त्यस कारण जातीय सम्बेद गरी सन्तान पाउनुभन्दा आफ्ना बहिनीहरूसँग विवाह गरी बस्नु बेश हुनेछ र हामीहरूले पनि यस्तै गर्न चाहन्छौं ।' त्यसपछि उनीहरूले आफ्नी जेठी दिदी प्रियालाई आफ्नी माताको स्थान दिई अरु चारैवटा बहिनीहरूलाई क्रमशः पत्नी बनाए । केही समय बितेपछि उनीहरूका पिता राजा ओक्काकले आफूले खटाइएका मन्त्रीद्वारा आफ्ना छोरा छोरीहरूको वृत्तान्त खबर सुनेपछि उनको मुखबाट एक उदानवाक्य उत्पन्न भयो - 'हाम्रा छोराछोरीहरू सक्का वा सक्का छन् । यसको अर्थ हाम्रा छोराछोरीहरू समर्थवान् रहेछन् भनेको हो ।' त्यस समयदेखि तिनीहरूले आफ्नो नामको पछाडि शाक्य राखिएको हो र शाक्यवंशको उत्पत्ति भएको हो ।

कोलीय वंशको उत्पत्ति -

केही समय बितिसकेपछि ती राजकुमारहरूका सन्तान ठूला ठूला जवान भए । प्रिया भन्ने उनीहरूकी दिदीलाई अचानक कुष्ठरोग लाग्यो । उनको शरीरमा कोलीय (कोविदार) पुष्पजस्तै फोका फोका देखिन थालियो । ती राजकुमारहरूले सोचे - यदि यो कुष्ठरोगीका साथ एकै ठाउँमा खान-पान तथा बसोबास गरेमा अरू परिवारलाई पनि रोग सर्ने सम्भावना रहेको भनी ती ठूली दिदीलाई उद्यानको क्रीडामा जाने बहानाले एक दिन राजकुमारहरूले उनलाई रथमा राखी एक जङ्गलभित्र लगे । अनि त्यहाँ जमिन मुनि ठूलो गुफा बनाई, त्यहाँ खाने पिउने सबै सरसामानहरू राखी उनलाई त्यहीँ गुफाभित्र राखी, माथिपट्टि माटोले छोपिदिए ।

त्यही समय वाराणसीका राजा राम नाम गरेको लाई पनि कुष्ठरोग लाग्यो । उनी राजाले आफू कुष्ठरोग भएको थाहा पाई आफ्नो राज्य जेठो छोरालाई सुम्पी आफू त्यहीँ हिमालय पर्वतको एक जङ्गलमा आफ्नो बसोबास बनाई त्यहीँ रहन थाले । त्यहीँ बसिरहेको बेला त्यहाँ राजकुमारीलाई गुफाभित्र राखेको ठाउँमा एउटा बाघआई माथि खोतल्न थाल्यो । तब त्यस गुफाभित्र बसेकी रोगी राजकुमारी डराएर चिच्याउन थालिन् । त्यो चिच्याएको आवाज त्यस राजा रामले सुने । त्यसपछि राजाले बहादुरीका साथ बाघलाई घपाएर त्यहाँ के थियो भन्ने खोज तलास गर्दा एक कुष्ठरोग भएकी एक राजकुमारी फेलापारे । त्यस समयदेखि उनीहरू दुबैजनासँगसँगै रहन थाले । उनीहरू त्यस जङ्गलका फलफूल र कन्दमूल औषधी खाई दुबै जना कुष्ठरोगबाट मुक्त भए । त्यसपछि वाराणसीका राजा रामले राजा ओक्काककी जेठी छोरी प्रिया राजकुमारीलाई आफ्नी रानी बनाए । उनले सोह्रपटकसम्म जुम्ल्याहा छोराहरू जन्माइन् । ती बत्तीस जना छोराहरूलाई राजाले राम्रोसँग पालन-पोषण गरे र राम्रोसँग शिक्षादीक्षा पनि दिए ।

एक दिन राम राजाको देशबाट आएका एक बनचर पुरुषले राजालाई देखी वाराणसीका राजा राम थियो भन्ने चिने । त्यसपछि ती पुरुष राजाको नजिक गई, 'महाराज ! म तपाईंलाई चिन्दछु' भनी निवेदन गरे । अनिपछि राजाले आफ्नो वाराणसी राज्यको बारे कुरा सोध्न थाले । ठिक त्यसै बेला ती सोह्रजना राजकुमारहरू पनि त्यहीँ आइपुगे । अनि ती पुरुषले ती राजकुमारहरूको बारे राजाद्वारा जानकारी लिएपछि ऊ धेरै नै खुशी भई अब म फर्केर राजालाई राम्रो समाचार सुनाउनेछु भनी नगरमा गई खबर सुनाए । त्यसपछि राम राजाका पुत्र चतुरङ्गिनी सेनाहरूका साथ त्यहाँ आई, आफ्नो बाबुलाई प्रणाम गरी 'पिताज्यू तपाईंको राज्य लिनुहोस्' भनी प्रार्थना गरे । त्यसपछि राम राजाले भने, 'बाबु मलाई यहीँ ठीक छ, यदि तिमिहरू चाहन्छौ भने मलाई यस जङ्गलका रूखहरू काटी, यहाँ एक सुन्दर नगर बनाइदेओ ।' राम राजाका छोराको आफ्नो पिताको इच्छा पुऱ्याई त्यस ठाउँमा एक सुन्दर नगर बनाइदिए ।

कोलवृक्ष (=कोविदार वृक्ष) काटी नगर बसाएको हुनाले कोलनगर र व्याघ्रपथ भन्ने सो नगरका दुइवटा नाम हुन गए । यसरी कोलीयवंशको सुरुवात भएको बुझिन्छ ।

राम राजाकी रानी प्रियाले आफ्ना बत्तीसजना छोराहरूलाई कपिलवस्तुबासी आफ्नो मामा पर्ने कुरा बताइन् । फेरि भन्न थालिन् - 'कपिलवस्तुका शाक्यहरूका कन्याहरू विवाह गरे पनि आपत्ति हुँदैन । आफ्नै माताको सल्लाहअनुसार ती राजकुमारहरूले आ-आफ्नो इच्छाअनुसार शाक्यराजकुमारीहरू आफ्ना पत्नी बनाए । त्यस बेलादेखि शाक्य र कोलीयवंशको बीच आवाह विवाह गर्ने परम्परा चलिआएको देखिने गरेको छ ।

यसरी महावंश-अनुसार चारजना छोराहरूमा जेठा ओक्कामुख नै कपिलवस्तुका संस्थापक राजा थिए केही पुस्तापछि जयसेन कपिलवस्तुका राजा भए । उनका उत्तराधिकारी सिंहहनु भए । यिनका पाँच छोरा र दुई छोरी थिए । उनीहरूको नाम यसप्रकार छन् - शुद्धोदन, धीतौदन, सुक्कोदन र अमितोदन । छोरीहरूको नाम यसप्रकार थिए - अमृता, प्रमिता । अमृताको विवाह कोलीय (देवदह) नगरका सुप्रबुद्धसँग भएको थियो । सुप्रबुद्धकी जेठी छोरी यशोधरा थिइन् । महावंशअनुसार मायादेवी र गीतमी प्रजापती देवदहका प्रमुख अञ्जनका छोरीहरू थिए । ललितविस्तरअनुसार सुप्रबुद्धको दाजु दाण्डपाणिकी छोरी यशोधरा थिइन् ।

यसरी कोलीय र कपिलवस्तुका शाक्यहरूमा वैवाहिक सम्बन्ध गाँसिएको थियो ।

त्रिपिटक ज्ञानकक्षायामा

न्ह्युदँतकयामा निरन्तरतायात सङ्ग्रहना यानाच्चवना ।

त्रिपिटक कक्षायामा विद्यार्थीपिंगु धर्मप्रतियामा

भावनायात कदर यानागु जुल ।

सकल प्राणीपि सुखी ज्वीमा !

Master
Aluminium Fabricator

Harati Bhawan, Gwarko, Lalitpur

(Opposite B & B Hospital)

Phone # 5200899

E-mail : mangalmastur@gmail.com

Master in all kinds of Aluminium Works

आफ्नो चित्तको क्लेश आफ्नै शत्रु

८ आयुष्मान शाक्य 'सम्मान'

शरीर (पञ्चइन्द्रिय) र मन (चित्त) मिलेर गरिने कार्यलाई कर्म भनिन्छ । कर्म दुई किसिमका हुन्छन् - कुशल (राम्रो) कर्म र अकुशल (नराम्रो) कर्म । आफूलाई पनि अरूलाई पनि हानि, नोक्सानी, दुःखविपाक भइदिने कार्यलाई अकुशल कर्म भनिन्छ भने सुखद फल प्राप्त भई फाइदा हुन जाने कार्यलाई कुशल कर्म भनिन्छ । बुद्धधर्ममा शरीरले गरिने कार्यभन्दा मनले गरिने कार्यलाई महत्त्व दिइन्छ किनकि चित्तले जे निर्देशन दिन्छ अथवा चित्तले जस्तो चाहन्छ त्यस्तै वचन र शरीरद्वारा कार्य गर्छ । हामीलाई दुःख हुने भनेकै आफ्नो अशुद्ध चित्तको कारण अकुशल कर्म गर्नाले हो । यसै सन्दर्भमा धम्मपदको प्रथम गाथामा नै मन (चित्त) को बारे यसरी प्रष्ट्याइएको छ -

मनोपुब्बङ्गमा धम्मा- मनोसेट्ठा मनोमया

मनसा चे पदुट्ठेन- भासति वा करोति वा

ततो नं दुक्खमन्वेति- चक्कं'व वहतो पदं ।

यसको अर्थ हो - 'जुनसुकै अवस्था (धर्म) मा पनि मन नै अधि सर्छ । त्यसैले मन नै मुख्य (श्रेष्ठ) हो । त्यसकारण अशुद्ध (क्लेशयुक्त) मन भएर कसैले कुरा गर्छन् वा काम गर्छन् भने बयलको पछिपछि गाडाको पाङ्ग्रा आएझैं दुःख पछि लागेर आउँछ ।'

अकुशल क्लेश (चित्तमल) युक्त चित्तले कहिले पनि राम्रो काम गर्न सक्दैन । दूषित चित्तले शरीरद्वारा सधैं अकुशल कार्य गराइराखेको हुन्छ । अकुशल कामको फल पनि अकुशल एवं दुःखदायी नै हुन्छ र त्यो फल आफैले भोग्नुपर्ने भई पश्चात्ताप गरी कष्टकर जीवन बाँच्नुपर्ने हुन्छ ।

यस सन्दर्भमा धम्मपदमा उल्लिखित एउटा गाथा यहाँ प्रस्तुत गर्नु सान्दर्भिक हुन्छ -
दिसो दिसं यं तं कथिरा- वेरी वा पन वेरिनं ।

मिच्चा पणिहितं चित्तं- पायियो नं ततो करे ॥

१. चक्षु (आँखा), श्रोत (कान), घाण (नाक), जिवा (जिब्रो) र काय (शरीर) ।

२. त्रिपिटकअन्तर्गत सुत्तपिटकको खुद्दकनिकायभित्रको एक ग्रन्थ ।

यसको अर्थ हो- 'शत्रुले शत्रुलाई जति हानि पुऱ्याउन सक्छ, त्योभन्दा बढी हानि कुमार्गमा लागेको चित्तले पुऱ्याउँछ ।'

यस गाथाबाट के कुरा पुष्टि हुन्छ भने हाम्रो वास्तविक शत्रु भनेको बाहिर कहीं नभई हामीभित्र रहेको क्लेशयुक्त चित्त नै हो । मानिसहरू प्रायः आफ्नो समस्याको समाधान खोज्न बहिर्मुखी भई भौतारिरहेका हुन्छन्, परन्तु समस्याको समाधान अन्तर्मुखी भइहेरेको खण्डमा प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

नराम्रा बानी-व्यवहार भएको व्यक्ति नै हीन, तुच्छ र चण्डाल व्यक्ति कहलाइन्छ । जो सधैं दुःखको भुमरीमा रुमल्लिरहनुपर्ने हुन्छ र दुःखबाट छुटकारा पाउन सक्दैन, त्यस्ता व्यक्तिहरूले न त आफ्नो उन्नति गर्न सकेको हुन्छ, न त अरुहरूको नै । त्यसैले भगवान् बुद्धले वसल-सुत्तमा भन्नुभएको छ -

न जच्चा वसलो होति, न जच्चा होति ब्राम्हणो ।

कम्मना वसलो होति, कम्मना होति ब्राम्हणो ॥

यसको अर्थ हो - 'न जन्मले चण्डाल हुन्छ, न जन्मले ब्राम्हण हुन्छ । कर्म (काम) ले नै चण्डाल हुन्छ, कर्मले नै ब्राम्हण हुन्छ ।'

हामी पृथक्जन (मार्गफल^३ नपुगेका) साधारण व्यक्तिहरू चित्तको पछिपछि लागेर चित्तको वशमा परी चित्तले चाहेअनुसार वचन र शरीरद्वारा कार्य गरिरहेका हुन्छौं । वास्तवमा कुनै पनि कुशल (राम्रो पुण्य) कार्य गर्नका लागि आफ्नो चित्त शुद्ध पारी कुशल बनाउनुपर्ने हुन्छ । चित्त शुद्ध भएपछि मात्र शरीर र वचनद्वारा पनि शुद्ध कुशल पुण्यको कार्य गर्छ । कुशल पुण्यकार्य गर्नाले कहिले पनि पश्चात्ताप गर्नुपर्ने हुँदैन र त्यसको फल पनि सुखद नै हुन गई अरु कसैले नभई उक्त फल आफैले भोग्न पाइनेछ । त्यस्तो पुण्यकार्यले मन आनन्दित भई शरीर शान्त हुन्छ । यस विषयमा यहाँनिर धम्मपदको एउटा गाथा उल्लेख गर्छु -

न तं माता पिता कयिरा-अब्जे वा पि च जातका ।

सम्मा पणिहितं चित्तं-सेय्यसो नं ततो करे ॥

यसको अर्थ हो - 'सुमार्गमा लागेको चित्तले आफूलाई जति उपकार गर्दछ, त्यति उपकार बाबु, आमा र कुटुम्बले समेत गर्न सक्तैनन् ।'

मान्छेको चित्तअनुसार उसको स्वभाव बनेको हुन्छ । त्यही स्वभावअनुसार नै उसको व्यवहार बन्छ । समाजमा उसले गरेको व्यवहारअनुसार नै उसको आफ्नो परिचय बन्छ । त्यसकारण समाजमा आफ्नो राम्रो परिचय पाउन आफ्नो व्यवहार शुद्ध-राम्रो हुनुपर्छ । व्यवहार शुद्ध गर्न स्वभाव राम्रो गर्नुपर्छ । स्वभाव राम्रो गर्न आफ्नो चित्त शुद्ध

बनाउनुपर्छ । चित्त शुद्ध गर्ने भन्दैमा आफ्नो चित्त त्यतिकै शुद्ध भएर जाँदैन । जस्तो कि आफ्नो लुगामा लागेको मयल आफै सफा भएर जाँदैन । त्यसको लागि त सुरुमा आफ्नो लुगाको मयल आफूले देख्न र चिन्न सक्नुपर्दछ र आफूले त्यस मयललाई मन नपराई घृणा गरेर त्यस मयल सफा गर्न साबुन-पानीले राम्ररी धुनुपर्छ । अनिमात्र आफ्नो लुगा सफा हुन्छ । त्यसरी नै हामीले आफ्नो चित्त शुद्ध बनाउन सबभन्दा पहिले कुशल धर्मप्रति श्रद्धा जगाउनुपर्दछ । त्यसपछि आफूले जानेको, सुनेको, अध्ययन गरेको सद्धर्मको शिक्षालाई भित्री मनदेखि महसुस गरेर त्यसलाई आफ्नो व्यवहारमा उतारी अरूको दुर्गुणलाई केलाउन छोडी आफूसँग भएको दुर्गुणलाई केलाएर त्यसलाई चिन्न सक्नुपर्छ र आफूसँग भएको दुर्गुणदेखि लज्जा-भय उत्पन्न गरी त्यसलाई घृणा गरी बिस्तारै त्याग्नै जान सक्नुपर्छ र आफूसँग नभएको दुर्गुणलाई आफूमा उत्पन्न हुनबाट जोगाउनुपर्छ । त्यस्तै आफूसँग भएका राम्रा गुणलाई जोगाइराखी (नाश हुन नदिई) आफूसँग नभएको राम्रा गुणलाई क्रमशः वृद्धि गर्ने अभ्यास निरन्तर जाँरि राख्नुपर्दछ ।

यस्तै गरी शीलको पनि राम्ररी पालना गरेर, चित्त एकाग्र बनाई, चित्तलाई समाधि (ध्यान) तिर बलियोसँग लगाएर, सत्यज्ञानको दर्शन गरी, चित्तको वशमा आफू नपरी, चित्तलाई नै आफ्नो वशमा राखेर बिस्तारै-बिस्तारै क्रमशः क्लेशरहित बनाउन सक्ने हुन्छ । त्यस्ता व्यक्तिलाई नै असल र सर्वमान्य उच्च व्यक्ति भन्छन् । त्यही उच्च व्यक्ति नै ब्राम्हण हो, श्रमण हो, आर्य हो र सम्पूर्ण दुःखबाट मुक्त भएको व्यक्ति हो ।

पशुपन्थीहरूले आफूमा भएका दुर्गुणलाई कहिल्यै महसुस गर्न र त्यसलाई परिवर्तन गर्न पनि सक्दैनन् तर मनुष्यले मनुष्य भएर जन्म भइसकेपछि मनुष्य भएर बाँच्न आफूमा भएका बानी-व्यवहार-स्वभावहरूलाई आफैले चिनेर नराम्रो पक्षको आदिनव (दोष, हानि, नोक्सानी) देखि डर मानी त्यसलाई बिस्तारै कम गर्दै लाने र राम्रो पक्षलाई क्रमशः वृद्धि गर्दै लानुपर्छ । त्यसपछि मात्र त्यस व्यक्ति साँच्चिकै मनुष्य भन्न योग्य हुन्छ र त्यही व्यक्ति नै सबैको प्रिय, आदरणीय, अनुकरणीय, स्मरणीय व्यक्ति हुन्छ परन्तु यस्ता आदर्शवान् व्यक्ति यस संसारमा दुर्लभ नै हुन्छ ।

प्रायः मानिसहरू शुद्ध हुने नाउँमा विभिन्न ठूलाठूला तीर्थहरूमा चहाउँ हिँड्छन् । यसरी तीर्थ चहारी स्नान गर्दैमा शुद्ध हुने होइन । यदि पानीले मात्र शुद्ध हुने भए पानीभिन्न बस्ने प्राणीहरू जस्तै - माछा, भ्यागुता, सर्प आदि सधैं शुद्ध हुनुपर्ने हो । पानीले त शरीरमात्र शुद्ध गर्ने गर्छ तर चित्तशुद्धिका लागि त बुद्धको शिक्षा राम्ररी बुझेर त्यहीअनुसार आचरण गर्नु अत्यन्त आवश्यक हुन जान्छ ।

३. श्रोतापन्न, सकृदागामी, अनागामी र अर्हत् ।

त्रिपिटकभित्र 'क्लेश'-'उपक्लेश'को विषयमा भगवान् बुद्धले देशना गर्नुभएका सुत्तहरू धेरै नै छन् । ती सुत्तहरूमध्ये सुत्तपिटकअन्तर्गतको मज्झिमनिकायमा 'मूलपण्णासक' (प्रथम भाग)को सातौँ सुत्त 'वत्थ-सुत्त' पनि एउटा हो, जुन सुत्त भगवान् बुद्धले भिक्षुहरूलाई क्लेशबारे बुझाउन वस्त्रमा लागेको मयल (फोहर)को उपमा स्वरूप दिनुभएको धर्मउपदेश हो । यस सुत्तको सारसंक्षेप यसप्रकार छ -

एक समय भगवान् बुद्ध श्रावस्तीमा अनाथपिण्डक महाजनले बनाइदिनुभएको जेतवन बिहारमा बसिराख्नुभएको थियो । त्यस बेला भगवान् बुद्धले "भिक्षु हो !" भनी सम्बोधन गर्नुभई त्यहाँ उपस्थित भिक्षुहरूलाई धर्मदेशना गर्नुभयो - "धोबीले मयल लागेका लुगाहरूलाई कुनै पनि रङ्गले रङ्गाउँदा पनि मयलको कारणले टाटेपाटे हुन जान्छ । त्यस्तै चित्तमा मयल जम्‍यो भने दुर्गति हुने कुरा बुझ्नुपर्छ । यदि सफा सेता मयलरहित लुगाहरू छन् भने ती लुगामा धोबीले जुनसुकै रङ्गले रङ्गाए पनि लुगाले रङ्ग राप्ररी समात्छ र जम्‍मै लुगा एकनासले रङ्गिएर राम्रो बन्छ । यसरी नै चित्त सफा-निर्मल भएपछि सुगति नै हुन्छ भनेर बुझ्नुपर्दछ ।"

यस सुत्तमा भगवान् बुद्धले १६ वटा चित्तका उपक्लेशहरूको व्याख्या गरिराख्नुभएको छ । ती उपक्लेशहरूलाई श्रमणदोष, श्रवणकसट, आपायिक ठानं, दुग्गतिवेदनिय, चित्तमल, चित्तदोष आदि पनि भन्ने गरिन्छ र 'कुहिएको माछाजस्तो गन्हाउने' भनेर पनि चिनिन्छ । ती उपक्लेशहरू यसप्रकारका छन् -

१. अभिध्या/अभिज्झा (विषम लोभचित्त), २. व्यापाद (द्वेषचित्त), ३. क्रोध (रिस), ४. उपनाह (शत्रुभाव, ढोङ्गी, वैरभाव, ईद्व), ५. प्रक्ष/मक्खो (बैगुणी, अरूको गुणलाई अवमूल्यन गर्नु), ६. प्रदाश/पलास (निष्ठुरता), ७. इस्सा/ईर्ष्या (इबी), ८. मात्सर्य/मच्छरिय (कन्जुसी), ९. माया (छल, ठगी), १०. शाठ्य/साठ्य (धूर्तता, कपट, आफूसँग नभएको गुण देखाउने), ११. स्तम्भ/थम्भो (कडा स्वभाव), १२. सारम्भ (भगडालु स्वभाव, उत्तेजना), १३. मान (अहङ्कार), १४. अतिमान (व्यर्थको अभिमान), १५. मद (घमन्ड, मात, बेहोशी, बहुलापन), १६. प्रमाद (पञ्चकामगुणमा लिप्त भएर बस्नु, उपेक्षा, अल्सी, बेहोसी, लापरबाही)

४. बुद्ध र उहाँका शिष्यहरूले दिनुभएका उपदेशहरूलाई तीन खण्ड (सुत्तपिटक, विनयपिटक र अभिधम्मपिटक) मा विभाजन गरी बनाइएको सङ्ग्रह ।

५. सूत्रसूत्रहरूमा आबद्ध रहेका बुद्ध र उहाँका शिष्यहरूले दिनुभएका उपदेशहरूको खण्ड ।

६. सुत्तपिटकअन्तर्गतको एउटा ग्रन्थ ।

जसले यी उपक्लेशहरू चित्तका मल हुन्, आफ्नो उन्नति-प्रगतिको बाधक हुन् र दुःखको कारण हुन् भनी बुझी तिनलाई प्रहीण (नाश) गरी चित्त शुद्ध बनाउँछ त्यसले बुद्धगुण, धर्मगुण र सङ्घगुणलाई सम्झी बुद्ध, धर्म र सङ्घप्रति शङ्कारहित बनी अत्यन्त श्रद्धावान् भई श्रद्धा गर्न थाल्छ भनी भगवान् बुद्धले उक्त सुत्तमा देशना गर्नुभएको छ । गुरु र गुरुको सही शिक्षाप्रति शङ्का-उपशङ्का भएसम्म गुरु र गुरुशिक्षाप्रति श्रद्धा उत्पन्न हुन सक्दैन । श्रद्धा नभएको कारणले गुरु र गुरुको आज्ञालाई उलङ्घन गरी असत्य, पतन र दुःख हुने बाटोमा लागिरहन्छ । त्यसरी नै बुद्ध, धर्म र सङ्घप्रति शङ्का भई अश्रद्धा भएसम्म उसले धर्म र विनयमा कुनै पनि उन्नति-प्रगति गर्न सक्दैन, दुःखलाई चिन्न सक्दैन र दुःखलाई नै सुख ठानी दुःखको बाटोमा लागिनै रहन्छ ।

जब उसको चित्त मलरहित भएर शुद्ध हुन्छ उसले बुद्ध, धर्म र सङ्घप्रति अत्यन्त श्रद्धावान् भएर भनेर बुझ्छ र उसलाई अर्थवेद (अर्थज्ञान), धर्मवेद (धर्मज्ञान) र धर्मले युक्त भएको प्रामोद्य (प्रसन्नता) प्राप्त हुन्छ । त्यसपछि उसलाई प्रीति (सन्तोष) उत्पन्न हुन्छ, मन प्रीतियुक्त भएपछि काय (शरीर) शान्त हुन्छ, शरीर शान्त भएपछि सुखको अनुभव हुन्छ, चित्त एकाग्र भई समाधियुक्त हुन्छ र प्रज्ञा उत्पन्न हुन्छ । त्यसपछि उसलाई कुनै किसिमको बाधा, भय, अन्तराय लाग्ने छैन । भुँडुल्कामा खारिएर शुद्ध पारिसकेको सुनजस्तो शुद्ध हुन्छ र त्यस्ता व्यक्तिले सधैं चतुरब्रह्मविहार^७ गरेर जीविका गरिरहेको हुन्छ ।

त्यसपछि उसले यो निकृष्ट, यो हीन, यो प्रणीत (उत्तम) हो भनेर जान्छ र ऊ यो सांसारिक वस्तुहरूबाट निस्सरण (पर, माथि) हुन थाल्छ । त्यसै गरी उसको चित्त कामास्रव, भवास्रव र अविद्यास्रवबाट मुक्त हुन्छ । अनि ऊ विमुक्त हुन्छ, गर्नुपर्ने काम बाकी रहँदैन, ब्रह्मचर्यवास पूरा हुन्छ, जन्ममृत्युलाई क्षीण गर्दछ ।

भगवान् बुद्धले यसरी धर्मदेशना गरिरहनुभएको बेला त्यहाँ सुन्दरिण भारद्वाज ब्राह्मणले पनि उहाँको नजिक बसेर धर्मदेशना सुनी उहाँलाई प्रश्न गरेका थिए – “गौतम ! के तपाईं स्नान गर्न बाहुका नदीमा जानुहुन्छ ?”

यो प्रश्न सुनेर उसलाई भगवान् बुद्धले उल्टो प्रश्न गर्छ– “ब्राह्मण ! बाहुका नदीमा के लिनु छ ? बाहुका नदीले के गर्छ ?”

ब्राह्मणले उत्तर दिन्छ– “हे गौतम ! बाहुका नदी लोकसम्मत हो । त्यस नदीलाई अधिकांश मानिसहरूले पुण्यस्थल मानेका छन् । अधिकाधिक मानिसहरूले आफूहरूले गरेको पापकर्म त्यस नदीमा गई बगाउँछन् ।”

७. मैत्रीयुक्त चित्त, करुणायुक्त चित्त, मुदितायुक्त चित्त, उपेक्षायुक्त चित्त फैलाई बस्नु ।

८. त्यस बेलाको एउटा ठूलो धार्मिक तीर्थको नाम ।

यो कुरा सुनेर भगवान् बुद्धले भन्नुभयो - “बाहुका, अधिकक्क, गया, सुन्दरिका, सरस्वती, प्रयाग र बाहुमती नदीहरूमा कालो कर्म गरेको मूर्खले दिनदिनै नुहाएपनि ऊ शुद्ध हुँदैन र नदीले शुद्ध गर्न सक्तैन । शुद्ध व्यक्तिलाई यहीको पानीले स्नान गरे पनि शुद्ध हुन्छ र भलो हुन्छ ।

ब्राम्हण ! तिमी झूटो बोल्दैनौ भने, प्राणीहिंसा गर्दैनौ भने, चोर्दैनौ भने, श्रद्धावान् र मात्सर्यरहित हुन्छौ भने गाउँको कुवा पनि तिम्रा निमित्त गया हुन्छ ।”

भगवान् बुद्धको उपदेश सुनेर सुन्दरिक भारद्वाज ब्राम्हण सन्तुष्ट भई उहाँसमक्ष प्रव्रज्या प्राप्त गरे, उपसम्पदा प्राप्त गरे । त्यसको केही दिनपछि नै अरहत् फल प्राप्त गर्न सफल भए भनेर व्याख्या गरी यस सुत्तलाई टुङ्ग्याइएको छ ।

माथि उल्लिखित १६ प्रकारका उपक्लेशहरू आफ्नो चित्तमा गाढासँग टाँसिएर रहनुजेल आफूलाई कुशल बनाउने उचित ज्ञानका कुरा पनि मनपराउन सक्दैन । त्यस्ता व्यक्तिलाई कसैले उचित सल्लाह-सुझाव दिएपनि त्यसलाई नकारात्मकरूपमा लिई रिसाउने गर्दछन् । त्यसैले त्यस्ता व्यक्तिहरूलाई आफ्ना सब्रहचारीहरूले न त शिक्षाको लागि योग्य पात्र मान्छन्, न त अनुशासनका लागि न त विश्वास गर्न योग्य नै सम्झन्छन् भने ऊ स्वयम् पनि कसैसँग मिलेर बस्न नसकी एक्लो जीवन जिउन बाध्य हुन जान्छ । जस्तो कि - दूषित-दुर्गन्धित पदार्थ राखिएको फोहर भाँडोमा सुगन्धित पदार्थ राख्न सकिँदैन । यदि राखिहालेमा उक्त सुगन्धित पदार्थ पनि दुर्गन्धित भएर भाँडो फुट्ने फोहर-दुर्गन्धित हुन थाल्छन । यदि त्यस भाँडोमा सुगन्धित पदार्थ राख्नु छ भने सुरुमा त्यसमा रहेको दुर्गन्धित पदार्थलाई फाली भाँडो राम्ररी सफा गर्नुपर्छ । अनिमात्र त्यस भाँडो सुगन्धित पदार्थ राख्न योग्य हुन्छ ।

हामीले पनि यस्ता दोषयुक्त क्लेशहरूलाई कम गर्दै लाने प्रयत्न गर्दै लानुपर्छ, किनकि क्लेशरहित बन्न सक्नु भनेकै सम्पूर्णरूपमा शुद्ध हुनु हो ।

चित्तको अर्को दोष भनेको चञ्चलता हो । चित्तजस्तो चञ्चल अर्को कुनै छैन । लगामको सहाराले घोडालाई वशमा राखेभैं सदधर्मको आचरण गरी आफ्नो चित्तलाई आफ्नो वशमा राखी चित्तको वशमा आफू नपरी आफूले आफैलाई जित्ने प्रयास हामीले गर्नुपर्छ । अख्तलाई जित्न सजिलो छ तर आफूलाई जित्न नितान्त गाह्रो छ । आफूलाई जित्न सक्नु भनेको नै सम्पूर्ण विश्वलाई जित्नु हो । यस विषयमा धम्मपदमा एउटा गाथा उल्लेख छ -

यो सहस्सं सहस्सेन- सङ्गामे मानुसे जिने ।

एकञ्च जेय्य अत्तानं- स'वे सङ्गामजुत्तमो ॥

६. त्यस बेलाका ठूलाठूला धार्मिक तीर्थहरूको नाम ।

यसको अर्थ हो- लडाईमा हजारलाई जिल्लुभन्दा आफूलाई जिल्ला सक्नेलाई नै सङ्ग्रामजित् भन्दछन् ।

बुद्धधर्मको मुख्य शिक्षा भनेकै कुनैपनि प्रकारको पाप नगर्ने, पुण्यको सञ्चय सधैं गर्ने, शील पालना गरेर आफ्नो चित्त शुद्ध बनाउने, कसैलाई पनि कहिल्यै निन्दा र हिंसा नगर्ने, आहारको मात्राको ज्ञान राखेर स्मृतिपूर्वक अप्रमादी भई अनित्य, दुःख, अनात्मको सत्य धर्मलाई जान्न एकान्तमा बसेर ध्यानभावना नित्य गर्ने हो । यही नै बुद्धहरूको आदि, मध्य र पर्यवसान कल्याण गर्ने शिक्षा हो । 'बहुजनहिताय, बहुजनसुखाय, लोकअनुकम्पायलाई ध्यानमा राखी आऊँ हामी पनि सद्धर्मअनुसार आचरण गरी चित्त शुद्ध बनाएर जीवन सफल पारी दुःखबाट चाँडै छुटकारा हुन सकौं ।

१०. आहार ४ प्रकारका छन् - १. कबलिक आहार (मुखबाट ग्रहण गर्ने आहार - चपाएर, चाटेर, पिएर, निलेर खाने आहार, यो भौतिक आहार हो), २. फस्स (स्पर्श) आहार - शरीरद्वारा स्पर्श गरेर ग्रहण गर्ने आहार (यो चेतसिक आहार हो), ३. मनोसञ्चेतना आहार - मनद्वारा ग्रहण गर्ने आहार (यो पनि चेतसिक आहार हो), ४. विज्ञाण आहार - यो चित्त हो ।

छँ, स्कूल वा मेमेगु अफिस भवन समाः यायेत
माःगु थीथीकथंया रंग रोगनया नापं ज्या याइपिं
रंगकमीपिं नं माःसा जिमित स्वापू तयादिसँ ।

Pashupati paints

या डिलर

भ्याली पेन्ट सेन्टर

मैतिदेवी, काठमाडौं

फोन : ४४१५१५४ (पसः), ४४१३०३७ (छँ)

एकायनो मग्गो

रत्नसंभव शाक्य

भगवान् बुद्धले संबोधिज्ञान प्राप्त गरिसकेपछि ४५ वर्षसम्म ग्रामग्राम नगरनगर परिभ्रमण गरी जनकल्याणको लागि विमुक्ति मार्गको जुन अमूल्य उपदेश दिनु भएको छ । त्यो त्रिपिटकमा संकलित छ । त्रिपिटकको सूत्रपिटकअन्तर्गत दीघनिकाय र मज्झिमनिकाय अध्ययन गर्दा एउटा कुरा के स्पष्ट हुन्छ भने भगवान् बुद्धले जोसुकैलाई पनि अन्ततोगत्वा दुःखबाट विमुक्तिको लागि एकमात्र उपाय ध्यानकै कुरा गर्नुहन्थ्यो तर विशेषरूपमा ध्यानकै सम्बन्धमा उपदेश दिनुभएको सूत्र दीघनिकायको “महासतिपट्टानसूत्र” र मज्झिम निकायको ‘सतिपट्टानसूत्र’ मा मात्र उल्लेख भएको पाइन्छ । यो सूत्र विशेषरूपमा विमुक्तिमार्गको रूपमा उपदेशित भएको हुँदा यो अति महत्त्वपूर्ण सूत्र हो ।

सूत्रको सुरुमा नै भगवान् बुद्धले यो सतिपट्टान ध्यान पद्धतिलाई “एकायनो अयं भिखववे, मग्गो सत्तानं विशुद्धिया” भनेर सम्पूर्ण सत्त्वहरूको विशुद्धिको लागि यो एउटै मात्र मार्ग हो भनी भन्नुभएको छ । यो सूत्रको प्रत्येक शब्द शब्दमा ध्यानको प्रक्रिया मार्गनिर्देशित गरिएको छ ।

भगवान् बुद्धले यो उपदेश कुरुस्थित कम्मासधम्म भन्ने नगरमा दिनुभएको थियो । यस सूत्रमा कसरी होशपूर्वक क्षणक्षणमा सजग रही यथार्थ बोधद्वारा चित्तलाई निर्मल गर्दै विमुक्तिसम्म पुग्ने भन्ने विवरण उल्लेख छ । यो कुनै दार्शनिक मान्यतामा आधारित कुरा मात्रै होइन किन्तु प्रकृतिको नियमलाई आफैभित्र साक्षात्कार गरी वास्तविक सत्यको अवबोध गर्दै अघि बढ्ने प्रक्रिया हो । जो कोही पनि यस प्रक्रियाबाट अघि बढ्नाले स्वयं आफूलाई शुद्ध एवं सुखी हुँदै गएको अनुभव हुन्छ एवं ढिलो चाँडो भवबन्धनबाट मुक्त हुने कुरामा विश्वस्त पादछ । विमुक्ति याने कि निर्वाण सम्पूर्णरूपमा दुःख निरोधको अवस्था हो । दुःखको मूल कारण नै तृष्णाजनित विकारहरू चित्तमा संचित क्लेश हो । विभिन्न उपायहरूद्वारा यी विकारहरूलाई केही हदसम्म हटाउन वा दबाउन सकिन्छ तर अनन्तकालदेखि संगृहीत अन्तर्मनको गहिराइमा दबिएर रहेका चित्तमलहरूलाई जडदेखि नै हटाउनको लागि जुन साधनाको अभ्यास गर्नुपर्ने हो त्यो ध्यान नै सतिपट्टानविषयनाध्यानभावना

हो । लेशमात्र पनि चित्तमल बाकी रहेमा विमुक्त हुँदैन । विमुक्त हुनको लागि संपूर्ण क्लेशहरू जरादेखि नै निर्मूल हुन आवश्यक छ । चित्त विशुद्धिको लागि गरिने सतिपडानध्यानभावना चार किसिमले गर्नुपर्ने यस सूत्रमा बताइएको छ । यसलाई चार स्मृतिप्रस्थान भनिएको छ । ती हुन् -

- कायमा कायानुपश्यी भई विहार गर्ने अर्थात् शरीरमा शरीरलाई विशेषरूपले हेरेर बस्ने,
- वेदनामा वेदानुपश्यी भई विहार गर्ने अर्थात् शरीरभित्रको जुन वेदना तरंग वा उर्जाको अनुभव हुन्छ त्यही वेदना तरंग वा उर्जालाई विशेषरूपले हेरेर बस्ने,
- चित्तमा चित्तानुपश्यी भई विहार गर्ने अर्थात् चित्तमा चित्तको अवस्थालाई विशेषरूपले हेरेर बस्ने,
- धर्ममा धर्मानुपश्यी भई विहार गर्ने अर्थात् चित्तले धारण गर्ने जुन स्वभाव हो त्यो स्वभावलाई विशेषरूपले हेरेर बस्ने ।

विशेषरूपमा हेर्ने भन्नुको तात्पर्य मनलाई एकाग्र राखी पूर्णरूपमा सजग रही यस क्षणमा एवं क्षणक्षणमा के भईरहेको छ त्यसलाई साक्षीभावले प्रत्यक्षरूपमा जानेर बस्नु हो । यसलाई विपश्यना भनिन्छ । साधनाको क्रममा चारप्रकारले विशेषरूपमा हेर्ने कार्य नै चार स्मृतिप्रस्थान हुन् ।

१. कायमा कायानुपश्यी भई विहार गर्ने अर्थात् शरीरमा शरीरलाई विशेषरूपले हेरेर बस्ने -

हामी जसलाई यो शरीर भनेर ग्रहण गरिबसेका छौं यसको वास्तविक सत्य के हो । यो स्थूल शरीरभित्र के भईरहेको छ त्यसको साधना विधिद्वारा यसको सूक्ष्मातिसूक्ष्म अनुभव गर्न सकिन्छ । यो कुनै कल्पना, चिन्तन, मनन, मत वा सिद्धान्तको आधारमा होइन कि वास्तविक जे जस्तो छ त्यही नै यथाभूत अनुभव गर्ने हो । शरीरलाई हेर्ने विधि छप्रकारको बताइएको छ । आनापान, इर्यापथ, संप्रज्ञान, प्रतिकूलमनसिकार, धातुमनसिकार र नवसिवधिक ।

आनापान - शरीरभित्र हमेशा विद्यमान रहने नैसर्गिक श्वास प्रश्वास हो । अतः समाधिको महत्त्वपूर्ण एवं पहिलो खुड्किलो नै श्वासप्रश्वासको सक्रिय अभ्यास हो । अतः एकान्त स्थानमा सरल आसनमा सीधा बसी जीवनभर साथ रहने यो श्वासप्रश्वासलाई नै प्रमुख प्राथमिकता दिएर क्षणप्रतिक्षण यही नैसर्गिक सासको अटूटरूपमा होश बनाइराख्नु नै आनापान अभ्यास हो । लामो भए लामो सास, छोटो भए छोटो सास, जे जस्तो प्राकृतिक अवस्थामा चलिरहेको छ त्यही स्वाभाविक एवं सहजरूपमा निरन्तर जानकारी बनाइराख्नुपर्दछ । यसरी आफ्नो तर्फबाट कुनै कृत्रिम प्रयास नगरिकन स्वाभाविकरूपमा सासलाई निरन्तर साक्षीभावले हेर्दै जाँदा निम्न अवस्थाहरूको अनुभव हुने गर्दछ ।

- सम्पूर्ण शरीर संवेदनशील भई सर्वत्र तरंग नै तरंगको प्रवाह भैरहेको अनुभव हुनु,
- सम्पूर्ण शरीर शान्त भई सर्वथा प्रशान्तिको अनुभव हुनु,
- शरीरको भित्री गहिराइसम्म विशेषरूपले निरीक्षण गर्न सक्नु,
- शरीरको बाहिरी सतहमा विशेषरूपले निरीक्षण गर्न सक्नु,
- शरीरको भित्र र बाहिर गहिराईसम्म एकसाथ विशेषरूपले निरीक्षण गर्न सक्नु,
- सारा शरीर एवं अंगप्रत्यंगमा उदय-व्यय अर्थात् उत्पत्ति र क्षय भइरहेको यथार्थ अनित्यबोधको दर्शन गर्न सक्नु ।

इयापथ - शरीरका अन्य अवस्थाहरू, जस्तै बस्दा, उठ्दा, हिँड्दा, लेट्दा जुनसुकै अवस्थामा पनि सजग भई होशपूर्वक रहनुपर्दछ । यसले साधनाको निरन्तरता प्रदान गर्दछ ।

संप्रज्ञान - ध्यानमा सचेत भएर बस्ने तरिका नै संप्रज्ञान हो । हाम्रो शरीर तरंगै तरंगको पुञ्ज हो । यस अवस्थासम्ममा साधकले शरीरमा जहाँ हेर्यो त्यहाँ तरंगको प्रवाह रहेको अनुभव गर्दछ । यो तरंग क्षणक्षणमा उत्पत्ति र क्षय भइरहेको पनि अनुभव गर्दछ । जीवनको यो अनित्यबोध अनुभवद्वारा थाहा पाउनु प्रज्ञा हो । र यो प्रत्यक्ष ज्ञान संवेदना अर्थात् तरंगको माध्यमद्वारा थाहा पाउनु नै संप्रज्ञान हो । सतिपट्टान साधनाको हर अवस्थामा संप्रज्ञानको साथ हुनु जरुरी छ ।

प्रतिकूलमनसिकार - साधनाको क्रममा मन कामवासनामा आसक्त भई ध्यान गर्न कठिन भएको अवस्थामा शरीरमा निहित नवद्वारबाट निस्कने फोहर पदार्थ लगायत ३२ प्रकारका असुचीहरूको चिन्तन गर्नाले यसप्रकारको कामवासनाबाट मन प्रतिकूल हुन गई ध्यानाभ्यास सहज हुने गर्दछ ।

धातुमनसिकार - यो शरीर चार धातुहरूको संमिश्रण हो । पृथ्वीधातु, जलधातु, अग्निधातु र वायोधातु । शरीरमा विद्यमान ठोसपना पृथ्वीधातु हो जस्तै - हाड, अस्थिपंजर आदि । यसको स्वभाव हुन्छ भारीपना वा हल्कापन । जतिपनि बग्ने तत्त्व छन् ती जलधातु हुन् । जस्तै रगत, मूत्र, लार आदि । यसको स्वभाव हुन्छ संयोजन यानी जोड्नु । गर्मी, सर्दी, तातोपन वा चिसोपनको अनुभव हुनु अग्निधातु विद्यमान हुनु हो । शरीरभित्रको हलन चलन, वायु, ग्यास इत्यादि वायोधातु हुन् । यी चार तत्त्व एवं यसको स्वभावको प्रत्यक्ष अनुभूति गर्न सकिन्छ ।

नवसिवथिक - अत्यधिक गहिरा कामवासनाप्रतिको आसक्तिलाई छुटाउन नौप्रकारबाट विकृत लाशको अवलोकन गर्ने त्यसबेलाको प्रचलित उपाय यसमा वर्णित गरिएको छ । जुनप्रकारले कायानुपश्यना गर्दा पनि यसप्रकार स्मृतिप्रतिष्ठापित हुन्छ कि यस शरीरको यथाभूत सत्यको जानकारी रहिरहुन्छ र साधकको मन केवल ज्ञान र दर्शनमा मात्रै टिकिर हेको हुन्छ र चित्त अनासक्त भई बसिरहेको हुन्छ ।

२. वेदनामा वेदनानुपश्यी भई विहार गर्ने अर्थात् शरीरभित्र जुन वेदना तरंग वा उर्जाको अनुभव हुन्छ त्यही वेदना तरंग वा उर्जालाई विशेषरूपले हेरेर बस्ने - ध्यानको क्रममा शरीरभित्र वेदना यानेकि तरंगउर्जाको अनुभव हुन थाल्दछ । यो अनुभव सुखद हुन सक्दछ वा दुःखद पनि हुन सक्दछ वा असुखद अदुःखद जस्तो पनि हुन सक्दछ । यो तरंगको अनुभव अति महत्त्वपूर्ण छ किनकि यही तरंगको साथसाथ विपश्यना हुने गर्दछ । शरीरभित्र यो सूक्ष्म तरंगको अनुभव हुनु नै विमुक्तिको द्वार खुला हुनु हो । विमुक्तिको द्वारसम्म पुरयाइदिने माध्यम नै यो तरंग हो । शरीरभित्र अनुभव हुने यो तरंग शुरुशुरुमा त दुःखद नै हुन्छ किनकि मन र शरीरका विकारहरू शुरुमा स्थूलरूपमा प्रकट हुन्छ, जस्तै पीडाको रूपमा, दुखाइको रूपमा, भारीपना, जलन इत्यादिको रूपमा महसूस हुन्छ । जब यसलाई साक्षीभावले हेरिन्छ विस्तारै यसको ठोसपना समाप्त हुँदै सूक्ष्म हुँदै हुँदै धाराप्रवाह तरंगको रूपमा रूपान्तरित हुन्छ ।

यस्ता संवेदनाहरू चाहे जुनसकैप्रकारको होस् सुखद वेदनाको अनुभूति हुँदा सुखद वेदना भइरहेछ भन्ने थाहा पाइराख्ने, दुःखद वेदनाको अनुभूति हुँदा दुःखद वेदना भइरहेछ भन्ने थाहा पाइराख्नु पर्दछ । मनले कुनै प्रतिक्रिया गर्नु हुँदैन । जस्तोसुकै वेदना उत्पन्न भएपनि केवल साक्षीभावले हेरेर त्यसको उत्पन्न र नष्ट हुने स्वभावलाई जानेर मात्र बस्नुपर्दछ । जुनसुकै संवेदना या तरंगहरू पनि उत्पन्न हुन्छ र केही क्षणमा नष्ट भएर जान्छ । फेरि उत्पन्न हुन्छ, नष्ट हुन्छ । यही नै यसको स्वभाव हो । सुखद तरंगमा रमाउने र दुःखदमा दुःखी हुने काम बिल्कुलै गर्नुहुँदैन । यसो गर्दा सुखमा लिप्त हुने राग र दुःखमा घृणा हुने द्वेष उत्पन्न हुने हुँदा अन्ततः दुबैद्वारा थप दुःख नै पैदा हुने संस्कारको वृद्धि हुन थाल्दछ । यहीनेर सचेत भएर कामगर्नु पर्दछ । अन्तर्मनमा संगृहीत पुराना संस्कारहरू पनि अमूर्त तरंगको रूपमा आइरहने हुँदा जब यस्ता तरंगहरू आउँछन् चित्तलाई तटस्थ राखी साक्षीभावले हेरेर बस्दा यी संस्कारहरू कमजोर भई विनष्ट भएर जान्छन् । यसप्रकार विकारहरू निकाल्दै जाँदा चित्त निर्मल हुँदै जान्छ जसको फलस्वरूप मनमा शान्ति एवं अपार आत्मीय सुखको अनुभव हुन थाल्दछ । यस अवस्थामा पनि साक्षीभाव कायमै रहनुपर्दछ । नत्र मोहको संस्कार वृद्धि हुने खतरा हुन्छ । जसरी कोही यात्री नदीको किनारामा बसी आफ्नो अगाडि बगिरहेको पानीलाई निरन्तररूपमा हेरेर बसिरहन्छ, विविधप्रकारले बगिरहेका यी संवेदनारूपी तरंगका धाराहरूलाई साक्षीभावले हेरेर मात्र बस्नुपर्दछ । यसले चित्तधारामा आसक्तिको स्वभाव विस्तारै विस्तारै टुटाइदिन्छ । यसप्रकार वेदनामा वेदनानुपश्यी भई विहार गर्दा पनि चित्त यसप्रकारले स्थित हुन्छ कि केवल वास्तविक सत्यको ज्ञान र दर्शनमात्रै बनिरहन्छ र चित्त कुनैपनि कुरामा लिप्त भएर बसेको हुँदैन ।

३. चित्तमा चित्तानुपश्यी भई विहार गर्ने अर्थात् चित्तमा चित्तको अवस्थालाई विशेषरूपले हेरेर बस्ने -

ध्यानसाधनाको क्रममा चित्तका विभिन्न अवस्थाबाट गुञ्जनुपर्ने हुन्छ । चित्तको हरेक अवस्थाको सही जानकारी बनाइराख्नु नै चित्तानुपश्यना हो । चित्त रागयुक्त छ भने रागयुक्त छ भनेर जानिराख्ने, रागविहीन छ भने रागविहीन छ भनेर जानिराख्ने, द्वेषयुक्त छ भने द्वेषयुक्त छ भनेर जानिराख्ने, द्वेषविहीन छ भने द्वेषविहीन छ भनेर जानिराख्नुपर्दछ । त्यस्तै चित्त संक्षिप्त छ, विक्षिप्त छ, मोहयुक्त छ, मोहविहीन छ, समाहित छ, असमाहित छ, महग्गत छ, अमहग्गत छ, सउत्तर छ अनुत्तर छ, विमुक्त छ वा अविमुक्त छ, चित्तको हरेक अवस्थाको तटस्थभावमा सही जानकारी बनाइराख्नुपर्दछ ।

मनमा कामवासना वा आसक्ति जागिरहेको छ भने अहिले मेरो चित्त रागयुक्त छ भन्ने यथार्थबोध हुनुपर्दछ । कोहीप्रति ईर्ष्या, डाह, रिस आइरहेको छ भने अहिले मेरो चित्त द्वेषयुक्त छ भन्ने यथार्थबोध हुनुपर्दछ । छैन भने छैन नै भन्ने बोध हुनुपर्दछ । त्यस्तै म मेरो भन्ने भाव आइरहेको छ भने मोहयुक्त, चित्त समाधिष्ठ छ भने समाहित छ । ध्यानमा निकै अगाडि पुगिसकेपछि आफ्नो चित्तलाई अन्यत्र फेलाउन सक्ने सामर्थ्य हुन्छ, यस्तो अवस्थालाई महग्गत चित्त भनिन्छ । चित्तको अन्तिम अवस्थालाई 'अनुत्तर' चित्त भनिन्छ भने अझै अगाडि जान बाकी नै छ भने 'सउत्तर' चित्त भनिन्छ । चित्तको विकारविहीन अवस्थालाई विमुक्तचित्त भनिन्छ भने विकार अझै बाकी छ भने अविमुक्त चित्त भनिन्छ । चित्तको हरेक अवस्थाको तटस्थभावमा सही जानकारी बनाइराख्नुपर्दछ ।

चित्तको जुन जस्तो अवस्था छ त्यस्तै रूपमा साक्षीभावमा जानिराख्नाले यसको पनि उदय व्यय भइने रहेको ज्ञात हुन्छ । यही अनित्यबोधको साथ चित्तानुपश्यना गर्दैजाँदा पनि अन्ततः त्यही अवस्थामा पुगिन्छ जहाँ केवल ज्ञान र दर्शनमात्रै बनिरहन्छ र चित्त कुनैपनि कुरामा लिप्त भएर बस्दैन, अनासक्त भएर विहार गर्दछ ।

४. धर्ममा धर्मानुपश्यी भई विहार गर्ने अर्थात् चित्तले धारण गर्ने जुन स्वभाव हो त्यो स्वभावलाई विशेषरूपले हेरेर बस्ने -

चित्तमा विभिन्न राम्रा नराम्रा विचारहरू सततः आइरहेका हुन्छन् । ती विचारहरू एवं तिनका स्वभावलाई जानी त्यसको स्वीकारोक्तिका साथ अघि बढ्नु नै धर्मानुपश्यना हो । चित्तले धारण गर्ने ती स्वभावहरूलाई पाँच नीवरण, पाँच उपादान स्कन्ध, छ आयतन, सात बोध्यंग, र चार आर्यसत्यको रूपमा विभाजन गरी व्याख्या गरिएको छ । यसको संक्षिप्त सार यसप्रकार छ ।

पांच नीवरण -

साधनाको शुरूशुरूमा काम गर्न निकै कठिन हुन्छ । मानसिक विचलन ल्याउने यी तत्त्वहरूले ध्यानाभ्यासको काम गर्न नै दिँदैन । त्यसैले यसलाई पांच नीवरण, आवरण, पर्दा या शत्रु पनि भनिन्छ । यी पांच तत्त्व र यिनका स्वभाव यी हन् :

कामच्छन्द - मनमा उठिरहने कामवासना, रागजनित इच्छा आकांक्षा एवं आसक्ति ।

व्यापाद - कोही न कोहीप्रति रिस, क्रोध, घृणा, ईर्ष्या बदलाको भाव जागिरहनु ।

धीनमिद्ध - एकदम अल्छी लाग्ने, आलस, तन्द्रा निद्रा आदि लागी मनलाई बेहोश बनाइदिने ।

उद्धच्च कुकुच्च - उकुसमुकस लाग्ने, बेचैनी, पश्चात्ताप, रुन या भाग्न मन लाने, बसिराख्न नरुचाउने, चंचलपन ।

विचिकित्सा - नाना शंका उपशंका, भई एवं विपरीत तर्क वितर्कहरू आइरहने यी नीवरणहरूलाई पनि जागरुकताका साथ हेर्दै जाँदा साधनामा अघि बढ्न सकिन्छ ।

पांच उपादान स्कन्ध -

रूप, वेदना, संज्ञा, संस्कार र विज्ञान यी पांच स्कन्ध हन् । रूप भनेको बाह्य देखिने भौतिक शरीर हो भने बाकी चार अनुभव गर्ने, थाहा पाउने, प्रतिक्रिया गर्ने र धारण गर्ने चार मानसिक तत्त्व हुन् । यो पांचको समूहलाई नै हामी शरीर र आत्मा यानि जीवन भन्दछौं । धम्मनुपशयनाद्वारा यसको पनि अनित्य स्वभाव थाहा पाउन सकिन्छ ।

छ आयतन -

शरीरभित्र रहेका छ द्वारबाट बाहिरको सम्बन्धित आलम्बनसँग स्पर्श हुँदा त्यसको संयोजनले आसक्तिको बन्धन तृष्णा पैदा हुने गर्दछ ।

आँखाले रूप देखेर त्यसको संयोजनद्वारा मन पर्ने (राग) वा मन नपर्ने (द्वेष) आसक्ति पैदा गर्दछ ।

कानले शब्द सुनेर त्यसको संयोजनद्वारा मन पर्ने (राग) वा मन नपर्ने (द्वेष) आसक्ति पैदा गर्दछ ।

नाकले गन्ध सुँघेर त्यसको संयोजनद्वारा मन पर्ने (राग) वा मन नपर्ने (द्वेष) आसक्ति पैदा गर्दछ ।

जिब्रोहाले रसास्वादबाट त्यसको संयोजनद्वारा मन पर्ने (राग) वा मन नपर्ने (द्वेष) आसक्ति पैदा गर्दछ ।

शरीरले स्पर्शद्वारा त्यसको संयोजनद्वारा मन पर्ने (राग) वा मन नपर्ने (द्वेष) आसक्ति पैदा गर्दछ ।

मनले ग्रहण गर्ने धर्मको संयोजनद्वारा मन पर्ने (राग) वा मन नपर्ने (द्वेष) आसक्ति पैदा गर्दछ ।

यी छ भित्री एवं छ बाह्य आयतनहरूको साक्षीभावले अवलोकन गर्दा गर्दा यसको संयोजन क्रमशः हृद्दै चित्त अनासक्तितर्फ उन्मुख हुँदै जान्छ ।

सात बोध्यंग -

यहाँसम्म पुग्दा साधक सात बोधिको अंगलाई पनि धर्मानुपश्यना गर्दै बोधिका अंगहरू परिपुष्ट गर्दै अघि बढ्न सक्षम हुँदै जान्छ । यी सात बोधिका अंगहरू यसप्रकार छन् -
स्मृति - सजगता, जागरुकता, होश । हमेशा जागरुक भएर बस्न सक्ने सामर्थ्यको विकास हुनु ।

धर्मविचय - जे जति पनि धर्महरू उत्पन्न हुन्छन् तिनीहरूको विभाजन विघटन गरी हेर्न सक्नु ।

वीर्य - निरन्तररूपमा ध्यानाभ्यासमा पराक्रम एवं पुरुषार्थ जारी राख्नसक्नु ।

प्रीति - क्रमशः विकार हृद्दै गएपछि शरीरभरि रोमांचक आनन्दका लहरहरू उत्पन्न हुनु ।

प्रसन्नवि - गहिरो शान्ति एवं सुख प्राप्ति, आत्मीय शांतिको अनुभव हुनु ।

समाधि - गहन समाधिको उपलब्धि । यस अवस्थामा चतुर्थ ध्यानसम्म सहजरूपमा पुग्न सकिन्छ ।

उपेक्षा - हर अवस्थामा साक्षीभाव, समताको भाव कायम गर्न सक्ने सामर्थ्य हुनु ।

चार आर्य सत्य -

यसप्रकार धम्मानुपश्यना गर्दै जाँदा चार आर्यसत्यलाई पनि प्रत्यक्षरूपमा राम्रोसँग यथाभूत अनुभूत गर्न सकेको हुन्छ ।

यो दुःख हो । जन्म, जरा, व्याधि, मरण, शोक, क्रन्दन, शारीरिक मानसिक दुःख, संयोग वियोग आदि ।

यो दुःखको समुदय हो । दुःखको कारण तृष्णा हो । रूप, शब्द, गन्ध, रस तथा स्पर्श का प्रति तृष्णा ।

यो दुःखको निरोध हो । तृष्णाको समूल प्रहीण हुनु नै दुःख को अन्त हो ।

यो दुःखलाई हटाउने उपाय हो । आर्यअष्टांगिक मार्ग । सम्यक्दृष्टि, सम्यक्संकल्प, सम्यक्वचन, सम्यक्कमान्त, सम्यक्आजीविका, सम्यक्व्यायाम, सम्यक्स्मृति र सम्यक्समाधि ।

यसरी हरप्रकारले धर्ममा धर्मानुपश्यी भई विहार गर्दा पनि चित्त यसप्रकारले स्थित हुन्छ कि केवल वास्तविक सत्यको ज्ञान र दर्शनमात्रै बनिरहन्छ र चित्त कुनैपनि कुरामा लिप्त भएर बसेको हुँदैन ।

भगवान् बुद्धको प्रत्याभूति -

जो कोहीले पनि यी चार स्मृतिप्रस्थानको ध्यान सहीप्रकारले अटूटरूपमा निरन्तर गर्न सकेमा उसलाई यही जन्ममा कम्तीमा सात दिनदेखि बढीमा सात वर्षभित्र आफ्नो (क्षमतानुसार) परम विमुक्तिसुख निर्वाणको साक्षात्कार गर्न सकिन्छ, अथवा केही विकार बाकी रहेमा अनागामी फल एउटा अर्को अन्तिम जन्मबाट (विमुक्ति) प्राप्त हुनेछ ।

सूत्रको अन्तमा पनि भगवान् बुद्धले यो सतिपट्टान ध्यान पद्धतिलाई “एकायनो अयं भिखवे, मग्गो सत्तानं विशुद्धिया, भनेर सम्पूर्ण सत्त्वहरूको विशुद्धिको लागि यो एउटै मात्र मार्ग हो भनी पुनः दोहरयाउनुभएको छ । भगवान्को यस अमृतोपदेशलाई उपस्थित सबैले अनुमोदन गरेको तथ्यबाट महासतिपट्टान सूत्रलाई अन्त्य गरिएको छ ।

यो सतिपट्टानध्यानभावना भगवान् बुद्धले निर्वाण प्राप्तिको लागि प्रव्रजित भएका भिक्षुहरूलाई लक्षित गरी विस्तृतरूपमा यो गम्भीर उपदेश दिनुभएको थियो । यो सूत्र मानवकल्याणको लागि भगवान् बुद्धको अमूल्य उपहार हो । आज पनि यो उपदेशको महत्ता उत्तिकै छ । एवंचा ध्यानका शिविरहरू नियमितरूपमा संचालन भैरहेका छन् । आजको समाज एवं व्यस्त जीवनमा यसको सही उपयोग कतिको संभव छ यो प्रश्नको विषय अवश्य पनि हुन सक्ला । तथापि ध्यानाभ्यासद्वारा मानसको गहिराईमा जुन ज्ञान र सत्यको दर्शन हुने हो त्यसको फलस्वरूप दैनिक जीवनमा आइरहने तनाव एवं समस्याहरूबाट हमेशा सतर्क रही सन्तुलित जीवन यापन गर्न सकेमा मात्र पनि शान्ति एवं सुख प्राप्त गर्न सकिन्छ भन्ने कुरामा पूर्ण विश्वास लिन सकिन्छ ।

संदर्भसामग्री -

- दीघनिकाय - महासतिपट्टानसूत्र अनुवादक दुण्डबहादुर वज्राचार्य,
- मज्झिमनिकाय - सतिपट्टानसूत्र अनुवादक दुण्डबहादुर वज्राचार्य,
- महासतिपट्टानसुत्त - विपश्यना विशोधनविन्यास, इगतपुरी,
- ७ दिवसीय सतिपट्टान ध्यानभावना, धम्मश्रृंग, मुहानपोखरी, बुढानीलकण्ठ ।

त्रिपिटक बुद्धधर्मको आधिकारिक पहिलो ग्रन्थ

प्र. सुवर्ण शाक्य

बुद्धधर्मसम्बन्धमा धेरै कुराको जानकारी प्राप्त हुने ग्रन्थहरू पाइएका छन् । ती ग्रन्थहरूका अनुसार अनेकौं बुद्धहरूको अस्तित्व स्वीकार गरिएका छन् । धर्म भन्नाले विश्व ब्रम्हाण्डसँग जोडिएको कुरा हो । बुद्धधर्म भन्नाले बुद्धद्वारा प्रतिपादित धर्म भन्ने हुन आउँछ । अब बुद्धधर्मका प्रणेता को हो भनेर भन्दा आदिबुद्ध वा संपूर्ण बुद्धहरू हुन् भनी भन्नुपर्ने जस्ता कुरा हुन आउँछ । ऐतिहासिकताको आधारमा भन्ने हो भने शाक्यमुनि बुद्ध नै बुद्धधर्मका प्रणेता मान्नुपर्दछ । आज सबैले मानिसकेको कुरा हो कि चतुरार्यसत्य र अष्टांगिक मार्गका प्रतिपादक उनै शुद्धोदनपुत्र, महामायासुत सिद्धार्थ गौतम बुद्ध नै हुन् । आज बुद्धधर्म भनी बताइएका धर्मका कुरा ती नै चतुरार्य सत्य र अष्टांगिक मार्ग कै आधारमा सिद्धान्त प्रतिपादित छन् ।

यसरी प्रतिपादित सिद्धान्तानुसारका प्रथम पारित ग्रन्थ त्रिपिटक हुन् । त्रिपिटक जनसाधारणमा लोकार्पित हुन आएका पहिलो लिपिबद्ध ग्रन्थ मानिन्छन् । यी ग्रन्थ आउनुभन्दा पहिले बुद्धकथित उक्ति र बुद्धोपदेशहरू शिष्यपरंपरामा कण्ठस्थ गरी व्यवहार मा प्रयोग गर्ने गरिएका हुन् । बुद्धोपदेशको कुरालाई लिपिबद्ध गराउनुअघि संगायन (महाधिवेशन) अर्थात् धेरैको सहमति जुटाई सिद्ध गरिएको हो । धेरै भन्नाले बुद्धसँगको प्रत्यक्षतामा दैनिक जीवन बिताएका देखि संसर्गमा रहेका उनका अनुयायी प्रतिबद्ध शिष्यहरू हुन् । ती शिष्यहरू आचरण संपन्न भई स्रोतापत्ति, सकृदागामी, अनागामी एवं अर्हत्व मार्गफल प्राप्त गरिसकेका हुन् ।

ती त्रिपिटक ग्रन्थ भन्नाले तीनवटा छुट्टाछुट्टै ग्रन्थको समूह हो । ती तीनवटा ग्रन्थमा सूत्रपिटक, विनयपिटक र अभिधर्मपिटक हुन् । बुद्धोपदेशको विषयलाई यथार्थरूपमा क्रमबद्धरूपले उपदेशित कुरालाई सूत्ररूपमा संगृहीत छन् भने विनयपिटकमा प्रव्रजित भिक्षुहरूको लागि विनयका कुराहरू संगृहीत छन् । त्यस्तै अभिधर्मपिटकमा प्रमुख बौद्धदर्शनका मूलरूपका कुराहरू संगृहीत छन् । यसरी संगृहीत हुन आएका यी कुरामा व्यापक धर्मसाकच्छ र छलफल भई हुनसम्मका प्रश्न, उत्तर, प्रत्युत्तर र प्रामाणिक घटना र विवरण-हरूसमेत प्रस्तुत गरी अति विश्वसनीय कुराहरूमात्र छानी पारित गरी त्रिपिटकलाई व्यावहारिक बनाइएको हो ।

यसरी आधिकारिक, वैज्ञानिक र व्यावहारिक बनाइँदाबनाइँदै पनि त्रिपिटकभित्रका कुराहरूमा अव्यावहारिक र शंकास्पद कुरा घुस्न आएको देखिन थालेका छन् । अस्पष्ट र अपत्यारिता देखिएका कुराहरू व्यापक चर्चामा आएका छन् । जस्तै अभिधर्मपिटक नै पनि बुद्धभाषित मान्दामान्दै यसमा विद्यमान धर्मका कुरा बुद्धले आफ्नी दिवंगत आमा महामायादेवीलाई उनी रहेको त्रायस्त्रिंशभुवन (एकप्रकारको स्वर्ग) मा गई उपदेश गरेको भनी मानिराखिएको छ । यसरी ऐतिहासिक मानवबुद्धले मरिसकेको त्यो पनि स्वर्गजस्तो ठाउँमा गई उपदेश दिन गएको भन्दा पत्यारिलो हुनबाट टाढा रहेको देखिन आएको छ । यो उपदेश बुद्धवचन नभैकन बुद्धका एक अग्रश्रावक महाकाश्यप महास्थविरको उपदेश हुनपर्ने भनी अनुमान पनि लगाइराखिएको छ । अभिधर्मपिटकको एउटा निकाय 'कथावस्तु' लाई त तिष्य महास्थविरको रचना हो भनी प्रमाणित गराइसकिएको छ ।

त्रिपिटकका कुराहरूलाई व्याख्यात्मकरूपमा स्पष्ट पार्न अट्टकथाहरू निर्माण भएका छन् । त्रिपिटकसँगै जातककथाको पनि विशेषता दर्शाइएको छ । भगवान् बुद्धको पूर्वजन्मका कुराहरू उल्लेख गरी जातक अट्टकथाको सृजना भएको छ । जातक अट्टकथालाई संक्षेपमा जातककथामात्र पनि भनिएको छ । बुद्धको जीवनीलाई निदानकथामा समावेश गरिराखिएको छ । यहाँ पनि निदानअट्टकथालाई संक्षेपमा निदानकथामात्र भनिएको छ । निदानकथामा उल्लिखित कुनै कुनै कुरालाई अतिशयोक्ति मानिराखिएको छ । त्यसैले निदानकथाका संपूर्ण जातककथालाई बौद्धइतरका अन्य शास्त्रहरूका कथाहरूको नक्कल गरिएको ग्रन्थ हो भनेर पनि बताइएको छ ।

त्रिपिटक बुद्धले ४५ वर्षसम्म ठाउँ ठाउँमा दिएका उपदेशहरूको संग्रह हो । बुद्धको निर्वाणपश्चात् ५०० वर्षपछि संगृहीत यो दस्तोबज हो । यसमा ८२,००० धर्मस्कन्ध बुद्धका पालाका भिक्षुहरूद्वारा कथित रहेका छन् । बुद्धविषयमा वहाँका शिष्यहरूले अरूद्वारा सुनेर मात्र बताइएको २,००० धर्मस्कन्ध रहेका छन् । यी दुबैथरी गरी त्रिपिटकमा ८४,००० धर्मस्कन्ध रहेका छन् । यस त्रिपिटकभित्र बुद्धका अग्रश्रावक शिष्यहरू सारिपुत्र, महामौद्गल्यायन र आनन्दले दिएका उपदेशहरू पनि समावेश रहेका छन् ।

त्रिपिटकमा प्रक्षिप्त कुराहरू धेरै आएका छन् । ग्रन्थ बनिस्वदा पनि ग्रन्थलाई हातले सार्दा सार्ने व्यक्तिले आफ्नो विचार पनि गाँसेर पोख्ने गरिने हुँदा यसमा अतिशयोक्ति पनि हुने गरिएको छ । इतिहास प्रमाणसँग विवादित कुराहरू देख्नमा आउने गरेको हुँदा बुद्धधर्ममा नै मानिसको आस्था कम हुन जाने आजको विषय बनेको छ । त्रिपिटक रहँदारहँदै पनि महायान र थेरवादको बुद्धविषयको प्रदुर्भावको कुरालाई लिएर फरक मत भइरहेको हुँदा धर्म नै विवादितझैँ देखिन आउने हुन्छ ।

ठाउँ ठाउँमा बुद्धलाई अलौकिक र देवातिदेव अथवा देवाधिदेवसरह लिइराखेको कुरा पनि हुँदा विश्वासको कुरा भन्दैमा अन्यविश्वासलाई अपनाउनेजस्ता कुरा पनि विवादितरूपमा त्रिपिटकीय हुन गइराखेको छ ।

बुद्ध एक कुशल पथप्रदर्शकको रूपमा मात्र रहिराखेको छ । दिग्भ्रमित भई अज्ञान र अन्धकारमा रुमलिइरहेका लाई बुद्धले सही बाटोमा डोच्याउन खोजिएको हो । मानिसले अपनाउने उपासनामा उग्रता रहेको मा बुद्धले त्यस्ता कुरालाई सच्याई जीवनोपयोगी बनाई काम व्यवहारमा मध्यम मार्ग अवलम्बन गराइएको हो । बुद्धधर्मका व्याख्याताले बुद्धसम्बन्धमा अतिमार्गको व्याख्या गरिएका छन् । बुद्धको शरीरको प्रकृतिसम्ममा राम्रो जानकारी नराखी जथानाम बयान गरिदिने भएको पाइनाले त्रिपिटकको कुरा भनेर टोपल्दैमा त्यस्तालाई मान्ने पर्ने खालको रहन्न भन्ने कुराको ख्याल रहनुपर्ने कुरा हुन आएको छ ।

बुद्धको निधारमा रहेको रौंको डल्लो अर्थात् रोमराजी (ऊर्ण) जुन मसिनो कपास झैं रहेको सेतो नरम रौं जसलाई उन्नलोम भनिन्छ, त्यसलाई टिकाको रूपमा सजाउने गरि दिने भएको छ । त्यस्तै कपालको रौं पनि घुंगुरिएर मुकुटजस्तै देखिने भएको मा वास्तविकतालाई ख्याल नगरेर त्यस विषयमा मनपरि व्याख्या गरिदिने गरिएका छन् र मूर्ति बनाउने गरिएका छन् । बुद्धको यस्तो शिरलाई उष्णशीर्ष भनिन्छ । अज्ञानताले ज्ञानलाई छोपिदिने हुँदा त्रिपिटकको यथार्थतालाई शुद्धरूपमा पहिल्याई पालन गर्नुपर्नेतिर ख्याल राख्नुपर्ने भएको छ । आज मानिस वातावरणसँग गइराखेका छन्, बुद्धको उपदेशसँग गइराखेका देखिँदैनन् ।

बुद्ध मुक्तिदाता थिएनन् । बुद्धले त मानिसले आफ्नो मुक्तिको लागि आफैले उपाय खोज्नुपर्छ भनेका छन् । मानिसको जीवनमा आइपर्ने आठवटा कुरालाई बुद्धले अष्टलोक धर्म भनेका छन् । लाभ-अलाभ, यश-अयश, प्रशंसा-निन्दा र सुख-दुःख यी आठ लोकधर्मप्रति उपेक्षाभाव (तटस्थभाव) राख्नुपर्ने जस्ता मुक्तिमार्गका कुरा त्रिपिटकमा वास्तविकरूपमा पाइन्छ । यस्ता कुरामा विवादित हुनु त्रिपिटकसंबन्धमा उचित हुँदैन । अन्य विवादित कुरा रहेमा यस्ता आमसत्यका कुराहरूसँग दांजेर अवलम्बन गर्नु उचित हुनेछ । बुद्धधर्मको पहिलो आधिकारिक ग्रन्थ भएको हुनाले त्रिपिटकलाई दूषितताबाट पवित्रतामा राखी संरक्षण एवं संवर्द्धनमा राख्नु बुद्धका शान्तिनीति चाहने सबैको कर्तव्य हुन आउँछ ।

त्रिपिटक ज्ञान कक्षाका क्रियाकलापहरु

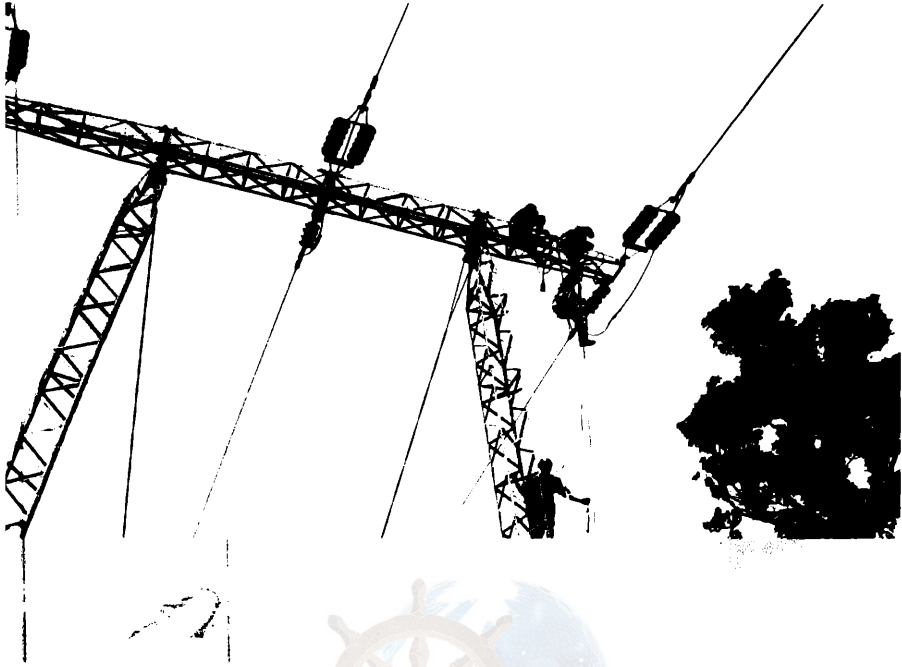
Dhamma.Digital

12 MW Jhimruk Power Plant
 5.1 MW Andhi Khola Power Plant
 Over 29,000 consumers

- Himtal Power Limited
- Hydro Lab Private Limited
- Jhimruk Industrial Dev. Co.

- Khudi Hydropower Limited
- Nepal Hydro & Electric Limited
- Nyadi Hydropower Limited
- BPC Services Limited
- Keton Hydropower Pvt Limited

Butwal Power Company Limited
 Ganga Devi Marg - 313, Buddha Nagar, P.O.Box: 11728, Kathmandu, Nepal
 Tel: +977-1-4871776, 4784026, Fax: +977-1-4780994, Email: service@bpc.com.np

www.bpc.com.np

“ बुद्धवचन ”

- ★ चित्त स्थिर नभएको, सद्वर्त्म नजान्ने र प्रसन्नस्वभाव नभएको व्यक्तिलाई प्रज्ञाज्ञ पूर्णरूपले प्राप्त हुन सक्दैन ।
- ★ 'उपदेश देऊ, आफूलाई अनुशासित गर, असभ्य स्वभाव छोड' भन्ने मानिस सत्पुरुषा प्रेमपात्र हुन्छ । त्यस्तालाई असत्पुरुषले मनपराउँदैन ।
- ★ नागो बसेर, जटा पालेर, हिलोमा लडबडिएर, भोकै बसेर, भुईँमा सुतेर, खरा दलेर बस्दैमा शुद्धात्मा बन्न सक्नेछैन ।
- ★ विजयले वैरभाव उत्पन्न गराउँछ, पराजित पुरुष दुःखपूर्वक सुत्छ, शान्तपुरुष उ पराजयलाई त्यागेर सुखपूर्वक सुत्छ ।
- ★ बिलकुल निन्दित अथवा बिलकुल प्रशंसित पुरुष न उहिले धियो, न कहिल्यै होला आजकाल नै हुन्छ ।
- ★ कहिल्यै नसुनेको भनेर, परम्परागत भनेर, यस्तै नै भनिराखेको भनेर, हाम्रो धर्मग्रन्थसँग मिल्छ भनेर, तर्कअनुकूल छ भनेर, न्यायअनुकूल छ भनेर, आकार प्रकटिक छ भनेर, हाम्रो विचारसँग मिल्छ भनेर, यो मानिस राम्रो छ भनेर र उपदेश हाम्रो पूज्य गुरु हो भनेर लाग्दैमा कुनैपनि कुरा र कसैको कुरा पनि आफ्नो स्वतन्त्र दिमागले जाँचेर नहरेसम्म विश्वास नगर ।
- ★ सबै संस्कार दुःखका कारण हुन् । कुसंस्कारबाट मुक्त हुन सकेमा मात्र मानिस जीवन शुद्ध हुन्छ ।
- ★ अर्काको अधीनमा रहनु सबै कुरा दुःख हुन् ।

